

**Východočeské
listy
historické**

41/2019

Univerzita Hradec Králové
Historický ústav Filozofické fakulty

VÝCHODOČESKÉ LISTY HISTORICKÉ
EAST-BOHEMIAN JOURNAL OF HISTORY
41/2019

Redakční kruh | Editorial Committee of the Board of Editors

- prof. Ondřej Felcman **předseda redakční rady | Chairman of the Board of Editors**
(Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)
- Dr. Tomáš Hradecký **vedoucí redaktor | Editor-in-Chief**
(Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)
- Dr. Ryszard Gładkiewicz (Uniwersytet Wrocławski, Polsko | University of Wrocław, POL)
- Dr. Vlastimil Havlík (Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)
- doc. Martin Šandera (Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)
- Dr. Jiří Štěpán (Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)

Další členové redakční rady | Other Members of the Board of Editors

- prof. Petr Čornej (Česká republika | Czech Republic)
- Dr. Daniel Franzkowski (Spolková republika Německo | Federal Republic of Germany)
- Dr. Jiří Hutečka (Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)
- prof. Zenon Jasiński (Uniwersytet Opolski, Polsko | University of Opole, POL)
- Mgr. Monika Kabešová **redaktorka | Editor**
(Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)
- doc. Karel Konečný (Univerzita Palackého v Olomouci | Palacký University Olomouc, CZE)
- doc. Jiří Kubeš (Univerzita Pardubice, ČR | University of Pardubice, CZE)
- prof. Milena Lenderová (Univerzita Pardubice, ČR | University of Pardubice, CZE)
- Dr. Miroslav Londák (Slovenská akadémia vied, Slovensko | Slovak Academy of Sciences, SVK)
- doc. Naděžda Morávková (Západočeská univerzita v Plzni | West-Bohemian University in Plzeň)
- doc. Jaroslav Pažout (Technická univerzita v Liberci, ČR | Technical University in Liberec, CZE)
- doc. Veronika Středová (Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)
- Dr. Ondřej Tikovský (Parlamentní knihovna, ČR | Library of the Parliament, CZE)

ISSN 1211-8184

MK E 21784

ERIH Plus ID 487694

Recenzenti 41. svazku | Reviewers of Volume No. 41

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc.

doc. Jiří Hutečka, Ph.D.

prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.

prof. PhDr. Irena Korbelařová, Dr.

dr. Jarosław Malicki

Mgr. Hana Jadrná Matějková, Ph.D.

prof. PhDr. František Musil, CSc.

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.

PhDr. Jiří Plachý, Ph.D.

doc. PhDr. Mgr. Zdeněk Radvanovský, CSc.

doc. PhDr. Lukáš Valeš, Ph.D.

studie

Franciszek Pino Friedenthal na wrocławskim agonie retorycznym w roku 1738¹

BEATA GAJ

Streszczenie | Abstract

Artykuł dotyczy zjawiska kulturowo-literackiego na dawnym Śląsku. Omawia konkursy literackie w języku łacińskim, które związane są z antycznym gatunkiem literackim *genethliakon*, tradycją agonistyki i chrześcijańskimi zwyczajami obchodów świąt patronalnych katolickich świętych. Najpełniejszy opis tego zjawiska znajduje się w mowie z 1728, wygłoszonej we Wrocławiu, której autorem jest Ślązak z Opawy - Franciszek Pino Friedenthal.

The article concerns the cultural and literary phenomenon in the former Silesia. It discusses literary competitions in Latin which are related to the ancient literary *genethliakon* genre, the tradition of agonistics and Christian customs of celebration of the patron saint of the Catholic Church. The fullest description of this phenomenon can be found in the speech from 1728, delivered in Wrocław by Silesian from Opava - Franciszek Pino Friedenthal.

Słowa kluczowe | Key Words

agonistyka, retoryka, *genethliakon*, literatura nowołacińska, Franciszek Pino Friedenthal, Wrocław w pierwszej połowie XVIII w., pogranicze czesko-polsko-śląskie agonistics, rhetoric, *genethliakon*, new Latin Literature, Franciszek Pino Friedenthal, Wrocław in the first half of the 18th century, the Czech-Polish-Silesian border

Mimo coraz bogatszej oferty opracowań wielu tematów z pogranicza czesko-polsko-śląskiego oraz dziejów Śląska widzianych z perspektywy kilku narodów, wciąż brak jest – jak twierdzi jeden z czeskich historyków, Jan Zdichynec – publikacji traktujących wyczerpująco o „*dziejopisarstwie humanistycznym, a zwłaszcza o utworach pisanych po łacinie*”.² Należy dodać, że podobnie rzecz

1 Artykuł stanowi zmodyfikowana wersję wystąpienia autorki podczas konferencji pt. *Ludzie na granicy. Społeczne, handlowe, kulturalne, sportowe i turystyczne kontakty*, która odbyła się w czerwcu 2014 roku w Raciborzu oraz w Opawie. Jeden z paneli konferencyjnych, zatytułowany *Osobowości pochodzące z pogranicza*, miał na celu przywrócenie pamięci o wielu znamienitych osobistościach żyjących w rejonach przygranicznych czesko-polsko-śląskich.

2 por. Jan ZDICHYNEC, *Śląska w pracach historycznych i i kosmograficznych o przestrzeni Korony Czeskiej XVI i XVII wieku*, w: *Czeska historia Śląska ze szczególnym uwzględnieniem Oleśnicy i Księstwa Oleśnickiego*, red. W. Mrozowicz, Katowice- Olesnica 2017, s. 123–137.

ma się z całą literaturą powstałą w języku łacińskim na dawnym Śląsku, ponieważ bywa fragmentarycznie omawiana w ramach badań nad literaturą polską, czeską czy niemiecką, ale nie powstało dotąd żadne kompleksowe opracowanie piśmiennictwa łacińskiego z terenu Śląska.³ Właśnie z racji nowołacińskiego nośnika kulturowego literatura ta nie jest już dzisiaj dość rozpoznawalna, lecz przeciwnie, w znacznej mierze niedostępna dla młodszych historyków, literaturoznawców i innych badaczy kultury śląskiej. Zatem to do neolatynistów⁴ i filologów klasycznych należy dokonanie pierwszych ustaleń, które potem oczywiście mogą być głębiej analizowane przez przedstawicieli innych dyscyplin humanistycznych. Neolatynista-literaturoznawca natrafia jednak często na zjawiska ponad literackie, o głębszym znaczeniu kulturowym oraz historycznym. Niniejszy artykuł jest właśnie przykładem odsłonięcia pewnego mało lub wcale nieznanego zjawiska literackiego z pierwszej połowy XVIII w., które ma też pewne znaczenie historyczno-kulturowe, zaś tekstem najbardziej reprezentatywnym, poddanym analizie na rzecz deskrypcji zjawiska, będzie łacińska mowa Ślązaka z Opawy, Franciszka Pino Friedenthala wygłoszona podczas osobliwego konkursu retorycznego we Wrocławiu w roku 1738. Należy przy tym zaznaczyć, że celem artykułu nie są poszukiwania biograficzne dotyczące czy to samej osoby Franciszka Pino Friedenthala czy też członków znanej na śląskim pograniczu rodziny Friedenthal, Należy więc w pierwszej kolejności objaśnić istotę zjawiska kulturalnego z dziejów dawnego, łacińskiego Śląska, które to zjawisko związane jest z retoryką i starożytnym gatunkiem literackim o nazwie genethliakon, a następnie opisać rolę, jaką odegrał w tym kontekście Franciszek Pino Friedenthal ze związanego m.in. z Opawą rodu Friedenthal.

Zacznijmy zatem od prymarnego dla zagadnienia gatunku genethliakon (*γενεθλιακόν μέλος, γενεθλιακόν ἄσμα*)⁵ o korzeniach antycznych (III w. p. n.e.) oraz powiązanych z tym uroczystości w rocznicę „narodzin dla nieba” świętych kościoła katolickiego. Genethliakon (ang. genethliacon) to utwór lub mowa pisana z okazji narodzin dziecka lub w rocznicę czyichś narodzin w celu uczczenia jubilat lub jego rodu. Jest to gatunek funkcjonujący w piśmiennictwie

- 3 Pierwsze próby w tym zakresie podejmowane przez filologów niemieckich były co prawda czynione na początku XX w., jednak nigdy nie objęły całej literatury łacińskiej, a tylko dzieła, które zaliczono do „nowołacińskiej literatury niemieckiej”. por. Georg ELLINGER, *Geschichte der neulateinischen Literatur Deutschlands*, Bd. 3, Berlin–Leibniz 1929–1933. Obecnie podejmuje się z kolei badania bardziej tematyczne np. nad edukacją czy retoryką śląską i choć wykraczają one poza kryteria narodowościowe czy państwowe to wciąż daleko im do wydań kompleksowych. Z polskich publikacji należy wyróżnić tutaj m.in.: Józef BUDZYŃSKI, *Paideia humanistyczna, czyli wychowanie do kultury: studium z dziejów klasycznej edukacji w gimnazjach XVI–XVIII wieku (na przykładzie Śląska)*, Częstochowa 2003 oraz Beata GAJ, *Tradycje retoryczne na dawnym Śląsku (XVI – XVIII w.)*, Katowice – Opole 2007.
- 4 Neolatynistyka jako interdyscyplinarna baza dla wszystkich dyscyplin zajmujących się kulturą i tradycją, jest młodą, bo ukształtowaną dopiero w XX wieku, dziedziną badań. por. Jerzy AXER, *Sytuacja metodologiczna nad źródłami łacińskojęzycznymi okresu nowożytnego*, s. 25–31, [w:] *Łacina jako język elit, koncepcja i redakcja naukowa J. Axer*, Warszawa 2004, s. 25.
- 5 „Wiersz lub pieśń na urodziny”. por. *Der neue Pauly Enzyklopädie der Antike. Das klassische Altertum und seine Rezeptionsgeschichte*, H. Cancik, H. Schneider (ed.), JB Metzler, Stuttgart 1996–2010, Volume 4, pp. 913–914.

łacińskim nawet w XXI wieku (by przywołać np. serię utworów łacińskiej poetki z Marburga Anny Elisy Radke na narodziny córki Sarkozy’ego i Carli Bruni w roku 2011⁶), jednak dość często pomijany przez słowniki terminów literackich i encyklopedie.⁷

Najnowsze badania genologiczne oraz dokonująca się w ostatnich dekadach rehabilitacja retoryki – jej majestatu i prawie niewyczerpanej użyteczności – muszą kierować rozważania nad genethliakonem w stronę zasady trójczłonowości retorycznej, która obrazuje także trzyczęściowy cykl życia człowieka. Triada: narodziny-ślub-śmierć została retorycznie zaadaptowana i przetransponowana na literacką triadę genethliacon-epithalamium-epicedium. Od czasów antycznych mowy urodzinowe, zdaniem klasycznych retorów, należały do *genus demonstrativum*, tzw. rodzaju oceniająco-popisowego. „Demonstratywność” obejmowała wypowiedzi retoryczne zawierające pochwały (*laudes*) zarówno osób, jak i rzeczy oraz różnych sytuacji, wydarzeń, wartości (a w tym przypadku ludzkiego życia). Rodzaj ten miał szczególne zastosowanie w popisowym oratorstwie okolicznościowym, był częścią życia całych społeczeństw antycznych i poantycznych. W okresie średniowiecza, podczas gdy inne gatunki literackie funkcjonowały w bardzo ograniczonych formach i miejscach, to genethliakony użytkowano zwykle najczęściej i najszerzej, ponieważ stały się one elementem kultu świętych, w tym wszelakich obchodów rocznicowych ku ich czci, świąt patronalnych ku czci ulubionych świętych danej miejscowości lub zakonu. Gatunek ów był bardzo żywotny w barokowo-oświeceniowej Europie, o czym świadczy poczesne miejsce w *Polihistorze*⁸ Daniela Georgiusa Morhofa z końca XVII wieku.

Gdy przegląda się setki tekstów nowołacińskich z terenu Śląska z XVIII wieku, widać znacznie mniejsze zbiory poezji – w porównaniu do dwu wieków wcześniejszych, zastanawia natomiast prawdziwy zalew tekstów wychwalających różne słynne postaci, szczególne zaś miejsce zajmuje tu wychwalanie świętych. Ma to właśnie związek z tradycją tworzenia chrześcijańskich genethliakonów i przedstawiania ich podczas spotkań kulturalnych o charakterze konkursu. Chrześcijaństwo zaadoptowało genethliakon do wychwalania postaci świętych,

6 Anna Elissa RADKE, *Lanx satura memorabilium Anni MMXI*, Opoliae 2012. Por. także inne współczesne łacińskie genethliakony w: A. E. RADKE, *Iubila natalicia vel antithreni (contra threnos Iohannis Cochanoii)*, Opoliae 2009.

7 por. *Oxford Companion to Classical Literature*, ed. by M. C. Howatson, Oxford University Press 2013 lub polskie słowniki terminów literackich, które charakteryzują dawno wymarłe gatunki azjatyckie jak goszthi lub zjawisko antycznej genesii, a nie dają nawet podstawowej definicji genethliakonu. por. *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, ed. by G. Gazda, Warszawa 2012, ss. 365 oraz 372–373; *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, ed. by G. Gazda, S. Tynecka-Makowska, Kraków 2006, ss. 279 oraz 282–283; *Encyklopedia katolicka*, v. V, ed. by L. Bieńkowski et al., Lublin 1989, ss. 939–948.

8 Daniel Georg MORHOF, *Polyhistor, sive de auctorum notitiaet rerum commentarii, quibus praeterea varia ad omnes disciplinas Consilia et subsidia proponuntur*, Lubecae 1688, s. 117–119.

przyjmowało tylko nieco inny punkt odniesienia – data nie narodzin, a śmierci świętego stawała się punktem wyjścia jako „dzień narodzin dla nieba”.⁹

Kolejny fakt, istotny dla analizowanych niżej łacińskich mów z terenu Śląska, dotyczy agonistyki, czyli również wywodzącej się ze starożytnej Grecji tradycji publicznej rywalizacji, w tym literackiej. Również ta tradycja została wchłonięta przez chrześcijaństwo, bowiem już od wczesnego średniowiecza ogłaszano konkursy na utwory ku czci świętych. Agon (grec. *ἀγών* – zawody, zapasy, zebranie, rywalizacja) jest powiązany także z tragedią antyczną w znaczeniu ukazania sporu pomiędzy głównymi bohaterami protagonistami. Do tego zjawiska, obecnego w śląskim środowisku łacińskim, odwołuje się wprost przywołany w tytule Franciszek Pino Friedenthal, o czym niżej.

Istnienie „zawodów” czy „zapasów literackich” we wrocławskim środowisku katolickim pod koniec XVIII wieku godne jest szczególnej uwagi z powodu zmian, które wystąpiły wówczas w zasadach hagiografii. Interesujący jest sposób przedstawienia świętych, który pozornie nie odbiega od tendencji epok wcześniejszych. Pojęcie postaci doskonałej, skupiającej wszystkie możliwe zalety, uosobionej w literaturze rzymskiej przez Eneasza,¹⁰ to poddana przemianom Arystotelesowska jeszcze kategoria typu, która przeniknęła do siedemnastowiecznego, klasycystycznego nurtu myślenia o bohaterze literackim. Retoryce przypadła tu niezwykle rola w zakresie formalizowania koncepcji postaci literackiej ze względu na dostarczane przez nią sposoby i kolejność obrazowania. Pod wpływem tradycji hagiograficznej postać świętego bohatera została utrzymana w kategoriach wzoru moralnego. W średniowiecznej hagiografii bohater był już postacią całkowicie skryształizowaną, konwencjonalną, poddaną określonej topice,¹¹ wypracowanej przez co najmniej dziesięć stuleci narracyjnej literatury chrześcijańskiej. Jest to postać skostniała, bohater statyczny, który zawsze dokonuje słuszných wyborów, pozostając pomiędzy życiem doczesnym a wiecznym, zwalcza pokusy pochodzące z tego pierwszego, by bez przeszkód znaleźć się w świecie lepszym. Bohater pełni funkcję znaku, modelu pozytywnego bądź negatywnego (dualna typologia bohaterów), reprezentuje dany stan, płeć, narodowość. Towarzyszy mu też odpowiednio skonwencjonalizowana topika, na przykład życie świętego prawie od jego poczęcia jest naznaczone przepowiedniami i cudami. Najważniejsza jest struktura moralna bohatera, dlatego może on także służyć jako alegoria lub personifikacja pojęcia. Takiego podejścia wymagała średniowieczna postawa mentalna.¹²

Autorzy śląskich łacińskich konkursowych pochwał świętych zachowują podstawowe założenia hagiografii, rezygnując jedynie z niepoświadczonych informacji, gdyż ani na chwilę nie porzucają celu dokumentacyjnego. Czerpią

9 por. Bogusław NADOLSKI, *Imieniny i urodziny w tradycji chrześcijańskiej Europy*, Poznań 2007, s. 12 i n.

10 Jan BIAŁOSTOCKI, *Charakter, pojęcie i termin w teorii i historii sztuki*, Poznań, 1961, s. 50.

11 *Tamże*, s. 31–35, 82–86, 123–135.

12 por. Johan HUIZINGA, *Jesień średniowiecza*, przeł. T. Brzostowski, wstęp: H. Barycz, Warszawa 1992, s. 258–272.

także wiele z tradycji renesansu, a w renesansowej europejskiej świadomości literackiej współistniały dwie możliwości typologizacji bohatera: klasycystyczna, sugerująca podział trójmodalny,¹³ silnie nacechowany stanowo, oraz antyklasycystyczna, nawiązująca do tradycji biblijno-chrześcijańskiej i podsuwająca dualną klasyfikację według kryteriów dobra i zła, świętości i grzechu.¹⁴ Im obu przeciwstawił się niegdyś Giovanni Boccaccio, odwołując się do antycznej poetyki, która kojarzyła ze sobą kryteria etyczne i estetyczne.

Według Cyclerona opis człowieka winien się składać z jedenastu punktów,¹⁵ do których słynny mówca i literat zaliczył: imię (to, co odróżnia od innych ludzi), naturę, tryb życia (wychowanie, zawód, przyjaźnie, zachowanie w życiu codziennym), stosunki osobiste (wolny lub nie, szczęśliwy lub nie, jakie ma dzieci), właściwości (stała doskonałość umysłu bądź ciała w jakimś kierunku), usposobienie umysłu (zmiana w duszy spowodowana nadzwyczajną okolicznością), skłonności (nieprzerwane i żarliwe zajmowanie się jakimś przedmiotem, na przykład filozofią), zamiary (rozważne postanowienie uczynienia czegoś lub zaniechania), uczynki, przygody, mowy (ostatnie trzy rozpatrywane wobec przeszłości, terażniejszości i przyszłości).

W pierwszej połowie XVIII wieku na Śląsku powstało wiele laudacji świętych, najczęściej w środowisku jezuickim. Do najczęściej wychwalanych, a tym samym najbardziej ulubionych świętych należeli: św. Katarzyna, św. Jan, św. Tomasz, św. Leopold, choć nie brak także peanów ku czci apostołów i innych świętych, na przykład św. Pankracego, a tym bardziej współczesnych autorom, jak choćby św. Franciszek Salezy. W środowisku wrocławskim zdecydowanie najczęściej wygłaszano pochwały św. Katarzyny i św. Leopolda. Jeśli jedynie pobieżnie przeglądamy teksty tych oracji, mogą się one wydawać bardzo do siebie podobne, jakby napisane według tego samego schematu: długi ozdobny tytuł poprzedza kilkustronicową pochwalną mowę z niewielką tylko zawartością materiału biograficznego, natomiast często powiązaną z panegirycznym opisem osoby, do której kierowano dedykację, a także ozdobioną wyróżnionymi w druku poprzez majuskułę rzeczownikowymi i przymiotnikowymi wariacjami imienia wychwalanego świętego (na przykład LEOPOLDUS, LEOPOLDI, DE LEOPOLDO, LEOPOLDINUM¹⁶). Jeżeli jednak czytelnik zada sobie trud uważnego przeczytania każdej z mów, dostrzec może pewne różnice. Na ile istotne, można się przekonać, porównując oracje pochwalne tej samej świętej,

13 Tzn. Według tonacji komicznej, tragicznej lub elegijnej.

14 por. Teresa MICHAŁOWSKA, *Między poezją a wymową. Konwencje i tradycje staropolskiej prozy nowelistycznej*, Wrocław 1970, s. 130–131.

15 *Ac personis has res attributas putamus: nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes.* (*De inventione*, I, 24, 34). por. T. MICHAŁOWSKA, *Między poezją a wymową*[...], dz. cyt., s. 103.

16 Święty Leopold, kanonizowany w 1485 roku przez Innocentego VIII, został w 1663 ogłoszony patronem Austrii przez cesarza Leopolda, któremu jezuici zawdzięczali powstanie i nazwę swej wrocławskiej uczelni, zwanej *Leopoldinum*. por. Wincenty ZALESKI, *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1996, s. 726.

Katarzyny Aleksandryjskiej, żyjącej na początku IV wieku, wygłoszone w dniu jej patronalnego święta.

Wśród autorów oracji uderza obecność przedstawicieli z różnych stron Śląska, a nawet spoza Śląska. *Silesius Rosenbergensis*¹⁷ Ferdynand Hartmann 25 listopada 1724 roku w akademickiej bazylice Najświętszego Imienia Jezusa we Wrocławiu wygłosił orację zatytułowaną: *Virgineum Sapientiae Et Fortitudinis Connubium In Diva Partheno-Sopha-Martyre Catharina Purpurata Philosophiae Christianae Magistrat*.¹⁸ Część końcową wystąpienia zamienia autor w inskrypcję nagrobną ([...] *epitaphii loco inscribo epigraphen: Hic iacet [...]*), co jest dowodem na rosnącą w ciągu XVIII wieku rolę „pamiętki materialnej”,¹⁹ pozostającej (przynajmniej oficjalnie) poza artystycznym sposobem perswazji.

Zdecydowanie inny rodzaj perswazji zawiera *Anima Corporis Philosophici Diva Catharina Quinquaginta Aegyptiae Minervae Sophos Animosa Suada exanimando Ad immortalem vitam Animalis*, której autorem jest Franciszek Biedau, profesor uniwersytetu w Pradze. Jak pisze, został on przez Boga specjalnie powołany, by właśnie tego dnia mógł wysławiać duszę świętej Katarzyny ([...] *sum precatus a Deo immortalis, ut [...] pro laudibus magnae Christiani Orbis Oratricis Animam peroraturus eram*). Jest to tekst o charakterze mistycznym, stanowi rodzaj wizji. Mówca widzi między innymi martwe ciała stoików, nad którymi unosi się opromieniona światłem dusza dziewiczej filozofki, a pod spodem cytaty ewangeliczne w formie transparentu: „*Kto straci swoje życie z Mego powodu, zyska je*”. Widzi także świętą w niebie jako narzeczoną Ducha Świętego i siostrę aniołów. Tekst zupełnie inaczej niż poprzednio omawiany charakteryzują długie rozbudowane zdania oraz styl poważny i namaszczone. Pojawia się inny rodzaj słownictwa, na przykład wyrażenia *decora, ornamenta*. Interesujące są odniesienia retoryczne. Oprócz tego, że w wyżej zacytowanym fragmencie Katarzyna jest nazwana jednocześnie „Rzeczniczką” i „Retoryką” świata chrześcijańskiego (*Oratrix*), Biedau poświęca kilka zdań doskonałości

17 Pochodzący z Olesna lub Rostkowice koło Prudnika. Zob. *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*, red. S. Rospond, dz. cyt., s. 672.

18 W swej mowie na początku wyraża zdziwienie, że on niegodny ma wychwalać Katarzynę (*Ego Catharinam panegyrico?*), boi się narażenia na zarzuty samej tak czcigodnej świętej. Następnie kreśli krótko i sugestywnie historyczne uwarunkowania czasu i miejsca, w którym przyszło jej spędzić życie ziemskie (*habes et Alexandria*), a są to czasy niewątpliwie istotne dla chrześcijaństwa, gdyż „młody Kościół Chrystusowy” (*adolescens Christi Ecclesia*) przeżywał rozmaite trudności charakterystyczne dla okresu dojrzewania. Hartmann używa prawie wyłącznie zdań krótkich, jakby chciał przedstawić sytuację zaledwie w zarysie. Co drugie zdanie tego szkicu zawiera wykrzyknik, na przykład *Catharina Philosopha!* [...] *Gerit bella Catharis!* [...] *Catharinam edicite Senatus Populeque Academice!*, a prawie każde z nich bardzo dużo odautorskich emocjonalnych odniesień: *admiror, suspicio, iudico*. Znajduje także miejsce dla innych odautorskich wtrąceń, na przykład poświadczenia skromności ([...] *sermo Panegyricus, quem non ut debui, sed ut potui construebam*) albo zrozumienia potrzeb słuchaczy: *Quid nunc expectas Auditor Academice a Parthenosopha?* Zakończenie, „gdy mowa zbliża się do mety i milkną pochwały”.

19 Franciscus BIEDAU, *Anima Corporis Philosophici Diva Catharina Quinquaginta Aegyptiae Minervae Sophos Animosa Suada exanimando Ad immortalem vitam Animalis*, Pragae 1726, BŚ, sygn. 222 896 I.

retorycznej (*Rhetorica Elysia*), a w zakończeniu umieszcza swój własny wiersz poświęcony „tej niezwykłej Duszy”, czyli osobie świętej.

Także *Silesius Wratislaviensis* Jan Sebastian Wolff poświęcił swój talent retoryczny św. Katarzynie w mowie pt. *Diva Catharina Ter Gloriosa, Quae Virginitate Carnis illecebras, Sapientiae Sophorum astutias, Fortitudine Tyrani furias, compescuit, confudit, superavit*.²⁰ Według deklarowanego w tytule trójpodziału autor gromadzi cechy i fakty z życia świętej. Panegiryk ten jest stylizowany na tekst dokumentalny: znaleźć w nim można cytaty i przypisy (Nieremberg, S. Bernardus), a także dodające wiarygodności, akceptowane od dawna sentencje (Seneki i Owidiusza). Bardzo realistyczny jest opis męczeństwa i męstwa świętej, kiedy to przerażająca kohorta w szale nie szczędzi razów Dziewicy, która mimo męki zachowuje postawę pełną godności. Należy dodać, że ów opis nie odbiega od ustaleń dzisiejszych hagiografów,²¹ którzy opierając się na świadectwach już z IV wieku (św. Rufin i Euzebiusz z Cezarei Palestyńskiej), podają na temat Katarzyny z Aleksandrii właśnie trzy istotne informacje, którym odpowiadają *virginitas, sapientia i fortitudo*.

Mów ku czci samej tylko świętej Katarzyny można by zacytować naprawdę dużo – do dziś zachowało się conajmniej po kilka oracji z jednego roku. Wszelakie wstępy, prefacje, dedykacje wyraźnie wskazują, że ich autorzy uczestniczą w dorocznym święcie kulturalnym oraz że są uczestnikami pewnego konkursu. Najszerzej istotę tych zawodów oratorskich, które współcześnie można by porównać zapewne do debat oksfordzkich czy praktyki *toastmasters*, przedstawia w swojej przedmowie niejaki Franciszek Pino Friedenthal, podpisujący się jako *Silesius Opavensis*. Nie ma pewnych wiadomości biograficznych na jego temat, pozostaje odwołać się do ogólnej wiedzy na temat rodu Friedenthal,²² a dalsze poszukiwania pozostawić historykom-biografistom.

20 J. S. WOLFF, *Diva Catharina Ter Gloriosa, Quae Virginitate Carnis illecebras, Sapientiae Sophorum astutias, Fortitudine Tyrani furias, compescuit, confudit, superavit*, Wratislaviae 1728, BŚ, sygn. 222 898 I.

21 W związku z licznymi legendami z VI wieku niektórzy hagiografowie powątpiewali w historyczne istnienie świętej Katarzyny. Obecnie jednak można ustalić jej biografię na podstawie bardziej wiarygodnych źródeł wcześniejszych. por. Wincenty ZALESKI, *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1996, p. 750–752.

22 Rodzina Friedenthal była związana zwłaszcza z Opawą (Troppau), ale i polska obecnie wieś Goświnowice (o dawnej niemieckiej nazwie Friedenthal-Giesmannsdorf), położona w województwie opolskim, w powiecie nyskim, w gminie Nysa, ma także jakiś związek z tym nazwiskiem. We wsi Goświnowice, żył w XIX wieku pruski polityk, chrześcijanin żydowskiego pochodzenia: Karl Rudolf Friedenthal. Działał w kręgach liberalnych i został posłem północno-niemieckiego związku (Norddeutscher Bund). Był współzałożycielem partii Wolno-konserwatywnej (Freikonservative Partei). W 1879 roku wycofał się z polityki i zmarł w 1890 roku w rodzinnej posiadłości Giesmannsdorf, gdzie też został pochowany. Rodzina Friedenthalów zasłużyła się w czasach I wojny światowej tak bardzo, że na jej cześć zamieniono nazwę miejscowości właśnie na Friedenthal-Giesmannsdorf. Ponad sto lat wcześniej (w roku 1745) inny Pino Friedenthal zasłużył się dla społeczności regionu śląsko-morawskiego, gdyż dobudował do istniejących wcześniej gorzelnia browar we wsi Stěbořice, 8 km od Opawy (Opava) w tzw. kraju morawsko-śląskim (Moravskoslezský kraj). Browar był czynny do roku 1913. Nie ma pewności, że był to ten sam człowiek, który wystąpił siedem lat wcześniej we wrocławskim konkursie religijno-literackim, mógł jednak być jego bliskim krewnym. por. *Karl Erich Born, Friedenthal, Rudolf*,

Tytuł oracji, którą wygłosił Franciszek Pino Friedenthal to: *Gemini Triumph Gloria Quam Arte, & Marte Erroris, atque Tyrannidis Victrix Aleksandrina Virgo Catharina quondam gloriosissime meruit*, Vratislaviae 1738 (dzieło dostępne w Bibliotece Śląskiej w Katowicach, sygnatura 236 115 III) można przetłumaczyć jako „Podwójny tryumf chwały świętej Katarzyny nad tyranem i jego błędnymi, zbrodnicznymi poglądami”. Podwójny, bo – jak wyjaśnia autor na wstępie – dotyczący i sztuki, i męstwa. Należy zauważyć, że zwłaszcza powoływanie się na to drugie w odniesieniu do kobiety to ogromna rzadkość w XVIII wieku. Franciszek Pino z Fridenthal, podpisany jako „Ślązak Opawski” (*Silesius Opavensis*), swe dzieło dedykował Eliaszowi Klose, generalnemu przełożonemu kanoników regularnych na obszarze Czech, Moraw i Śląska a wygłosił je, jak wszyscy pozostali „zawodnicy” – uczestnicy tego swoistego konkursu religijno-retorycznego, w dniu patronalnym świętej Katarzyny, czyli dwudziestego piątego listopada 1728 r. Nie tyle sama oracja członka rodu Friedenthal wyróżnia się jakoś szczególnie na tle innych, lecz dwustronicowa dedykacja, która jest niezwykle istotna dla zrozumienia istoty zjawiska, owego „agonu parenetycznego” świętych, konkursu literackiego w środowisku katolickim Śląska. Jest ponadto jednym z podstawowych dowodów na istnienie takich konkursów.

Autor deklaruje, że do napisania i wygłoszenia oracji panegirycznej skłoniła (*provocare*) go, dotąd milczącego, *ipsa Virginei certaminis, agonisque triumphalis nuncupatio*, czyli „uroczysta tradycja wygłoszenia dedykowanego komuś dzieła, połączona z rywalizacją”. Dalej wyjaśnia szczegóły zjawiska np. to, że tradycja ta polega na „maskowaniu słów” (*verba dissimilare*), co zrozumieć można jako deklarację stosowania różnorodnych retorycznych forteli. Jest to uświęcony już pewną tradycją, agon retoryczny, współzawodnictwo oparte na materiale nienowym i dlatego tym bardziej wymagające. Dopiero zakończony już konkurs (*exantlatum certamen*) może ujawnić rzeczywiste umiejętności i talenty retoryczne – twierdzi Franciszek Pino Friedenthal.

Mamy tu jednak także do czynienia z czymś w rodzaju zabawy, zajęciem hobbistycznym: autorzy odwołują się do siebie nawzajem, kładą nacisk na inne środki retoryczne niż poprzednicy. W części wstępnej swej mowy autor deklaruje nowy sposób laudacji. Chociaż zakłada dualność postaci Katarzyny, nie jest to średniowieczna opozycja dobra i zła, ale podział na dwa różne sposoby zasłużenia na sławę świętości. We wstępie-dedykacji widać żywe zainteresowanie corocznymi, publicznie wygłaszanymi laudacjami (*solemnnes laudes publicaue encomia*). Najwyraźniej było to wydarzenie oczekiwane, a jego owoce zasługiwały na publikację – stąd ogromne zasoby tych laudacji do dziś zachowane w śląskich bibliotekach.

Spotkania osób piszących po łacinie i odczytujących swe utwory odbywają się na Śląsku do dziś – przez kilka lat na początku XXI wieku miały miejsce takie spotkania w Kamieniu Śląskim, ośrodku konferencyjnym Uniwersytetu Opolskiego. Także i te współczesne spotkania wyróżnia charakter internacjo-

---

[w:] *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Tom 5, 1961, s. 447 (zdigitalizowana: stan odnośnika na 19. 11. 2015). Dostęp 15. 04. 2019.

nalny i nieco elitarny, bo choć z pewnością w pierwszej połowie XVIII wieku znajomość łaciny była bardziej doceniana i rozpowszechniona,²³ to jednak była także wyznacznikiem wykształcenia i kultury. Konkursy przemawiania i dyskutowania, w językach nowożytnych czy nawet po łacinie – jak wspomniano powyżej – także odbywają się współcześnie.

Jednak tak silne powiązanie tradycji genethliakonu i chrześcijańskiej agnistyki w dodatku z zastosowaniem języka łacińskiego wystąpiło wówczas po raz ostatni na osiemnastowiecznym Śląsku, a być może i w historii Europy. Poznanie kulisów owych wydarzeń kulturalnych umożliwił zaś w znacznej mierze Ślązak z Opawy – Franciszek Pino Fridenthal. Można wciąż poszukiwać informacji biograficznych na jego temat, spierać się o to, czy jest to ta sama osoba, co fundator browaru, jednak jedno pozostaje pewne – człowiek ten posiadał ogromną wiedzę retoryczną i praktykę oratorską (być może prawniczą). Pozostanie także tym, kto w sposób rzetelny wyjaśnił zasady funkcjonowania we Wrocławiu konkursów kulturalno-literackich o znaczeniu religijnym, które ściągały całe rzesze uczestników także z zagranicy. Deskrypcja wydarzenia kulturalnego sprzed prawie trzystu lat, związanego z edukacją i retoryką, może dziś być z jednej strony pomocna w badaniach nad historią i kulturą Europy, z drugiej zaś stanowi inspirację dla dzisiejszych, współczesnych inicjatyw kulturalnych przede wszystkim w zakresie funkcjonowania regionów pogranicznych.

Autor / Author

Beata Gaj

Wydział Nauk Humanistycznych
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
ul. Dewajtis 5
01-815 Warszawa
beatagaj8@wp.pl

Dr hab. Beata Gaj, prof. UKSW (*1970) dziedzina nauk humanistycznych, dyscypliny: literaturoznawstwo, nauki o kulturze i religii, dorobek z historii Śląska; stanowiska: dyrektor Instytutu Filologii Klasycznej i Kulturoznawstwa, kierownik Katedry Mediewistyki i Neolatynistyki, współzałożycielka międzynarodowego stowarzyszenia Societas Studiis Slavo-Latinis provehendis, członek redakcji czasopisma *Religious and Sacred Poetry*, Polskiego Towarzystwa Filologicznego, Polskiego Towarzystwa Retorycznego, Komisji Literaturoznawczej PAN, visiting w Oxford University (2013). Najważniejsze publikacje: *Tradycje retoryczne na dawnym Śląsku (XVI – XVIII w.)* (2007), *Ślązaczka – pomiędzy rustica grossa i Pallas Silesiae. Portret kobiety w literaturze łacińskiego Śląska* (2010),

---

23 Nauka łaciny w Europie wciąż jest dość popularna, Wielka Brytania w roku 2014 wprowadziła nawet łacinę do publicznych szkół podstawowych dla dzieci w wieku 7–11 lat. por. Beata GAJ, *Linguam Latinam cognosco. Poznając język łaciński. Podręcznik do łaciny dla dzieci (etap wczesnoszkolny)*, Warszawa 2016, s. 6.

Firmicus Maternus: Jak nieświadomi bładzą w wierze (2014) *Genethlaikon - pieśń ku czci życia* (2018).

Summary

Franciszek Pino Friedenthal on the rhetorical agon of Wrocław in 1738

The historical and cultural history of old Silesia, despite of numerous studies done by scientists mainly from the Czech Republic, Germany and Poland, are still not analyzed and finally described. Especially the New Latin literature (Neolatina) created in Silesia at least until the end of the 18th century has not yet been fully studied. Although there are analyzes of individual works as well as specific persons or literary environments with their historical conditions, it is rare to analyze the work of a Silesian Latin literary work in relation to broader cultural trades outside Silesia. In addition, some of the cultural phenomena dating back to ancient times are not sufficiently known today. An example is the history of the literary genre genethliacon, currently omitted in dictionaries, which dates back to the 3rd century BC, and in modern times is particularly associated with the Czech-German-Polish border, especially with Silesia. In Silesian school and public appearances, the tradition of agonism, a literary para-dispute with great rhetorical background, was also well developed. Celebrations of patronage days of Catholic Church saints combine both traditions, and the most complete description of this phenomenon was given in his speech by Ślązak z Opawy - Franciszek Pino Friedenthal. In 1728 in Wrocław during a rhetorical competition to celebrate Saint Catherine, he called this cultural phenomenon an „agon“ or „exantlatum certamen“, and described its main principles. Here, during the celebration of popular Catholic saints in the competition, it was necessary to praise the saint in the most original and previously unknown way. Friedenthal's commentary turned out to be very important for research on this phenomenon.

Legionáři v řadách správního důstojnictva československého četnictva¹

MARTIN LOKAJ

Abstrakt | Abstract

Studie se zabývá dosud přehlíženými důstojníky československých legií v meziválečném četnictvu, vývojem jejich početního stavu a především postavením, kterého v rámci četnické hierarchie dosáhli. Dokazuje, že na rozdíl od armády na ně nečekaly výraznější výhody ani úlevy. Jejich kariérní postup se neodvíjel od legionářských zásluh, ale pouze od zkušeností nabytých mnohaletou praxí. Vybrané příklady dokládají, že se přesto dokázali ve službě uplatnit nanejvýš dobře.

The study deals with the overlooked officers of the Czechoslovak legions in the interwar gendarmerie, the development of their numerical status and especially the position they achieved within the gendarmerie hierarchy. It shows that, unlike the military, they did not expect any significant benefits or relief. Their career advancement was not based on legionary merit, but only on experience gained over many years of practice. The selected examples show that they were able to perform extremely well in the service.

Klíčová slova

Československo, četnictvo, československé legie, legionáři, důstojníci, bezpečnostní složky

Czechoslovakia, gendarmerie, Czechoslovak legions, legionnaires, officers, security forces

Meziválečné četnictvo, do roku 1989 přehlížené a špiněné, se dnes těší vřelému zájmu odborné i široké veřejnosti. Množství studií a článků narůstá, věnovány jsou ale především kriminalistice, činnosti četnictva v regionech nebo výrazným osobnostem.² Personální skladbou se zabývá pouze úzká skupina badatelů.³ Cílem předkládaného textu je přispět dalšími poznatky k jejímu hlubšímu poznání.

1 Tato studie vznikla v rámci projektu SGS07/FF/2018-2019 „Československá společnost v meziválečném období: kontinuita, transformace, profesionalizace“, řešeném na půdě Filozofické fakulty Ostravské univerzity.

2 Vysokým důstojníkům se věnují např. Ivana KOLÁŘOVÁ – Ondřej KOLÁŘ, *Generál četnictva Karel Vyčítal*, Praha 2018; Martin KLEČACKÝ, *Generálmajor Václav Řezáč – četnickým důstojníkem z monarchie do republiky*, in: Almanach příspěvků VII. konference policejních historiků, ed. R. GALAŠ, Praha 2010.

3 Nejnověji Ivana KOLÁŘOVÁ – Ondřej KOLÁŘ – Martin LOKAJ, *Důstojnický sbor československého četnictva – sociohistorická sonda*, Moderní dějiny 25, č. 2, 2017, s. 39–60.

Předmětem zájmu bude v tomto případě specifická skupina důstojníků – bývalí legionáři. Ti byli dosud, na rozdíl od legionářů v armádě, spíše přehlíženi jako zdánlivě nedůležitá hrstka ve stínu bývalých rakousko-uherských četníků.⁴ Přehled jejich skutečného početního stavu, zastávaných pozic a významu však žádná studie nepřinesla, což se níže pokusíme napravit. Na vybraných jedincích si pak ukážeme nejcharakterističtější znaky této různorodé skupiny.

Zabývat se budeme výhradně legionáři podle zákona, tedy muži, kteří do legií vstoupili před 28. říjnem 1918.⁵ Zároveň se blíže zaměříme pouze na tzv. správní důstojníky, kteří zastávali u sboru místa všech vyšších velitelů, pobočníků, učitelů na četnických školách a důstojníků při ministerstvu vnitra. Ve značně atypické a z dnešního pohledu matoucí organizaci sboru totiž vedle sebe působilo od roku 1919 hned několik důstojnických skupin, jejichž řady se doplňovaly zcela odlišným způsobem. Důstojníci správní byli zpravidla přebíráni jako subalterní důstojníci přímo z vojska. Jejich podřízenými pak byli tzv. výkonní důstojníci (původně okresní strážmistři), doplňovaní postupným povyšováním z nejlepších strážmistrů po dekádě příkladné služby a pověřování velením nad okresy. Tito muži mohli dosáhnout nejvýše hodnosti štábního kapitána. Jak názvy napovídají, důstojníci správní se zabývali především administrativními, organizačními a disciplinárními úkoly, zatímco druhá skupina působila přímo ve výkonné službě. Vzhledem k vysokým nárokům a konkurenci se mezi výkonné důstojnictvo začali legionáři postupně vypracovávat až ve 30. letech. Svěbytné a nejméně početné kategorie pak tvořili důstojníci justiční, zdravotní, intendantní, účetní a účetní kontroly, rekrutovaní z řad specialistů armády nebo proškoleného četnického personálu – mezi nimi se však legionáři neuplatnili.⁶

Československý stát převzal četnictvo do svých služeb takřka beze změn. Navzdory jeho represivní úloze za války se bez něj nemohl obejít, zvláště ve chvíli, kdy ještě nedisponoval vlastním vojskem. Úplné rozpuštění tehdy největší pořádkové složky, nebo zřízení „očistných“ komisí po vzoru armády nepřipadalo vůbec v úvahu, situace naopak vyžadovala rychlé rozmnožení stavu. Sbor totiž utrpěl za války citelné ztráty. Část mužstva i důstojníků sice byla nahrazena vojáky (mužstvem i důstojníky) neschopnými služby v poli, jejich kvality však byly nevalné. O další profesionály německého původu navíc začalo přicházet hned po převratu.⁷ Požadavky kladené na četnictvo byly přitom obrovské. Hrozily sociální a národnostní nepokoje, hospodářské a traumatizující následky války

4 Problematice legionářů ve státních službách se věnoval např. Jan MICHL, *Legionáři a fenomén legionářství v moderní čs. státnosti*, Praha 2008, nepublikovaná disertační práce (ve zkrácené podobě bez kapitol o legionářích v pořádkových složkách vydáno pod názvem *Legionáři a Československo*, Praha 2009), nebo Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách, sociohistorické črty*, Praha 2008.

5 Zákon č. 462/1919 Sb. z. a n.

6 Josef ERHART, *Rukověť četnictva*, Praha 1936, s. 13, 39–41.

7 Ondřej KOLÁŘ, *Němci v řadách československého četnictva 1918–1939*, in: Češi a Slováci v mezi-válečném Československu, ed. J. TAUCHEN, Brno 2013, s. 144–156; Ivana KOLÁŘOVÁ, *Převzetí důstojníků německé národnosti československým četnictvem na příkladu Zemského četnického velitelství pro Slezsko*, Slezský sborník 114, č. 1, 2016, s. 47–56.

pak vedly k všeobecnému nárůstu kriminality.⁸ Náročný úkol představovalo také vybudovat od základů bezpečnostní aparát na Slovensku a Podkarpatské Rusi.

Vedle navrátilivších se českých a slovenských vojáků bývalé monarchie se od počátku počítalo s posílením všech bezpečnostních složek o legionáře. Na ty měla čekat odměna v podobě vyhrazených míst, úlev na podmínkách k přijetí a další výhody dané zákonem. Z nich nejdůležitější bylo trojnásobné započítání doby strávené v legiích do služby i výslužby, což se výrazně odrazilo na platové stupnici a služebních přídavicích.⁹

Četnická správa však nehodlala ani v hektickém popřevratovém období zcela slevit ze svých nároků, zvláště v případě důstojníků. Uchazeči byli k četnictvu přebíráni z domácího i zahraničního vojska nejvýše v hodnosti kapitána, přičemž museli podepsat revers, kterým se vzdali svého dosavadního hodnostního pořadí.¹⁰ Všichni legionáři se tím ocitli v žebříčku pro další povýšení až hluboko za „starými“ četníky i dříve přijatými příslušníky bývalé zeměbrany a společné armády. Nedostalo se jim tak možnosti vystoupat rychle na vrcholové posty jako tomu bylo u jejich armádních kolegů.¹¹

To se samozřejmě stalo trvalým terčem kritiky ze strany českých nacionalistických kruhů – politiků, novinářů a legionářských zájmových organizací. Špičky četnictva se ale úspěšně bránily argumentem, že by umělé otevření míst vyšších důstojníků legionářům sbor rozštěpilo a devalvovalo jeho úroveň. Podmínkou postupu měly být i nadále především praktické znalosti a zkušenosti získané jedině dlouholetou četnickou službou. Stejný princip byl dodržován také u strážmistrů. Originálně se k výtkám postavil roku 1924 zemský četnický velitel ve Slezsku plk. Josef Šustr, sám bývalý rakouský četník. Ten v reakci na anketu generálního velitele četnictva navrhoval mimořádné, jednorázové povýšení legionářů, kteří pošli frontovými boji, jako výraz úcty za zásluhy o stát. Provedení ale chtěl odložit na dobu, až bude historiky zpracována sibiřská anabáze.¹² K podobnému kroku nicméně nikdy nedošlo a věc postupem času utichla. Můžeme si jen domýšlet, kolik ambicióznějších legionářů tyto podmínky od služby v četnictvu odradily.

Ani seznamy těch, kteří se ke vstupu odhodlali, se však do dnešních dnů nedochovaly. Ve fondu generálního velitele najdeme pouze soupisy z let

8 O tématu kriminality po Velké válce nejnověji Ota KONRÁD – Rudolf KUČERA, *Cesty z apokalypsy, Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922*, Praha 2018; K boji četnictva s novými druhy zločinu Michal DLOUHÝ, *Století četnické kriminalistiky*, Cheb 2014.

9 Srov. Martin KLEČACKÝ, *Převzetí rakouského četnictva československým státem 1918–1919*, Praha 2011, nepublikovaná rigorózní práce.

10 Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Generální velitel četnictva Praha (dále jen f. GVČ), kart. 1, inv. č. 85, sign. 205/19.

11 *Tamtéž*, kart. 5, inv. č. 87, sign. 100/21; Srov. Jaroslava KACETLOVÁ, *Četnictvo na cestě od monarchie k republice. Budování četnického sboru v Československu v letech 1918–1945*, Brno 2013, nepublikovaná disertační práce, s. 47; K situaci v armádě srov. M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka a armáda...*, s. 151–158.

12 NA Praha, f. GVČ, kart. 13, inv. č. 90, sign. 344.

1940–1941, vypracované pro okupační úřady.¹³ Část legionářů však sbor již předtím opustila a tak bylo pro tuto studii nutné projít jednotlivé kvalifikační listiny (osobní složky), uložené v témže fondu. Přesné počty důstojníků, kteří se k četnictvu přihlásili, už ale s největší pravděpodobností nikdy nezjistíme, statistiky totiž neexistují. Z různých střípků v torzovité agendě generálního velitele je však zjevné, že část legionářů, která přihlášku podala, na ni později z různých důvodů nereflaktovala, byla odmítnuta, nebo zanedlouho na vlastní žádost odešla zpět ke svým kmenovým útvarům, či do civilu.

První příslušníci zahraničního odboje začali k četnictvu postupně nastupovat až v létě 1919, teprve po utichnutí bojů na Slovensku proti Maďarům. Počet přihlášených legionářů ale nebyl zpočátku velký. O službu nejevilo větší zájem ani mužstvo.¹⁴ Důstojnický sbor na konci roku disponoval celkem 108 správnými důstojníky. Z nich bylo 67, tedy většina, k četnictvu přiděleno prozatímně na zkoušku. Mezi nováčky tehdy figurovalo pouhých 18 legionářů (17 z Itálie a jeden z Francie), majoritu tak tvořili důstojníci bývalé zeměbrany a společné armády, s několika málo příslušníky bosensko-hercegovinského četnictva.¹⁵

Co legionáře vedlo k výběru četnického povolání, např. namísto kariéry v armádě, můžeme jen spekulovat. Motivaci zpravidla nelze vyčíst ani z dochovaných přihlášek, které obvykle sestávají pouze ze stroze vyplněného formuláře. Snad za ní byla vidina větší samostatnosti a úniku z kasárenského života v často zapadlých posádkách. Nastupující četnický důstojník měl totiž vždy jistotu, že skončí nejhůře v okresním městě, kde bude díky vzdálenosti od všech nadřízených „svým pánem“.

K četnickému sboru se hlásili muži od všech zbraní, přirozeně však převažovali příslušníci nejpčetnějších střeleckých, respektive pěších pluků. Ačkoli v rámci legií na Rusi a v Itálii existovaly také jednotky, které plnily obdobnou funkci a úkoly jako rakousko-uherské polní četnictvo (v dnešním smyslu vojenská policie), jejich důstojníci si až na jednotlivce četnickou kariéru nevybrali.¹⁶ Nejbližší zkušenost tak u většiny mužů představovala obvyklá strážní služba v týlu, během které se mohli různým způsobem potýkat také s civilním obyvatelstvem a tím pádem i s problematikou udržování veřejného pořádku. Zvláště to platilo pro ruské legionáře, kteří během svého pobytu v občanskou válkou rozvrácené zemi často i dlouhodobě strážili železniční stanice, vesnice i celá města.

O pohnutkách ke vstupu nám mnoho nevypráví ani předválečné vzdělání či zaměstnání. Budoucí legionářští a četniční důstojníci pocházeli převážně ze středostavovských poměrů, čemuž nasvědčuje to, že až na naprosté výjimky

13 *Tamtéž*, kart. 85, inv. č. 148, sign. 1.

14 M. KLEČACKÝ, *Převzetí rakouského četnictva...*, s. 126–127.

15 Jan ŠEVCOVIČ (ed.), *Kalendář československého četnictva pro rok 1920*, Praha 1920, s. 54–56.

16 V Rusku šlo o tzv. strážnické oddíly u pluků i vyšších formací. U italských legií pak krátce působila jednotka označovaná jako Národní stráž. Srov. Bernard PANUŠ, „Vojenská policie“ v legiích, in: <http://www.karelvlasatko.cz/historie-ceskoslovenskych-legii/odborne-clanky/vseobecne-k-cs-legiim/vojenska-policie-v-legiich> [cit. 15. 10. 2018]

dosáhli vzdělání na gymnáziích, reálkách nebo obchodních akademiích. Téměř polovina z nich odcházela do zákopů přímo ze školních lavic, několik jedinců přerušilo studia také na různých vysokých školách. Starší muži pak opouštěli nejčastěji profese úředníků a učitelů. Jen nepatrná část nosila vojenskou či četnickou uniformu už před válkou. Od nováčků z řad domácího vojska se odlišovali jen svou odbojovou minulostí.¹⁷

Nástup k četnictvu vypadal u prvních legionářských důstojníků obdobně. Aspiranty čekalo nejprve přidělení ke zkušenějšímu veliteli četnického oddělení, pod jehož dohledem se v praxi seznámili s náplní služby. V některých případech byli pověřováni samostatným velením okamžitě, nebo jen po krátkém zaškolení, za čímž byl patrně nedostatek zkušených důstojníků po státním převratu. Jakmile to bylo možné, nastupovali nováčci do pětiměsíčního informačního kurzu pro správní důstojníky, který se konal jednou (roku 1920 výjimečně dvakrát) ročně v Praze. Kurz byl zakončen písemnou a ústní odbornou zkouškou, po jejímž složení se důstojníci vraceli do čela jednoho z četnických oddělení. Definitivního převzetí do řad sboru dosáhli všichni bez výjimky až zdárným završením zkušebního roku.¹⁸

K výraznějšímu posílení počtu legionářů u sboru dochází až na přelomu let 1920–1921 s repatriací nejpočetnějších jednotek z Ruska. V listopadu jich už sloužilo u sboru ve všech hodnostech na dva tisíce.¹⁹ Na konci října 1921 pak mezi 146 správními důstojníky bylo i 19 definitivních a 20 přidělených ex-legionářů. Téměř polovina z nich působila na Slovensku, kde byl nedostatek velitelského kádru nejcitelnější.²⁰ Celkový stav četnictva na území republiky činil pro představu 13 028 mužů.²¹

Počet správních důstojníků-legionářů se v polovině 20. let víceméně ustálil na necelé padesátce. V té době už ke sboru přestupovali pouze jednotlivci. Počet pak v dalších letech mírně klesal s předčasným odchodem v důsledku zdravotní nezpůsobilosti či nenadálým úmrtím. Ke dni 31. října 1937 tak najdeme mezi 129 správními důstojníky opět 39 (30,2%) bývalých příslušníků legií.²² Výrazné změny přišly až s dramatickými událostmi října 1938 a března 1939. Po ztrátě pohraničí a posléze i vyhnání četníků české národnosti ze Slovenska muselo nutně dojít k postupnému zeštíhlení sboru, v rámci kterého byla předčasně penzionována i řada nyní nadbytečných důstojníků, legionářů nevyjímaje. Ještě 25. dubna 1941 bychom ale v protektorátním četnictvu napočítali 20 správ-

17 I. KOLÁŘOVÁ – O. KOLÁŘ – M. LOKAJ, *Důstojnický sbor československého četnictva...*, s. 48–50.

18 Oldřich PINKAS – Josef ERHART, *Sbírka četnických předpisů*, Kroměříž 1923, s. 48–49; Četnická oddělení představovala organizační článek mezi zemským četnickým velitelstvím (v letech 1921–1929 exponovaným štábním důstojníkem) a několika velitelstvími okresů, kterým podléhaly jednotlivé stanice. Velitelství četnického oddělení tvořil pouze velitel, 1–2 kancelářští pomocníci a výjimečně II. důstojník coby zástupce. (Pavel MACEK – Lubomír UHLÍŘ, *Dějiny policie a četnictva II. Československá republiky (1918–1939)*, Praha 1999, s. 55–56)

19 NA Praha, f. GVČ, kart. 4, inv. č. 86, sign. 363.

20 František HORKÝ (ed.), *Kalendář československého četnictva pro rok 1922*, Praha 1922, s. 167–170.

21 *Tamtéž*, s. 188–189.

22 *Kalendář československého četnictva 1938*, Praha 1938, s. 53–56.

ních důstojníků s legionářskou minulostí. I na ně ale čekalo ještě v témže roce z rozhodnutí okupantů, pro které představovali hrozbu, propuštění ze služby.²³

Podívejme se nyní na zastoupení legionářů v jednotlivých hodnostech, ke kterým dospěli svou meziválečnou službou a to od nejvyšší po nejnižší. K 31. říjnu 1937 mělo četnictvo dva generály (generálního velitele v čele sboru a zemského velitele v Praze), z nichž ani jeden nebyl legionářem. Generálských lipových ratolestí se ostatně nikdy žádný nedočkal.²⁴ Ze čtyř tehdejších plukovníků prošel legiemi pouze jediný, z devíti podplukovníků tři. Poměr bývalých rakousko-uherských důstojníků a legionářů se výrazně lišil v případě ranku majora – 14 ku 26. U štábních kapitánů to bylo naopak 31 ku 8. Nižší důstojnické hodnosti (poručík, nadporučík, kapitán) zastávali v druhé polovině 30. let z valné části již mladší muži, pováleční absolventi Vojenské akademii v Hranicích.²⁵ Výjimku v této skupině představoval ruský legionář npor. Cyril Srostlík. Ten díky dodatečnému odmaturování vzešel nezvykle z řad strážmistrů a stal se tak jediným novým správním důstojníkem s legionářskou minulostí za celá 30. léta.²⁶

Na uvedených číslech je jasně patrná převaha domácích gázistů nad muži z legií v absolutních počtech i poměrném zastoupení v hodnostech, s výjimkou majora. Stav důstojníků-legionářů se od poloviny 20. let zdatelně neměnil kvůli restrikci počtu státních zaměstnanců podle zákona o úsporných opatřeních ve veřejné správě.²⁷ Od roku 1927 pak mohli ke sboru rukovat pouze aktivní důstojníci armády.²⁸ Všem záložním důstojníkům v civilu, tedy i těm legionářským, se tak možnost přijetí k četnictvu nadobro uzavřela. Zájemců, kteří by po letech civilního života chtěli takto razantně změnit povolání, však bylo pravděpodobně jen velmi málo.

O postavení a skutečném významu legionářů v četnické hierarchii nám mnohem více řekne výčet vykonávaných funkcí. Na počátku 20. let mohli jako subalterní důstojníci zastávat samozřejmě pouze ty nižší. Zpravidla veleli některému četnickému oddělení, nebo sloužili jako pobočníci či učitelé. Teprve v další dekádě se situace začala měnit s postupným povyšováním, resystemizací služebních míst a především uvolňováním vyšších a významnějších pozic v důsledku přirozené generační obměny.

V říjnu 1937 najdeme účastníky zahraničního odboje i ve vrcholovém orgánu četnictva, vojenské skupině 12. oddělení Ministerstva vnitra. Čtyři ze šesti zde zařazených správních důstojníků mělo legionářskou minulost, včetně přednosta

23 NA Praha, f. GVČ, kart. č. 85, inv. č. 148, sign. 1.

24 U četnictva existovala na rozdíl od armády pouze jediná kategorie generálské hodnosti. K hodnostní struktuře a označením ranku srov. Miroslav SPURNÝ, *Ve dne v noci podle zákoníku: Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*, Olomouc 2003.

25 *Kalendář československého četnictva 1938*, Praha 1938, s. 53–56; Hodnost podporučíka u četnictva nebyla nikdy zavedena.

26 NA Praha, f. GVČ, kart. 163, inv. č. 168, Kvalifikační listina Cyrila Srostlíka (u všech osob dále jen KL).

27 Zákon č. 286/1924 Sb. z. a n.

28 Vládní nařízení čis. 104/1927 Sb. z. a n.

skupiny, veterána z Itálie plk. Františka Tluchoře.²⁹ Zvláště výjimečný úkol, který zaslouží zmínku, zde připadal na dalšího italského legionáře mjr. Antonína Vlka. Ač sám bývalý pěšák, byl v roce 1935 pověřen vybudováním tzv. četnických leteckých hlídek – prvního policejního letectva u nás.³⁰

Na štábech zemských četnických velitelství sloužila ve stejné době šestice důstojníků-legionářů, z toho tři coby náměstci (zástupci) zemského velitele. V Brně to byl pplk. Rudolf Košťák, v Bratislavě pplk. Eduard Šubčík a v Užhorodu mjr. Vojtěch Drozda. Shodou okolností každý prošel jinou legií – ruskou, francouzskou (předtím i srbskou) a italskou. Jediným vyšším štábním důstojníkem (pod kterého spadalo několik oddělení) byl u štábu zemského velitelství v Praze veterán sibiřské anabáze mjr. Alfons Ševčík, mimo to amatérský historik a autor knihy o valašských portáších.³¹

Další čtyři legionáři působili coby osvětoví referenti a instrukční důstojníci (učitelé) při doplňovacích odděleních zemských velitelství, z nichž dvě přímo vedli.³² Nejdůležitějším z nich, tomu při zemském velitelství pro Čechy, šéfoval dlouhá léta italský legionář mjr. JUDr. Bohdan Ševčík.³³ Na Podkarpatské Rusi naopak dohlížel na školení nového mužstva „Starodružiník“ z ruské fronty, mjr. Václav Beneš.³⁴

Nejvíce legionářů, celkem 25, působilo na sklonku roku 1937 stále na postech velitelů četnických oddělení. Nutno zmínit, že v té době existovalo dohromady 66 oddělení, z toho 27 v Čechách. Tam bychom také našli nejvíce legionářů – deset.³⁵ Význam jednotlivých oddělení nicméně nebyl stejný. Lišil se podle rozlohy obvodu, stavu mužstva, množství podřízených specializovaných útvarů a v neposlední řadě velikosti města, ve kterém sídlilo velitelství. Bezpochyby nejprestižnějším oddělením bylo to pražské, pečující o bezpečnost v nejbližším okolí metropole. V jeho čele stál již od roku 1928 mjr. Václav Uhlíř, legionář z Francie.³⁶ Příhraniční oddělení v průmyslově strategické Moravské Ostravě, pod kterým operovala pátrací stanice, pohotovostní oddíl i silniční kontrolní stanice, bylo v roce 1937 svěřeno do rukou ruského legionáře mjr. Antonína Simpera.³⁷ Jmenujme zde ještě také jeho „bratra“ z bojů na transsibiřské magistrále

---

29 NA Praha, f. GVČ, kart. 172, KL.

30 P. MACEK – L. UHLÍŘ, *Dějiny policie a četnictva II...*, s. 148; Srov. Jakub FOJTÍK, *Policejní letadla, od Četnických leteckých hlídek až k prezidentské letce*, Praha 2010, s. 24–28.

31 Alfons ŠEVČÍK, *Portáši: Národní četníci a ochránci valašských hor*, Vsetín 1930.

32 *Kalendář československého četnictva 1938*, Praha 1938, s. 51.

33 NA Praha, f. GVČ, kart. 167, KL.

34 *Tamtéž*, kart. 101, KL.

35 *Kalendář československého četnictva 1938*, Praha 1938, s. 205–260.

36 NA Praha, f. GVČ, kart. 174, KL.

37 Martin LOKAJ, *Antonín Simper – ruský legionář a důstojník četnictva*, in: Ve jménu tradice, Sborník příspěvků 4. mezinárodní konference Československé obce legionářské, ed. J. FILIP, Praha 2017, s. 47–58.

mjr. Jindřicha Bomberu, velitele oddělení v Olomouci, později popraveného nacisty za odbojovou činnost.³⁸

Přes nepochybný pokrok výčet potvrzuje, že vedoucí úloha v četnictvu patřila i na sklonku 30. let bývalým četníkům monarchie. Žádný z příslušníků revolučního vojska (ale ani toho domácího) se před rozbitím Československa ani nepřiblížil pozici generálního velitele, nebo alespoň některého zemského velitele – i když k tomu mělo několik jedinců nakročeno, např. z postů náměstků nebo přednosta vojenské skupiny při ministerstvu vnitra. Legionáři přesto nezůstali zcela stranou. Vojenská skupina, kde tvořili většinu, totiž disponovala díky bezprostřední blízkosti ministrově nezanedbatelným vlivem (zvláště na finální podobu výnosů a nařízení), zastíňujícím i samotného generálního velitele, z jehož kázeňské pravomoci byla dokonce zcela vyňata.³⁹ Nepřímo tak byli nadřizeni hodnostně vyšším a starším důstojníkům. V řadách sboru si tak skupina vysloužila trefnou přezdívku „četnický Olymp“.⁴⁰ Legionářská garnitura však na ministerstvu působila jen do roku 1939 a nedostala tak příležitost četnictvo výrazněji změnit, nepočítáme-li jistě důležitá organizační a obranná opatření tváří v tvář hrozbě nacistického Německa.

Na tomto místě se nutně nabízí porovnání situace s důstojnickým sborem československé armády. K 1. lednu 1938 představovali legionáři zhruba pětinu jejího důstojnictva. Výrazně tehdy přečísli aktivní rakousko-uherské důstojníky (19,24 % oproti 10,10 %), na rozdíl od četnictva dominovali ve vyšších hodnostech a zcela opanovali vrcholové armádní posty, včetně hlavního štábu branné moci. V průběhu dvou meziválečných dekád sice počet legionářských gážístů klesal, přesto nešlo o takový propad, k jakému ve stejném období došlo u jejich domácích kolegů (pouhých 12,69 %). Podobně jako v četnictvu však na sklonku 30. let tvořili drtivou většinu nižších důstojníků mladí odchovanci Hranické akademie (49,02 %).⁴¹ Srovnatelné statistiky pro úředníky policie nebo finanční strážě nám bohužel chybí.⁴²

Vraťme se ale zpět k četnictvu a zaměřme se na složení důstojníků-legionářů podle jednotlivých legií. Zde musíme konstatovat, že poměr ve sboru naprosto neodpovídal početní velikosti všech tří zahraničních armád. Nejsilnější vojsko o třech divizích se za války zformovalo v Rusku, kde bylo také během dlouhé anabáze vyškoleny nejvíce vlastních důstojníků. Naproti tomu Itálie a Francie

38 K osobě Jindřicha Bombera a četnickému odboji na Olomoucku srov. Jiří VANĚČEK, *Četnictvo na Olomoucku v letech 1918–1945*, Olomouc 2016, s. 171–174.

39 Četnictvo původně spadalo pod 13. oddělení III. prezidiálního odboru Ministerstva vnitra. Po reorganizaci na začátku roku 1937 přešlo pod 12. oddělení V. odboru. Oddělení se dále členilo na vojenskou skupinu, hospodářskou skupinu, četnickou účetárnu a Ústřední četnické pátrací oddělení. Přímo podřízeny mu byly také četnické letecké hlídky. (P. MACEK – L. UHLÍŘ, *Dějiny policie...*, s. 53.)

40 *Co závidíme legionářů*. Četnické listy, č. 5, 15. 5. 1931, s. 80.

41 Ivan ŠEDIVÝ, *Legionáři a československá armáda 1918–1938*, in: *České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století*, Sborník prací k 65. narozeninám Dr. Roberta Kvačka, edd. J. DEJMEK – J. HANZAL, Praha 1997, s. 221.

42 Srov. J. MICHL, *Legionáři...*, s. 52.

daly odboji pouze šest, respektive tři pluky.⁴³ Přesto z celkem 39 správních důstojníků-legionářů četnictva k 31. říjnu 1937 prošlo ruskými legiemi jen 19 (z nich dva sloužili předtím i v srbské armádě). O tři méně, tedy 16, bojovalo v Itálii. Francouzské zákopy zažili čtyři četníci, z nichž tři válčili zprvu po boku Srbů.⁴⁴ Nepoměrného zastoupení tak dosáhli především příslušníci italských legií, u kterých přitom sloužilo relativně málo českých a slovenských důstojníků.

Tento výsledek ovšem není vzhledem k pozdnímu návratu legií z Ruska až tak zarážející. Italští a francouzští legionáři mohli k četnictvu nastupovat již od léta 1919, zatímco většina těch ruských se z Vladivostoku vracela až roku 1920. Úplně poslední transport připlul k břehům Evropy dokonce až 11. listopadu, přesně dva roky od konce Velké války.⁴⁵ Armáda navíc s udělením souhlasu k přestupu často otálela až do chvíle, kdy si za odcházejícího zajistila náhradu. Do řad četnictva, které mezitím své stavy naplnilo jejich italskými „bratry“ a domácími vojáky, se tak mnozí legionáři ze Sibíře hlásili zbytečně. V takovém případě skončili na seznamech čekatelů na místa správních důstojníků. Než se ale vůbec nějaké uvolnilo, mohlo uplynout i několik let. Např. kpt. František Benáček, v občanském životě geometr a bývalý příslušník jezdeckta na Rusi, svou přihlášku z ledna 1921 marně urgoval ještě koncem roku 1925.⁴⁶

Poslední statistiku, kterou nelze opominout, je národnostní složení. Vzhledem k nízkému zastoupení Slováků v legiích nepřekvapí, že si do četnictva našlo cestu jen několik jedinců.⁴⁷ Pouze dva správní důstojníci-legionáři sloužili až do 30. let. Mjr. Matúš Ledník vystoupal na post vyššího důstojníka štábu zemského velitelství v Bratislavě, kde však jeho slibnou kariéru ukončilo roku 1937 náhlé úmrtí.⁴⁸ Jeho spolubojovník mjr. Štefan Slezák, pozdější účastník Slovenského národního povstání, velel oddělení.⁴⁹ Dodejme, že v té době u četnictva sloužil jen asi tucet dalších správních důstojníků slovenského původu.⁵⁰

Spokojit se s konstatováním, že ten či onen legionář vstoupil do sboru z ruské nebo italské legie, rozhodně nestačí. Pro úplnost si ještě ukažme na konkrétních případech cesty, které v legiích vedly k důstojnické hodnosti, hlavnímu předpokladu pro přijetí do řad správních důstojníků četnictva.

Budoucí legionářští gážísté odcházeli až na výjimky na frontu coby tzv. jednoroční dobrovolníci, tedy aspiranti na hodnost důstojníků rakousko-uherských ozbrojených sil v záloze. Do zajetí se pak nejčastěji dostávali v čele čet. Před-

43 Milan MOJŽÍŠ (ed.), *Československé legie 1914–1920, Katalog k výstavám Československé obce legionářské*, Praha 2017, s. 102, 178, 278.

44 *Kalendář československého četnictva 1938*, Praha 1938, s. 53–56.

45 František ŠTIDLER, *Návrat Československých legií kolem světa do vlasti*, Praha, 1921, s. 5–12.

46 NA Praha, f. Ministerstvo vnitra – Stará registratura, kart. 1399, inv. č. 5081, sign. 13/195.

47 Ke Slovákům v legiích a čs. armádě srov. M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka a armáda...*, Praha 2008, s. 270–272.

48 *Zemřel major Matúš Ledník*, *Četnické listy*, č. 19, 5. 10. 1937, s. 158.

49 *Kalendář československého četnictva 1938*, Praha 1938, s. 53; Srov. Jerguš SIVOŠ, *Slovenské žandárstvo a protifašistický odboj*, in: Almanach příspěvků X. konference policejních historiků, ed. R. GALAŠ, Praha 2016, s. 331–346.

50 NA Praha, f. GVC, kart. 38, inv. č. 106.

chozí výcvik a dosažené vzdělání (minimálně maturita) je tak předurčovaly k velitelským funkcím i v legiích.⁵¹

Výjimečně tomu ale mohlo být i jinak. Například výše zmíněný dlouholetý velitel doplňovacího oddělení v Užhorodu Václav Beneš (*1896) rakouskou uniformu nikdy neoblékl. Válka ho zastihla na prázdninách v Rusku, kde hned v srpnu 1914 vstoupil do rodící se České družiny. To z něj pravděpodobně dělá služebně vůbec nejstaršího legionáře u četnictva. Beneše v září 1917 zaskočil během zdravotní dovolené na Volyni náhlý rozpad fronty a vpád Němců. Poslední válečný rok se mu však s notnou dávkou štěstí podařilo přežít v internaci. Přesto, že se označoval za kapitána carské armády, stal se oficiálně důstojníkem s hodností poručíka až po návratu do vlasti roku 1919. Četnickou kariéru zahájil o dvě léta později na Podkarpatské Rusi, kde setrval až do rozpadu republiky. Roku 1940 pak byl jako mnozí další důstojníci z odstoupeného území předčasně penzionován.⁵²

Doplňovací oddělení dlouho řídil také další ruský legionář Rudolf Košťák (1890–1964). Ten ve 30. letech proslul coby popularizátor moderní kriminalistiky a autor *Učebnice pátrací taktiky*.⁵³ Tento syn četníka se rozhodl jít v otcových šlépějích a v době vypuknutí války sloužil coby místostrážmistr v Čechách. Do řad legií se dostal roku 1918 přes zajatecký lágr na dálném východě. Záhy se vyznamenal v bojích s bolševiky a byl proto odeslán do československé důstojnické školy na březích Bajkalu. Rusko opustil již s prýmky poručíka a jako takový byl roku 1920 přijat k četnictvu. Ve dvacátých letech vedl oddělení v Moravské Ostravě a po zmíněném školním angažmá vystoupal roku 1937 na post náměstka zemského velitele v Brně. Po okupaci se aktivně zapojil do odboje, byl však odhalen a až do konce války vězněn. V letech 1945–1948 sloužil u Sboru národní bezpečnosti (SNB) opět v Brně, kde také roku 1964 umírá.⁵⁴

Řadovým četníkem byl v míru i Emanuel Vacovský (1889–1938), který se ze zajateckého tábora dostal v roce 1916 k srbské armádě a následně v Oděse absolvoval její válečnou školu. V průběhu roku 1918 pak přešel k ruským legiím, kde ale zůstal pouhým praporčíkem. Až doma, zpět v řadách četnictva, se domohl svého povolání do kurzu správních důstojníků a povýšení na poručíka. Posléze působil na několika odděleních v Čechách, nejdéle v Klatovech. Zemřel po nezdařené operaci na sklonku roku 1938.⁵⁵

Srbská armáda vycvičila i mnohé budoucí důstojníky francouzských legií. Příkladem za všechny může být Jaroslav Linaj (1896–1942). Do zajetí padl roku 1916 v Rusku, kde okamžitě vstoupil do 1. srbské dobrovolcké divize. Po bojích u Dobrudže, v Besarábii a na Soluňské frontě se coby čerstvě jmenovaný poručík přesunul do Francie. K četnictvu přestoupil roku 1920. Mezi ostatními

51 Libor NEDOROST, *Češi v I. světové válce, 1. díl, Mým národům*, Praha 2006, s. 87.

52 NA Praha, f. GVČ, kart. 101, KL.

53 Rudolf KOŠTÁK, *Učebnice pátrací taktiky*, Praha 1935.

54 Martin LOKAJ, *Životní osudy legionáře, důstojníka četnictva a odbojáře Rudolfa Košťáka*, in: *Almanach příspěvků XI. konference policejních historiků*, ed. R. GALAŠ, Praha 2017, s. 202–212.

55 NA Praha, f. GVČ, kart. 175, KL.

důstojníky vynikal množstvím vyznamenání – vedle řady zahraničních medailí se honosil hned pěti válečnými kříži. Přestože v polovině 20. let absolvoval vojenskou intendantní školu, zůstal správním důstojníkem a v letech 1928–1941 velel oddělení v Mladé Boleslavi. Stranou dění nezůstal ani za okupace, během Heydrichiády byl však za odbojovou činnost zatčen a popraven.⁵⁶

Typickým legionářem z alpských hřebenů byl Bedřich Šteiger (1897–1949). Stejně jako většina Čechoslováků v italském zajetí se na frontu vrátil až roku 1918. Zúčastnil se bojů na Doss Alto a posléze i na Slovensku, kde byl za hrdinství povýšen na podporučíka. K četnictvu se mu z armády podařilo po opakovaných žádostech přestoupit až v roce 1921. Do konce své kariéry pak působil na postu I. instruktora pražského doplňovacího oddělení.⁵⁷ Nacistickou okupaci přežil bez větší úhony, osudným se mu ale stal střet s komunistickou totalitou. Po zatčení při pokusu o přechod hranic spáchal v srpnu 1949 sebevraždu.⁵⁸

Mezi jedny z budoucích četníků, kteří byli důstojníky již na rakouské straně, patřil JUDr. Bohdan Ševčík (1894–1972). Do zajetí padl jako poručík zeměbrany. V létě 1918 byl přijat do italských legií. K četnictvu nastoupil o rok později, krátce po vyhnání Maďarů ze Slovenska. Zde také během 20. let sloužil, než se stal Šteigerovým nadřízeným u doplňovacího oddělení v Praze. Tam pak dobře uplatnil své právnické vzdělání, které dokončil ve 20. letech. Během okupace se zapojil do odboje, za což byl nacisty uvězněn. Útrapy se mu podařilo přežít a vrátil se i do služby u SNB, odkud byl ale krátce po komunistickém převratu jako politicky nepohodlný propuštěn.⁵⁹

Pozornost si na tomto místě zaslouží ještě nejvýše postavený legionář meziválečného četnictva František Tluchoř (*1888). Tento absolvent reálky prošel po odvodu roku 1909 školou pro důstojníky v záloze. Následně se živil jako úředník tabákové režie. Na konci července 1914 musel mezi prvními odejít na srbskou frontu, kde již v září padl do zajetí. Další léta pak prožil v zajateckých táborech v Srbsku a Itálii, kde v dubnu 1918 vstoupil do legií. Jako podporučík vedl oddíl kulometů na italském i slovenském bojišti. V září roku 1919 nastoupil k četnictvu. V roce 1920 úspěšně zakončil informační kurz a následně převzal velení oddělení v Kežmarku. Zřejmě již v kurzu na sebe musel upozornit. O rok později byl totiž ustanoven II. pobočníkem generálního velitele četnictva, gen. Karla Vyčítala.⁶⁰ Roku 1922 byl jmenován štábním kapitánem. Dalšího povýšení, na majora, se dočkal v roce 1924. Jako „*přesný, svědomitý a v každém ohledu vzorný pracovník*“ byl roku 1925 přemístěn k vojenské skupině ministerstva vnitra, kde se jako nadšený automobilista angažoval v motorizaci četnictva. Ještě téhož roku se stal zástupcem přednosty skupiny, ambiciózního plk. Josefa Ježka. V letech 1928–1930 sloužil opět jako pobočník generálního velitele, ale

56 *Tamtéž*, kart. 136, KL.

57 *Tamtéž*, kart. 170, KL.

58 Srov. Ivo PEJČOCH, *Protikomunistické puče. Historie pokusů o vojenské svržení komunistického režimu v Československu v letech 1948 až 1958*, Cheb 2011, s. 55–56.

59 NA Praha, f. GVČ, kart. 168, KL.

60 Srov. Ivana KOLÁŘOVÁ – Ondřej KOLÁŘ, *Generál četnictva Karel Vyčítal*, Praha 2018.

k vojenské skupině se poté vrátil a v roce 1936 byl určen jejím přednostou. Od roku 1931 byl podplukovníkem, plukovníkem se stal o šest let později. Do penze odešel údajně ze zdravotních důvodů krátce po okupaci.⁶¹

Tluchořův profesní vzestup bezpochyby kladně ovlivnila blízkost dvou předních osobností četnictva, zvláště Josefa Ježka, budoucího protektorátního ministra vnitra, který jej vždy hodnotil jen v samých superlativech.⁶² Ne všichni legionářští důstojníci se ale těšili podobné přízni svých představených. Bohdan Ševčík si na nejrůznější ústrky stěžoval po zbytek života.⁶³ Nelibost vzbuzoval svou aktivitou v Československé obci legionářské, kde mimo jiné předsedal zájmové skupině vojenských a četnických gážistů, svým způsobem suplující ve striktně apolitickém četnictvu jinak zakázané odbory.⁶⁴ Starší důstojníky dráždila nezpochybnitelně vyšší společenská prestiž legionářů, platové zvýhodnění i zdánlivě nesouvisející zákaz nošení rakouských řádů a vyznamenání. Nechuť v nich podle všeho vyvolával také znatelně odlišný vztah legionářů k mužstvu – ono pověstné bratrství, ostře kontrastující s tradičním modelem, ve kterém důstojnictvo a mužstvo tvořily dva zcela oddělené světy. Četnictvo si přes kritiku uvnitř i vně sboru zachovalo tento přísně vojenský charakter z předrevoluční doby až do svého zániku. Benevolentnější legionářští důstojníci pak byli kritiky dávání na stránkách tisku za příklad ideálního, demokratického velitele.⁶⁵ Že šlo bratření s mužstvem někdy na úkor kázně, však dokládá případ Eduarda Šubčíka, který kvůli tomu musel několikrát změnit působiště.⁶⁶

Toto napětí, ani absence pozitivní diskriminace, však legionářům výrazněji nepřekáželo v postupu četnickou hierarchií. Stanout na samém vrcholu sice už před okupací nestačili, uplatnili se ale přesto na řadě důležitých a vlivných pozic, ze kterých přispěli k náplni hlavního poslání četnictva. Ani přítomnost legionářů však v očích veřejnosti nesmyla z vedení sboru nálepku „rakušáctví“. Jak ukazují poznatky výše, tu důstojnictvo získalo neprávem. Jen jeho menší (avšak nejexponovanější) část byla kariéerními důstojníky četnictva a armády předchozího režimu. Většinu měli od počátku za války aktivovaní záložníci a s nimi právě legionáři, které navíc postupně doplňovali pováleční absolventi Hranické akademie. Dobová kritika údajně nedůsledného „odrakouštění“ a s ní spojené polemiky o charakteru československého četnictva ale přesahují možnosti této studie.

Na samý závěr nastiňme ve stručnosti roli bývalých legionářů a správních důstojníků četnictva po roce 1945. Celá řada tehdy znovu oblékla uniformu, vedoucí pozice jim ale byly ve SNB, který četnictvo nahradil, až na výjimky

61 NA Praha, f. GVČ, kart. 173, KL.

62 K osobě pozdějšího protektorátního ministra vnitra srov. Martin KLEČACKÝ, *Josef Ježek a Otto Bláha – cesta dvou četnických generálů před Národní soud*, *Moderní dějiny* 22, č. 2, 2014, s. 155–187.

63 J. MICHL, *Legionáři...*, s. 53.

64 *Národní osvobození*, č. 146, 24. 6. 1934, s. 16; Srov. Jaroslava PLOSOVÁ, *Spolkový život četnictva ve 20. letech 20. století*, in: *Almanach příspěvků V. konference policejních historiků*, ed. R. GALAŠ, Praha 2006, vydáno pouze elektronicky.

65 *Co závidíme legionářům*, *Četnické listy*, č. 5, 15. 5. 1931, s. 80.

66 NA Praha, f. GVČ, kart. č. 13, inv. č. 90, sign. 960.

upřeny. Do čela byli z čistě politických důvodů postaveni nekvalifikovaní partyzáni a protinacističtí odbojáři. Např. Rudolf Košťák se tak po návratu na štáb zemského velitelství Brně stal navzdory svým zkušenostem a hodnosti podplukovníka (posléze plukovníka) náměstkem pouhého majora Stanislava Sedláka, interbrigadisty, politického vězně a především komunisty.⁶⁷ Výše rovněž zmíněný Antonín Simper se k moravsko-ostravské SNB dostal až po urgencích obnovené Československé obce legionářské. I na něj ale čekala pouze štábní, nikoliv velitelská funkce, kterou musel za okupace opustit. V novém bezpečnostním aparátu byla legionářům přisouzena druhořadá úloha, za čímž od počátku stála podvatná činnost komunistické strany.⁶⁸ S komunisty dokázali najít společnou řeč jen nemnozí. Např. plk. Jan Prunar, bývalý příslušník italských legií, zastával po únorovém převratu post přednosta odboru Národní (později Veřejné) bezpečnosti ministerstva vnitra, na kterém ve 30. letech působil v Tluchořově vojenské skupině.⁶⁹ Pro většinu jeho „bratří“ však nástup nového režimu znamenal okamžitý konec kariéry, propuštění a perzekuci.

Autor / Author

Martin Lokaj

Filozofická fakulta
Ostravská univerzita
Reální 1476/5
Ostrava 702 00
lokajm@volny.cz

Mgr. Martin Lokaj (*1989) vystudoval bakalářský a magisterský obor historie na Filozofické fakultě Ostravské univerzity. Od roku 2017 je interním doktorandem českých a čs. dějin tamtéž. Zabývá se dějinami meziválečného četnictva se zaměřením na jeho důstojnický sbor a region Ostravska.

Summary

Legionnaires in the ranks of the administrative officers of the Czechoslovak gendarmerie

The study deals with a not very large, but undoubtedly significant group among officers of the interwar gendarmerie, participants in the Czechoslovak foreign resistance - legionnaires. They, unlike their comrades who decided to stay in the army, experienced of recruitment almost no benefits or relief. Due to the strict principles of replenishment of the officer corps, they found themselves in the ranking for promotion

---

67 Roman ZÁŇ – Jerguš SIVOŠ, *mjr. S. Sedlák v čele ZV SNB v Brně aneb komunisté na cestě k moci*, in: Almanach příspěvků IX. konference policejních historiků, ed. R. GALAŠ, Praha 2014, s. 198–206.

68 K ovládnutí bezpečnosti KSČ srov. Karel KAPLAN, *Protistátní bezpečnost 1945–1948*, Praha 2015.

69 NA Praha, f. GVC, kart. 152, KL.

far behind the „old“ gendarmes and previously accepted members of the domestic troops. Initially, only lower positions were opened to them, and their further advance was not based on legionary merit, but only on experience gained through long service in the gendarmerie. So, to get to the very top of the gendarmerie hierarchy was not possible before the occupation. Nevertheless, they were well placed in a number of important and influential positions, from which they contributed to the technical modernization and professionalization of the corps and also to the education of the new generation of the gendarmerie.

Odsunutí broumovští Němci a jejich pohled na bývalou domovinu¹

DANA FÜGNER URBÁŠKOVÁ – ZDENĚK JIRÁSEK

Abstrakt | Abstract

Studie je primárně zaměřena na poválečný vývoj okresu Broumov a jeho vnímání odsunutými sudetskými Němci, kteří zde žili do konce 2. světové války. Studie popisuje období od roku 1945 po současnou dobu. Studie se snaží zachytit názory a postoje odsunutých sudetských Němců na tehdejší každodenní problémy (politika, životní úroveň, kultura, názory na politický systém ČSR, vztah sudetských Němců k českému národu, život v bývalé domovině), které ovlivňovaly poválečný vývoj jejich rodného kraje.

The study is primarily focused on the post-war development of the Broumov region and its perception by expelled Sudeten Germans who lived there until the end of World War II. The study describes the period from 1945 to the present. It seeks to capture the views and attitudes of expelled Sudeten Germans on the day-to-day problems (politics, standard of living, culture, views on the political system of Czechoslovakia, the relationship of Sudeten Germans and the Czech nation, life in the former homeland) which influenced the postwar development of their native region.

Klíčová slova | Key Words

*Broumovsko, sudetští Němci, odsun po roce 1945, tiskoviny vysídlených ve SRN
Broumov Region, Sudeten Germans, expulsion after 1945, printed materials of expelled in Germany*

Úvod

Dějiny 19. a 20. století byly v případě českých zemí charakteristické mimo jiné narůstáním konfliktů mezi českým a německým obyvatelstvem zmíněného teritoria. Nebudeme na tomto místě znovu opakovat fakta nesčetněkrát popsaná jak u strany české, tak i německé. Omezíme se pouze na konstatování, že po odsunu podstatné části německého obyvatelstva z českých zemí především do

1 Tento příspěvek vznikl na základě podpory realizované na Slezské univerzitě v rámci řešení studentského grantového projektu SGS/14/2019 s názvem Výzkumné centrum pro soudobé dějiny (1800–2000) – témata z kulturních a sociálních dějin (2018) na Slezské univerzitě v Opavě. Dodáváme zároveň, že koresponduje i s řešením projektu: Podpora konkurenceschopnosti a interdisciplinarity vědeckého výzkumu v oblasti historické vědy podpořené z prostředků Institucionálního plánu Slezské univerzity v Opavě na léta 2019–2020.

Německa, z části i do Rakouska vznikla řada sudetoněmeckých krajanских organizací.

Jejich hlavním úkolem bylo uchovat vztah k bývalé domovině u starší generace, naopak u generace mladší se měl tento vztah nejprve vypěstovat a pak následně udržet.² Tato hnutí se formovala podle bývalých politických a soudních krajů, v jejich čele stáli jak bývalí političtí činitelé (starostové, předsedové hnutí, politici, atd.), tak i soukromé osoby. Hlavní činností těchto hnutí bylo zakládání kulturních organizací (muzea, archivy, divadla, společenské organizace), které měly pomoci při udržování vztahu sudetských Němců k českým zemím. Vytvořily i celou řadu nakladatelství, která vydávala časopisy, knihy, kalendáře a ročenky, které se snažily podávat svým krajanům informace o dění v Československé a posléze v České republice. Tato periodika, která vycházela od 40. let minulého století, zrcadlila i smýšlení samotných odsunutých broumovských Němců. Díky těmto tištěným pramenům můžeme pozorovat i vývoj názorů na jednotlivá témata (okres Broumov, politika Československa a následně České republiky, česko-německé vztahy). Tato studie, zaměřená na odsunuté broumovské Němce se především opírá o výzkum článků publikovaných v periodikách *Braunauer Rundbrief*, *Das Braunauer Land*, *Zwischengestern und Morgen*, vbrožůře *Braunauer Heimattag* a kalendářích *Braunscher Heimatkalender*.

Problematikou česko-německých vztahů se zabývá celá řada českých i zahraničních autorů. Mezi těmito autory můžeme jmenovat Václava Kurala³ a Detlefa Brandese⁴. Je také velmi důležité zmínit jméno historika a předního českého odborníka na dějiny sudetských Němců, Tomáše Staňka.⁵ Tento autor se jako jeden z mála snažil zachytit všechny aspekty z historie této národnostní skupiny. Zaměřil se na vývoj po roce 1945. Spolu s Adrianem von Arburgem napsal rozsáhlé dílo mapující česko-německé vztahy v pohraničních oblastech českých zemí.⁶ Poslední zmíněný Adrian von Arburg je dalším historikem, který mapoval vývoj sudetských Němců v Československu po konci 2. světové války.⁷

V posledních letech se do zájmu historiků dostávaly i krajanские organizace vytvořené v Německu a jejich následná činnost. Jak už bylo zmíněno, práce těchto organizací přinášela do studia poválečných dějin sudetských Němců zcela nový aspekt, tj. pohled samotných odsunutých Němců na jednotlivé historické události (politickou situaci 30. let, válečné události, poválečný vývoj Československa, vztah Čechů a sudetských Němců, atd.). První autor, který se o toto téma začal zajímat, byl historik Vladimír Wolf. Už v 60. letech minulého století

2 Tuto myšlenku poprvé vyslovili Otmar Fiebiger a Josef Renner. Byla citovaná v úvodním slově ročenky *Riesengebirgs – Jahrbuch* z roku 1959.

3 Václav KURAL, *Češi, Němci a mnichovská křížovátka*, Praha 2002.

4 Brandes DETLEF, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012.

5 Tomáš STANĚK, *Perzekuce 1945, Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábora a věznic) v květnu – srpnu 1945*, Praha 1996.

6 Adrian von ARBURG – Tomáš STANĚK, *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951*, SUSA 2010.

7 Tomáš DVOŘÁK – David KOVAŘÍK – Adrian von ARBURG, *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Matice moravská 2010.

publikoval článek, který se zabýval sudetoněmeckou vlastivědnou produkcí, která se věnovala území Krkonoš a jejich podhůří.⁸ Mezi současné historiky, kteří se zabývají vlastivědnou produkcí sudetoněmeckých hnutí, jsou Dimitris Atanasiadis a Zdeněk Jirásek.⁹

1. Sudetští Němci, Broumovsko a jejich vlastivědná produkce

Broumovsko se rozkládá ve stejnojmenném výběžku v severovýchodních Čechách, které nyní leží na česko-polském pomezí. Centrem celého okresu je město Broumov (něm. Branau), které bylo do roku 1945 osídleno převážně německým obyvatelstvem. Pro historii a vývoj této oblasti byla velmi důležitá existence Řádu svatého Benediktina, který toto území získal od krále Přemysla Otakara II. a spravoval ho od 2. poloviny 13. století. Tento mužský řeholní řád sídlil v broumovském klášteře a jeho význam vzrostl díky husitským válkám. V tomto období sem přesídlili břevnovští opati, což způsobilo kulturní a hospodářský rozvoj pro celou oblast. Samotný řád pomáhal svým krajanům i po konci 2. světové války. V okrese Broumov došlo během 19. a 20. století ke znatelnému úbytku německé populace. Tento úbytek byl způsoben odchodem obyvatel do jižní Ameriky (přesněji řečeno do Chile), kde nejprve založili osadu Puerto Mont a následně v roce 1855 osadu Nueva Braunau (Nový Broumov) a potom odsunem sudetských Němců z Československé republiky v letech 1945–1947. Během odsunu z Československa bylo z okresu Broumov vysídleno kolem 25 000 obyvatel německé národnosti.

Po přesídlení do Německa se vedení sudetoněmeckého krajanského hnutí rozhodlo vytvořit tiskoviny, které by svým čtenářům-krajanům pomohly udržet vazby, jak s Československem, tak i se samotným okresem Broumov. Ve 40. až 60. letech minulého století vznikla celá řada časopisů, společenských revue a magazínů, které svými články komentovaly různé aspekty tehdejšího vývoje společnosti. Většina z nich byla produkována benediktinským nakladatelstvím, které sídlilo v dolnobavorském klášteře Rohr (něm. Benediktinerable Braunnau in Kloster). Mezi tiskoviny, které toto nakladatelství vydávalo, patřily časopisy *Das Braunauer Land*, *Braunauer Rundbrief* a revue *Zwischengestern und Morgen*.

Das Braunauer Land, *Heimatkundliche Beilage zum Braunauer* poprvé vyšel v roce 1956. Šéfredaktory tohoto dvouměsíčníku byli Hugo Herрман a Herbert Tölg.¹⁰ Časopis přinášel svým čtenářům články o vlastivědných zájmovostech okresu Broumov (etnografie, přírodověda, historie, informace o místních pamětihodnostech, medailonky známých osobností, atd.). Příspěvky měly odborný charakter, jako jedna z mála tiskovin pracoval s archivními prameny

8 Vladimír WOLF, *Vlastivědná produkce v periodikách sudetoněmeckých krajanstev z Krkonoš a Podkrkonoší*, In: Krkonoše – Podkrkonoší, Hradec Králové 1969.

9 Dimitris ATANASIADIS – Zdeněk JIRÁSEK *Reflexe bývalé domoviny u Němců odsunutých ze Šumberska v letech 1947–1989*, In: *Historica Olomucensia*, Olomouc 2017; Dimitris ATANASIADIS – Zdeněk JIRÁSEK, *Reminiscence na bývalou domovinu odsunutých Němců z Krnovska po roce 1945*, In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2017.

10 Od poloviny 80. let se stává novým šéfredaktorem tohoto časopisu Dr. phil. E. Meissner.

a odbornými pracemi českých autorů. Redaktorský tým vydával odborné práce staršího data (19. a 20. století), básně a povídky vysídlených Němců. Tuto strukturu si *Das Braunaer Land* ponechal i po roce 1989. Můžeme říci, že změnu politického systému vůbec nezaregistroval. Jediné, co se v časopisu změnilo, byl fakt, že do něj přispívala i řada českých autorů (např. Zdeněk Bíl, Zdeněk Košťál, Jan Meier, Erik Bouza, atd.).

Společenská revue *Zwischengestern und Morgen* (*Blätter des Heimaatkreises Braunau*) poprvé vyšla v únoru roku 1967 jako doplněk časopisů *Das Braunaer Land* a *Braunaer Rundbrief*. Jeho odpovědným šéfredaktorem byl Otto Weisser. *Zwischengestern und Morgen* byl koncipován jako měsíčník. V prvních letech v něm převážně vycházely články komentující politické dění v Československu. Velmi často porovnával politiku Československa v letech 1938 a 1968. Samotný okres Broumov, ať už jeho historie nebo současné dění, byl zmiňován pouze okrajově. Od 60. let minulého století se začínají objevovat zprávy týkající se života německých menšin žijících v Československu. Od tohoto období se měsíčník zabývá i obecnou problematikou sudetských Němců (historie, politika, kultura, společenský život, atd.). Články se z drtivé většiny zabývaly zásadními okamžiky dějin sudetských Němců. Dále komentoval aktuální politické dění v Německu, často otiskoval i prohlášení broumovského krajanského hnutí a projevy samotného vedení *Sudetendeutsche Landsmannschaft*. Můžeme říci, že tento časopis byl jakýmsi tiskovým orgánem sudetoněmeckého hnutí. Pokud se podíváme na politické zpravodajství, nejedná se o neutrální výčet aktualit, ale o předvádění přesně daného názoru na dané téma. Samotné vedení tohoto periodika souhlasí s některými prohlášeními *Sudetendeutsche Landsmannschaft*, jako je platnost Mnichovské dohody, kritizuje rozhodnutí Československa ohledně odsunu sudetských Němců, apod.

Nejvýznamnějším a nejdéle vydávajícím časopisem benediktinského nakladatelství je *Braunaer Rundbrief*.¹¹ První číslo tohoto dvouměsíčníku vyšlo roku 1946 a vydává se dodnes. Jeho zakladatelem a prvním vydavatelem byl břevnovsko-broumovský opat Dr. Dominik Prokop. Struktura časopisu, kterou vytvořil, se s minimálními změnami zachovala až do dnešních dnů. Sám opat v úvodním čísle vysvětlil, proč tento časopis založil a co od něj čtenáři mohou očekávat. Doufal, že tento časopis přinese svým čtenářům víru, útěchu, radost a především kus ztraceného domova. Jednotlivé rubriky měly svým čtenářům přinášet: novinky z bývalé i nové vlasti, společenskou rubriku, která informovala o odsunutých sudetských Němcích z okresu Broumov (narození dítěte, smuteční oznámení, životní jubilea, aktuality, atd.). Také žádal své čtenáře, aby s redaktory spolupracovali, aby byl tento časopis praktický a úspěšný. Jednotlivé rubriky mapovaly aktuální dění v obou domovinách i ve světě a byly zaměřeny na samotné čtenáře. Tyto oběžníky byly zaměřené především na bývalé farníky a staly se prvními tiskovinami, které mohla církev vydávat. V roce 1951 se nakladatelství *Dr. Dominik Prokop, OSB. Abt. In Rohr* přeměnilo v *Benediktinerable*

11 Celý název časopisu zní *Braunaer Rundbrief* – dvouměsíční zpravodaj vyhnanců z bývalých soudních obvodů Broumov a Teplice nad Metují ve východních Čechách/ Sudetech

Braunnau in Kloster. V roce 1968 se šéfredaktorem stal Beda Franz Menzel, v roce 1974 pak Heinrich Geyer. Časopis se díky svým redaktorům nesl v duchu křesťanské víry. Kromě článků o sudetských Němcích jsou zde zastoupeny i příběhy, které přináší informace z benediktinských misí v Africe a Asii. Od 60. let minulého století navíc přibily i články, které přinášely informace o chilských osadách Puerto Mont a Nueva Braunau (*Bericht aus Südamerika*). V roce 2006 předalo benediktinské nakladatelství vydávání časopisu sudetoněmeckému landsmanšaftu Broumov/ Sudety. Dodnes v něm existuje rubrika *Kloster in Rohr*, která přináší aktuality z klášterního života. V dnešní době do něj přispívá Franziskus Neuhausen.

Mezi další tiskoviny, které se zaměřovaly na bývalé občany okresu Broumov, můžeme zařadit od roku 1957 vycházející kalendář *Braunschauer Heimatkalender*. Tento kalendář začal vydávat Josef Renner, majitel nakladatelství Riesengebirgsverlag Renner sídlící v Kempnu/ Allgäu a je vydáván dodnes.¹² Toto nakladatelství je známé díky časopisu *Riesengebirgsheimat*, *Heimatblatt für die Kreise Hohenelbe und Trautenau*, který se zaměřoval na sudetské Němce, kteří byli odsunuti z okresů Trutnov a Vrchlaví. Struktura kalendáře se od 50. let vůbec nezměnila, každá stránka se skládá z fotografie (památky, příroda, lidová tradice), básně, pořekadla a samotného kalendáře. Pouze při výročí významných historických událostí (prusko-rakouská válka v roce 1866) se kalendář zabývá danou problematikou.

Každoročně vycházela i brožura *Braunauer Heimattag*, která dokumentovala každoroční setkání broumovské krajské organizace. Na těchto setkáních se kromě aktuálního politického dění, přednášely i různé historické a vlastivědné práce (starší historie Broumova). Každých deset let navíc byla zmíněna problematika odsunu, její dopad na vztahy Čechů a Němců a následovala minuta ticha za ty, kteří odsun nepřežili.

Jak už bylo zmíněno, všechna tato periodika vycházela díky benediktinskému řádu sídlícímu v bavorském klášteře v Rohr. Církevní duch se nesl i v jednotlivých článcích a názorech. Témata, která se týkala moderních dějin sudetských Němců, byla z drtivé většiny psána neutrálním až informativním tónem. Až s příchodem roku 1989 se začala objevovat témata sudetských Němců a jednotlivé články obsahovaly mnohdy až kritické a negativní názory na poválečný vývoj sudetské menšiny v Československu. Pokud bychom měli charakterizovat periodika zaměřená na broumovské Němce, musíme sledovat především dva aspekty – dobu a vydavatele. Do roku 1989 se rubriky a články zabývají podobnými tématy: informace z bývalého domova (aktuality, historie, zajímavosti, společenská rubrika, etnologie), zprávy z nových domovských okresů, sdělení sudetských organizací a články o samotných sudetských Němcích (historie, zajímavosti). Dění v tehdejší Československu je připomínáno pouze okrajově (domácí politika, ekonomika, společenské události, kultura). Časté jsou příspěvky o cestách

12 Josef Renner byl odpovědným redaktorem do 70. let. Na jeho postu ho následně vystřídal Helmut Preussler. Od roku 1973 bylo nakladatelství přejmenováno na Helmut Preussler, Heimatverlag, Nürnberg.

do Československa, kde jsou zachyceny domovské kraje i jiné části republiky (především hlavní město, středočeský kraj). Články zmiňují pouze významná politická rozhodnutí. Mezi taková můžeme zařadit články *CSR – SSR – und CSSR a Prager Reformier in großen Dilemma (Wiederherstellung des Vertrauens zu „Verbündeten“ – Verlust des Vertrauens des eigenen Volkes)*.¹³ O jiných událostech, jako byla soudní přelíčení s nacistickými zločinci, volba prezidentů, komunistické soudní procesy v 50. letech a Pražské jaro se periodika vůbec nezmiňují. S uvolněním společnosti v 90. letech minulého století se mění i podoba a obsah příspěvků. Mnohem více se hovoří o Československé následně o České republice. Články již nejsou pouze informativními sděleními, ale zachycují názor na určitá politická a kontroverzní témata z české a německé historie.

2. Dr. Dominik Prokop, benediktinští mniši a jejich činnost v klášteře v Rohr

Po konci 2. světové války se řešila i otázka německých duchovních, kteří sídlili v broumovském klášteře. Jeho tehdejším opatem byl benediktinský kněz a gymnaziální profesor Dr. Dominik Prokop (1890–1970). Tento rodák z Otovic u Broumova byl ve svých 36 letech zvolen opatem Broumovského a Břevnovského kláštera a byl také jejich posledním společným opatem. Jeho samotná volba byla jakýmsi kompromisem mezi českými a německými katolíky. Po přijetí Mnichovské dohody a změně politické situace bylo rozhodnuto, že kláštery budou z národně-politických důvodů rozděleny. Němečtí benediktini zůstali v Broumově a čeští bratři přesídlili do břevnovského kláštera. V lednu 1939, kdy došlo k rozdělení obou klášterů, se Dr. Dominik Prokop stal opatem broumovského kláštera. Během válečného konfliktu bylo několik místních kněží vězněno v koncentračním táboře Dachau.¹⁴ V období tzv. divokého odsunu bylo zaznamenáno i několik případů, kdy byli perzekuováni benediktinští duchovní. V červenci 1945 byl zatčen a zastřelen spolu s dalšími německými ženami a muži i otec Baier z obce Zdoňov (něm. Merckelsdorf).¹⁵ V noci 24. srpna téhož roku měli uprchnout do Německa dva kněží. Šlo o otce Albana Prause a kaplana Ansgarda Schmitta z farnosti v obci Šonov (něm. Schönau). Později bylo zjištěno, že duchovní neuprchli, ale byli násilně usmrceni skupinou českých obyvatel vedených jakýmsi rezníkem, který měl na svědomí smrt i několika sudetských Němců. První z kněží byl zastřelen, druhému byla rozdracena lebka a oba byli vrahy zakopáni za Šonovskou farou.¹⁶

V květnu roku 1945 rozhodl Zemský národní výbor v Praze, na základě prezidentských dekretů, že benediktinský klášter v Broumově je kanonickou součástí Břevnovského opatství. Díky tomu přišli broumovští benediktini o svůj domov

13 *CSR – SSR – und CSSR, Zwischengestern und Morgen*, 1969, č. 1 (leden – únor), s. 4–5.

14 Duchovní, kteří se později navrátili z koncentračních a zajateckých táborů, získali status antifašistů a mohli v Československu zůstat. I přesto většina odešla do Německa.

15 *Vor zwanzig Jahren*, Braunauer Rundbrief, 1965, č. 6 (listopad – prosinec), s. 5–6.

16 Anastáz OPASEK, *Dvanáct zastavení. Vzpomínky opata břevnovského kláštera*, Praha 1992. s. 132.; *Vor zwanzig Jahren*, Braunauer Rundbrief, 1965, č. 6 (listopad – prosinec), s. 5–6.

a majetek¹⁷. Správcem broumovského kláštera byl jmenován převor břevnovského kláštera Jan Anastáz Opasek (1913–1999). Samotný broumovský klášter sloužil v prvních poválečných dnech jako ubytování pro 250 československých vojáků. Od roku 1950 byl klášter použit jako internační tábor pro řeholníky a následně pro řádové sestry. Po konci 2. světové války zůstali v okrese Broumov pouze čtyři německy mluvící kněží. Šlo o Vinzenze Maiwalda a Edmunda Hannusche, kteří kvůli vysokému věku nemohli nastoupit do transportu a Theobald Birke, Oda Hlawatschke, kteří získali československé státní občanství.

Dne 27. listopadu roku 1945 se rozhodl opat Dominik Prokop pro odchod z broumovského kláštera. Spolu s ním odešli čtyři kněží (Romuald Schweidler, Beda Franz Menzel, Winfried – Bonifaz Rieder, Maurus Klein) a bratr Christoph Guber,¹⁸ několik příbuzných a větší skupina obyvatel broumovského okresu. Z Broumova odjeli do Prahy a následně do Plzně. V Plzni se tato skupina dostala do vlaku směřujícího do Bavorska. Cestovali přes Fürth im Wald, Cham a Deggendorf. Během této cesty se k nim přidali další dva kněží Hraban Miller a Jüstin Schulz. O dva dny později (29. listopadu) byli přijati opatem kláštera Mellen Korbianem Hofmeisterem, který je ubytoval ve dvou třídách místní školy. Opat v prostorách kláštera ubytoval nejen mnichy, ale i většinu broumovských Němců. Zde přečkali celou zimu. Broumovští kněží spolu s mnichy z kláštera Mellen pomáhali odsunutým Němcům, kteří zde byli a neustále sem přicházeli hledat nové domovy a zaměstnání.¹⁹ Již během Vánoc téhož roku nabídl mellenský opat Dominiku Prokopovi možnost nového ubytování v bývalém augustiánském klášteře v obci Rohr.²⁰

Dne 7. března roku 1946 přesídlil opat Dominik Prokop spolu s Ch. Guberem a B. W. Riederem do fary sídlící ve východní části kláštera v Rohr.²¹ Fara byla jedinou obyvatelnou místností v celém klášterním komplexu a také jako první byla rekonstruována. Tento původně augustiánský klášter byl založen počátkem 12. století Adalbertem z Rohr. V roce 1133 byl vysvěcen na klášter Panny Marie a stal se sídlem augustiánského řádu. Činnost augustiánských kněží v tomto klášteře byla na počátku 19. století ukončena a od roku 1803 byl klášter opuštěn a postupně chátral. Původně románská bazilika prošla v průběhu staletí několika přestavbami. Součástí tohoto kláštera je i kostel Nanebevzetí Panny Marie, který byl v letech 1717–1723 přestavěn barokním stavitelem Egidem Quiritem Asamem.²² Díky této přestavbě patří tento kostel k nejvýznamnějším barokním památkám Německa.

17 *Vor zwanzig Jahren*, Braunauer Rundbrief, 1965, č. 6 (listopad – prosinec), s. 5–6

18 *Tamtéž*.

19 *Tamtéž*.

20 Obec Rohr se nachází v okrese Kelheim v Dolním Bavorsku, asi 100 km od bavorského hlavního města Mnichov. Jedná se o malou obec, ve které žije okolo 3500 obyvatel.

21 Původní název tohoto kláštera byl Broumovské opatství v Rohr (*něm.* Abtei Braunau in Rohr). V roce 2016 byl přejmenován na Rohrské benediktinské opatství (*něm.* Benediktinerabtei in Rohr).

22 Egid Quirin Asam byl významný barokní sochař a štukatér. Často spolupracoval se svým bratrem, malířem Kosmou Damianem Asamem. Mezi jejich společná díla patří kostel sv. Jana

Řezenský biskup Dr. Michael Buchberger předal dne 1. května roku 1946 Dominiku Prokopovi a jeho bratřím tuto farnost. Samotný klášterní komplex v 19. a počátkem 20. století sloužil pro potřeby místních obyvatel. Ve východním křídle fungovala mateřská a základní škola. V západní části byla soukromá hospodářská usedlost. Pomocí římskokatolické církve, státních orgánů a peněžních darů od obyvatelstva, odkoupili benediktini zbylé pozemky augustiánského kláštera a postupně jej začali opravovat a přestavovat. Postava opata Dominika Prokopa byla pro existenci broumovského kláštera a následně kláštera v Rohr velice důležitá. V prvních poválečných letech v tomto klášteře žil nepatrný počet kněží a bratřů. Na podzim roku 1948 zde žilo 31 benediktinů a několik dětí žijících v místním internátu. Podle české tradice byl nově opravený klášter pojmenován podle patrona české země sv. Václava. Za jeho vlády k rozšířenému klášteře přibýlo i gymnázium s internátní školou. Již v roce 1946 začala v prostorách kláštera (stále, část kláštera a bývalá škola) výuka 6 chlapců (2 pocházeli z obce Rohr a 4 přišli s Romen Utzem ze sovětského zajateckého tábora). O rok později bylo oficiálně založeno *Gymnázium rohrských benediktinů* (něm. *Gymnasium der Benediktiner in Rohr*). Do prvního ročníku nastoupilo 35 chlapců a jejím prvním ředitelem se stal Beda Franz Menzel.²³ V roce 1962 byla instituce přejmenována na *Benediktinské gymnázium Jana Nepomuckého* (něm. *Johannes – Nepomuk – Gymnasium der Benediktiner in Rohr/Ndb.e. V.*). Toto gymnázium je nejstarším gymnáziem regionu Kelheim. Stál i u zrodu benediktinského nakladatelství, které dodnes vydává celou řadu odborných knih a novin. V roce 1968 klášter opata Prokopa poskytl útočiště břevnovskému opatovi Janu Anastázu Opaskovi a jeho bratřím, kteří zde žili do roku 1990.

Opat Dominik Prokop byl v čele tohoto konventu do své rezignace v roce 1969, zemřel 6. dubna roku 1970. Na jeho počest byl po něm pojmenován i místní klášterní dvůr. Jeho poslední dny byly zachyceny v jednom ze článků časopisu *Braunauer Rundbrief*. Opat Prokop zemřel na následky mrtvice, na svátek Panny Marie. Po celou dobu s ním byl tehdejší opat Virgilius Kinzel.²⁴ Podle zvyklostí benediktinského řádu byl uložen do prosté rakve s bílou mitrou (symbol opata) a s dřevěnou berlí, kterou si odvezl z Československa a sloužil s ní první poválečné bohoslužby (stala se jeho osobním symbolem). Jeho pohřbu se zúčastnila celá řada osob, zástupci okresu Broumov, zástupci vysídlených broumovských Němců, představení města Rohr, zástupci německého ministerstva kultury a práce, politická reprezentace Bavorska, jednotliví členové benediktinského kláštera v Rohr, 15 opatů benediktinských klášterů, arcibiskup řezenský, žáci internátní školy, obyvatelé města Rohr, atd.²⁵ Díky jeho činnosti se tento klášter

Nepomuckého v Mnichově, Tereziánský sál v prelatuře benediktinského kláštera v Břevnově, Kostel sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí v Praze.

23 Beda Franz Menzel byl katolický kněz, doktor filozofie, gymnaziální profesor, historik a historik umění. Byl posledním ředitelem broumovského gymnázia. Byl také literárně činný, napsal několik knih o životě opata Dominika Prokopa a o benediktinském řádu.

24 Opatem kláštera byl zvolen po abdikaci opata Dr. Dominika Prokopa, v roce 1969. V jeho čele byl až do roku 1988. Zemřel v roce 1998.

25 *Aus der Neuen Heimat, Kloster Rohr*.

stal centrem vysídlených sudetských Němců, ale i Čechů, kteří emigrovali. Samotný život a dílo tohoto opata byly často zmiňovány a připomínány v různých publikacích a křesťanských magazínech.

Od roku 1984 je klášter Braunau in Rohr součástí Bavorské benediktinské kongregace. V listopadu 2016 byla vyřešena situace právního statutu klášterů Broumov, Břevnov a Rohr. Broumovské opatství bylo opět připojeno k břevnovskému klášteru a opatství v Rohr se stalo samostatným. Jeho současným opatem je Barnabas Bögle. Naproti tomu broumovský klášter není v dnešní době osídlen benediktinskými řeholníky, ale probíhá v něm řada církevních a kulturních akcí. Od roku 1999 je představeným Broumova arciopat²⁶ Petr Prokop Siostrzonek, který klášter spravuje z pražského Břevnova²⁷.

Klášter v Rohr se kromě duchovní a vzdělávací činnosti věnuje celé řadě projektů. Podporuje realizaci kulturních projektů (divadelní představení, církevní a školní sbor, koncertní představení, vydávání odborných knih a školních časopisů, turistické prohlídky kláštera). Angažuje se i v problematice česko-německých vztahů. Spolupracuje s katolickými organizacemi *Opus Bonum*²⁸ a *Ackermann – Gemeinde*.²⁹ Každoročně pořádá řadu společenských a mezinárodních akcí, jako jsou: *Junge Aktion der Ackermann Gemeinde* zaměřené na mladé katolíky, *Deutsche – Tschechische Kultur – und Begegnungswoche Rohre Sommer*³⁰ a *Patrone Europas*.³¹ Spolupracuje i s Česko-německým fondem budoucnosti.³² Kromě těchto činností spolupracuje řád i s chilskými osadami Puerto Mont a Nueva Braunau, kam část bratří odešla v průběhu 19. a 20. století.

26 *Arciopat* je čestný titul představitelů zvláště významného, samostatného a právně nezávislého mužského kláštera.

27 Petr Prokop Siostrzonek je římskokatolický duchovní, benediktinský mnich, arciopat břevnovského kláštera.

28 Sdružení *Opus Bonum* (česky Dobré dílo) – jedná se o laické katolické sdružení, které bylo založeno v roce 1972 ve Frankfurtu nad Mohanem, československými exulanty. Mezi jeho zakladatele patřil Anastáz Opasek a teolog Vladimír Neuwirth. Cílem organizace je rozvoj české a slovenské křesťanské kultury. Po roce 1989 přesídlila tato organizace do Prahy.

29 Sdružení *Ackermann* (*něm.* *Ackermann – Geimeinde*) – jedná se o občanské sdružení existující při německé katolické církvi. Bylo založeno v roce 1946 v Mnichově politikem Hansem Schützem a knězem Paulem Sladkem. Sdružení se snaží o usmíření mezi Čechy, Němci, Slezany a Slováky. Název organizace je odvozen od středověké básně Jana z Žatce: *Oráč z Čech* (*něm.* *Ackermann aus Böhmen*).

30 Rohrské léto – vzniklo v roce 1984. Jde o kulturní akci, která se snaží o poznání české a německé kultury, o vytvoření mezigenerační spolupráce a navázání česko-německých vztahů.

31 *Patrone Europas* (česky Patroni Evropy) – je česko-německé symposium, které se v rohrském klášteře pořádá od roku 2003.

32 Česko-německý fond budoucnosti – je nadační fond, který vznikl v roce 1997 v Praze. Fond se snaží o porozumění mezi Čechy a Němci. Od roku 1998 finančně podporuje celou řadu projektů (kultura, školství, vědecké projekty, stipendia, kulturní činnost, podpora menšin, renovace památek, zájmová sdružení, atd.)

2.1 Vznik časopisu Braunauer Rundbrief (Broumovský oběžník)

Necelý rok po konci války, v době kdy odešel do Bavorska, se opat Dominik Prokop rozhodl, že začne vydávat časopis, který bude svým čtenářům přinášet různé informace o okrese Broumov. První číslo vyšlo 20. června roku 1946 a bylo psáno na stroji. Sám opat v úvodním článku *Liebe Landesleute aus der Braunauer Heimat!*, zdraví své krajany a vysvětluje, proč se rozhodl začít vydávat časopis *Braunauer Rundbrief*.³³ Jako představený odsunutých benediktinů hovoří o tom, že po celou dobu existence broumovského a břevnovského kláštera se jeho opati a kněží snažili svým svěřencům pomoci, jak ve vzdělávání, tak i v duchovním rozvoji. Opat Prokop píše o celé situaci, která nyní potkala jeho národ, ale především jeho krajany: „*Das Kreuz, das wir tragen müssen, ist schwer. Auch in der Vergangenheit gab es schlimme Zeiten; aber kein Geschlecht hat so leiden müssen wie wir, weil wir nicht nur heimatlos, sondern auch Bettler geworden sind.; Wenn es stimmt, dass unser Volk viel falsch gemacht hat, müssen wir dafür büßen. Wir können nur hoffen, dass der barmherzige Gott unser Volk nicht vergisst und ihn wieder segnet*“.³⁴ Sám považuje za svou povinnost sloužit svým krajanům i v exilu. Mluví o tom, že i když ztratili své pozemské domovy, mohou si díky vzájemné pomoci tyto domovy vybudovat znovu.

Tento dopis, věnovaný obyvatelům Broumova, můžeme rozdělit do několika částí. Časově se zabývá obdobím od května 1945 do června 1946. List má přinést svým čtenářům duchovní útěchu, stručnou situaci o bývalé domovině a nové vlasti, dále potom informace o samotných broumovských krajanech. Opat přiznává, že v Bavorsku je od listopadu 1945 a stále nemá všechny informace o svých krajanech. V první části hovoří o bezpráví, které se stalo sudetským Němcům v prvních poválečných dnech. Mluví o bezohlednosti vůči lidem, kteří museli odejít ze svých domovů s minimem peněz a zcela bez majetku. Jsou zaznamenány dokonce případy, kdy čeští obyvatelé okresu Broumov shromáždili několik stovek Němců a odtáhli je k polským hranicím. Polské orgány ale odmítly toto obyvatelstvo přijmout a poslalo je zpět do svých domovů.³⁵ Během prvních transportů zemřelo několik osob, především starší a nemocní lidé: „*Die Berichte über die erste Aussiedlung im vergangenen Jahr sind schrecklich. Die Landsleute, die im Juli und August über die Grenze bei Zittau oder Herrnskretschchen geschafft wurden, haben Furchtbare erlebt und es gab viele Todesopfer*“.³⁶

33 Dominik PROKOP, *Liebe Landsleute aus der Braunauer Heimat!*, Braunauer Rundbrief, 1948, č. 1, s. 1–4.

34 Překlad citace: „*Kříž, který musíme nést je velmi těžký. I v minulosti byly těžké časy, ale žádný národ netrpěl tolik jako my nyní. My jsme se stali nejen bezdomovci, ale i žebráci*“; *Je-li pravdou, že naši lidé provedli mnoho špatného, pak to musíme odčinit. Můžeme jen doufat, že milosrdný Bůh nezapomene na náš lid a požehná mu znovu*“.
Srov. tamtéž.

35 A. OPASEK, *Dvanáct zastavení. Vzpomínky...*, Praha 1992. s. 128.

36 Překlad citace: „*Zprávy o prvních přemístěných v loňském roce jsou hrozné. Krajané, kteří v červenci a v srpnu překročili hranici v Žitavě a Hřensku, zažili strašlivé události a mnoho jich bylo zabito*“.
Srov. D. PROKOP, *Liebe Landsleute...*, Braunauer Rundbrief, 1948, č. 1, s. 1–4.

Dále se zabývá situací duchovních z Broumovského kláštera a blízkých farností (osud Broumovského kláštera, popis nového domova v Rohr a situací bratrů). Např. Justin Schülz a Beda Menzel pomáhají uprchlíkům, bratr Virgilius Kinzel je válečným zajatcem. Bratr Maurus Klein je pořád v klášteře v Mellen a Romuald Schweidler pomáhá na farnosti Kirchaitnach v Bavorsku³⁷. Zbývající duchovní jsou stále v broumovském klášteře nebo v nedalekých farnostech. Uznává, že duchovních v této oblasti je velmi málo, ale doufá, že se tyto podmínky zlepší. V této části také hovoří o prvním setkání vysídlených broumovských Němců, které má proběhnout 15. srpna 1946. Sám opat nabízí návštěvníkům setkání, ale i Němcům bez domova možnost ubytování. I když nebyly prostory kláštera dostatečně vybaveny, Němci bez domova zde toto složité období přečkali také díky pomoci místních obyvatel a jednotlivých církevních institucí.³⁸

Poslední část dopisu se zabývá životem vysídlených broumovských Němců v Německu. Podle informací, které biskup Prokop získal, je transport broumovských Němců téměř dokončen. Sám uznává, že současné vysídlování Němců (rok 1946)³⁹ je mnohem humánnější a organizovanější než v předchozím roce. Pomocí několika přátel (sklářský mistr Emil Leier z Mechelenu a Josef Hartmann) zjistil, ve kterých částech Německa se bývalí broumovští Němci nachází a kam následně směřují. Šlo o některá města v Sasku a Durynsku. V jeho hlavním městě Erfurtu navíc docházelo k organizovaným setkáním. Početné skupiny broumovských krajanů našly své domovy v Bavorsku, v městském okrese Schwabach a Gunzenhausen ve Středních Frankách, zemských okresech Fürth a Forchheim a jejich okolí, Kronach a Stadtsteinach v Horních Frankách, krajích Mühldorf a Altötting v Horním Bavorsku, kraj Illertissen a okolí města Ulm. Samotný opat Prokop se snažil o vytvoření jakéhosi soupisu obyvatel okresu Broumov.⁴⁰ V tomto soupisu mají být zaznamenáni všichni obyvatelé Broumova (živí i mrtví). Má pomoci v hledání rodinných příslušníků, přátel a partnerů. Opat vyzývá všechny krajany k doplnění informací, ale také nabízí pomoc při hledání pohřešovaných osob. Na závěr uvádí jmenný seznam osob, které zemřely (během osvobození Československa, v táborech, při odsunových akcích) nebo jsou svými rodinami pohřešovány (vojáci, mladí lidé, osoby rozdělené během jednotlivých transportů). Seznam měl celkem dvě strany. První vydání vyšlo v 1000 kopiích.⁴¹

3. Vlastivědná produkce v jednotlivých periodikách

Pokud se podíváme na strukturu jednotlivých článků, musíme se zaměřit na dva aspekty – obsahovou stránku a na dobu, kdy tyto články vznikly. Podle tématu

37 Tito benediktní bratři spolu s opatem Prokopem odešli v listopadu 1945 do Bavorska.

38 D. PROKOP, *Liebe Landsleute...*, Braunauer Rundbrief, 1948, č. 1, s. 1–4.

39 První transport broumovských Němců proběhl 25. ledna roku 1946. V prvním vlaku bylo umístěno 1200 obyvatel především dětí a žen, směřoval do amerického okupačního pásma.

40 *Tamtéž*.

41 Přepis tohoto úvodního čísla byl znovu vydán v roce 1976 u příležitosti 30. výročí založení časopisu Braunauer Rundbrief.

je můžeme rozdělit do několika skupin, ale pro naši studii jsou zásadní pouze skupiny dvě. Články historického charakteru a místopisné příspěvky. Je ovšem důležité zmínit, že obě tyto skupiny se vzájemně prolínají a doplňují.

Ve vlastivědných příspěvcích se autoři snaží připomínat především samotnou domovinu Broumov a vyzdvihují její přednosti. Tyto články se zabývají jak regionální historií, tak tématy s přírodovědnou, geografickou, náboženskou a sociální tematikou. Mezi takové můžeme zařadit článek Franze Walze, *Die Mineralien, Gesteine und Versteinerungen des Braunauer Ländchens*. Článek hovoří o Broumovsku, jako lokalitě, která je bohatá na nerostné a přírodní bohatství. Rozkládá se v dolnoslezské uhelné pánvi, jsou zde rozsáhlá naleziště vysokohorských minerálů a naleziště nejkrásnějšího německého drahokamu Chryzopasu. Samotný autor byl vášnivým mineralogem a geologem a za 25 let výzkumu Broumovska nashromáždil rozsáhlé sbírky. Ke konci 2. světové války mu bylo jasné, že v rámci nové politiky bude odsunut a jeho sbírky budou zabaveny. Proto se spojil s pracovníky Národního muzea v Praze. V listopadu 1945 předal pět krabic balených minerálů, tři bedny sbírkového materiálu s rukopisy a poznámkami této instituci. Autor dále hovoří o historii a o tom, co stálo za vznikem nerostného bohatství Broumovska.⁴² Všechny tyto články vytvářely celkový pohled na okres Broumov a jeho obyvatelstvo. Příspěvky vydávané do roku 1989 se opírají o pramennou základnu, především o odborné knihy, které vycházely v ČSR do roku 1945. Následně tyto články popisují i zážitky, které vysídlení Němci zažili během výletů do Československé republiky.

Největší pozornost je věnována historii. I tyto články můžeme rozdělit do několika skupin – regionální historii (dějiny okresu Broumov, medailonky významných osobností, historie významných staveb), příspěvky zaměřené na církevní dějiny (dějiny broumovského kláštera, dějiny církevních památek, dějiny kláštera v Rohr, dějiny benediktinského řádu) a moderní dějiny sudetských Němců. Především regionální a církevní historické referáty se navzájem doplňují a prolínají. Málo kdy najdeme příspěvky, které by byly striktně regionálního nebo církevního charakteru.

K této skupině můžeme zařadit i příspěvek *Restaurierungen von Braunauer Kirche in der letzten Jahren* z roku 1976, který pojednává o církevních památkách Broumovska, o tzv. broumovské skupině kostelů. Šlo o kostely Věch svatých v obci Heřmánkovicích (něm. *Hermsdorf*), kostel sv. Markéty v obci Šonov (něm. *Schönaue*), kostel sv. Anny v obci Vižnov (něm. *Wiesen*), jejichž autorem byl významný český barokní architekt Kilián Ignác Dientzenhofer.⁴³ Dále dokončil přestavbu broumovského kláštera, kterou započal jeho otec Kryštof Dientzenhofer a kostel sv. Václava. Kromě historie těchto památek je článek více zaměřen na stav objektů a jejich rekonstrukci v 70. letech. Autor popisuje stav církevních objektů, které se díky vandalismu a špatnému využívání dostaly až

42 F. WALZE, *Die Mineralien, Gesteine und Versteinerungen des Braunauer Ländchens*, Das Braunauer Land, 1957, č. 1 (leden – únor), s. 19–20.

43 Kilián Ignác Dientzenhofer (1689–1751) byl český architekt a stavitel německého původu. Je významným představitelem vrcholného baroka v českých zemích.

na hranici úplného zničení. Příkladem je kostel sv. Jana Křtitele v Janovičkách (něm. Johannesberg). Tento dřevěný kostel byl založen v roce 1672 opatem Tomášem Sartoriem. O rok později byl zasvěcen Janu Křtiteli. V průběhu let byl několikrát přestavěn a rozrostl se o hřbitov a další křídlo. V roce 1961 byla zrušena památková ochrana a o tři roky později byl zbořen a rozebrán. V době sepsání tohoto článku již nebylo možné zjistit, kde tento kostelík stál.⁴⁴ Broumovský farní kostel byl zachráněn díky skupině dobrovolníků, která si říkala *Brigáda*. Ta na konci 60. let opravila venkovní zdi a nakoupila nové okapy. Po domluvě faráře z Ruprechtic a pražského památkového ústavu začal být opravován kostel sv. Anny, který měl špatnou statiku způsobenou dřevou střechou. Po návštěvě z roku 1974 byla na kostele sv. Markéty opravena střecha obou věží a měla být zahájena oprava venkovních omítek. Podle odborníků je tento kostel nejhezčím venkovským kostelíkem a typická dominanta okresu Broumov.⁴⁵ Hovoří i o situaci broumovského kláštera. Po odchodu posledních dominikánských sester bylo rozhodnuto, že prostory budou sloužit potřebám Státního ústředního archivu. Byly zde uloženy přísně tajné fondy. V klášterní prelatuře bylo umístěno muzeum. Předchozí prostory klášterního gymnázia přestaly být dostačující. Podle autora i odborníků na památkovou péči se v těchto kostelích v této době slouží pouze dvě až tři mše ročně, ale byla by velká škoda, kdyby tyto památky zchátraly.⁴⁶

Jak už bylo zmíněno, historie Broumova je úzce spjata s řádem benediktinů a jeho činností. Toto propojení můžeme pozorovat na člancích, které se týkají historie Broumova a jeho okolí. Příspěvky o starší historii (do roku 1900) vycházejí především z pramenů církevní povahy (kroniky, anály, matriky, oficiální korespondence, atd.). Především pro časopisy vydávané benediktinským nakladatelstvím je typické, že články, týkající se starších dějin jsou z většiny pouze přetisknuté záznamy z kronik. Mezi takové příspěvky můžeme zařadit *Der Brand in Braunau 1757*, *Großfeuer in Braunau im Jahre 1786*, *Unsere Heimatstadt Braunau (Kurzer geschichtlicher Überblick)*.

Článek *Großfeuer in Braunau im Jahre 1786* je přepis dopisu otce Chiliana Gretzela, který byl adresován opatu Jakubu II. Chmelovi.⁴⁷ Otec Gretzl v něm popisuje požár, který zachvátil město Broumov 12. prosince roku 1786. Požár podle jeho slov vznikl kolem půl třetí odpoledne. Zachvátil několik domů, mezi nimi dům starosty Lippleho, domy tzv. šibeniční strany, prádelnu, nemocnici, atd. Většina obyvatel se snažila zachránit před požárem úrodou, proto došlo k tragédii, kterou nikdo nečekal. Shořela kovárna i s vybavením a několika obyvateli. Většina města spolu s broumovským klášterem byla zachráněna. Požár celkem zachvátil 35 domů, několik obyvatel bylo zraněno a několik i zemřelo.

44 *Reustaurierungen von Braunauer Kirche in den letzten Jahre*, Braunauer Rundbrief, 1976, č. 5 (září – říjen), s. 106.

45 Poslední bohoslužba se v tomto kostele konala na svátek Blahoslavené Panny Marie, v červenci 1945.

46 *Tamtéž*.

47 Opat Jakub II. Chmel byl opatem břevnovsko-broumovským v letech 1786–1805.

Kromě samotného požáru otec Chilian popisuje i rekonstrukci místního statku, která sloužila pro potřeby místní papírny.⁴⁸

Der Brand in Braunau 1757 popisuje zničení města v průběhu třetí slezské války. Požár propukl 10. dubna (velikonoční neděle) v 6 hodin večer. Žháři byli čtyři mladí chlapci z okolí, které na tuto práci najal velitel pevnosti Kladsko (něm. Glatz), generál baron de la Motté Fouque. Většina těchto žhářů byla následně zadržena a popravena. Tento článek čerpá informace z dopisu otce Odilo Aulich⁴⁹ prozatímního úředníka kanceláře broumovského kláštera. Dopis byl adresovaný opatu Friedrichu Grundmannovi.⁵⁰ Podobně jako v předchozím článku, i zde je požár samotného města popisován velmi stručně. Víme, že celé město bylo vypáleno, zachráněny byly pouze čtyři budovy. Finanční ztráta obyvatel Broumova byla 20 476 fl. Mnohem více jsou popisovány ztráty církevních památek a budov. Otec Aulich odhaduje finanční škody na 95 960 fl. 18. dubna, 8 dní po vypuknutí požáru, vtrhlo do města i samotného kláštera malé vojsko generála barona de la Motté Fouque. Vojenské oddíly se následně usídlily do prostor citadely a přilehlých budov. Dopis byl sepsán ještě v době, kdy město hořelo, autor v něm zachytil smutek z dané události, víru v boha, ale i naději do dalších dnů. Velmi pozoruhodné je, že i když dle slov otce Aulich⁵¹ „*Ich schreibe, während das Kloster brennt*“ přemýšlí o tom, jak a kde bude potřebné provést opravy, kolik to bude stát a koho na práci najmout. Na restaurátorské práce byl najat významný architekt Anselmo Lurago.⁵¹

V roce 1948 vyšel v časopisu *Braunauer Rundbrief* článek *Unsere Heimatstadt Braunau (Kurzer geschichtlicher Überblick)*, který přináší stručnou historii tohoto města. Před 700 lety byl Broumov povýšen Karlem IV. na město. Oproti dvou výše zmíněným článkům je sice tento nejstarší, ale jako jeden z mála není pouze opisem kronik a dopisů. Autor, který byl s největší pravděpodobností opat Dominik Prokop, sice čerpá z archivních pramenů, ale nejde pouze o přepisy. K daným historickým událostem navíc přidává i osobní názor a porovnání s moderními dějinami. Také poměr církevních a regionálních dějin je oproti jiným článkům vyváženější. Autor hovoří, že město bylo založeno v průběhu 13. století patrně německými kolonisty, kteří sem proudili ze západního Německa a následně se usadili v oblasti Slezska. Datum založení města není přesně znám. První zmínka pochází z roku 1256, kdy je v kronikách zmiňováno jako tržní město se správcem a soudní mocí. Hovoří také o roku 1258, kdy pražský biskup Jan III. z Dražic předává opatu Martinovi z Břevnova⁵² pastorační péči nad Broumovem a jeho blízkým okolím. Ve článku jsou zmíněny i husitské války, vypálení břevnovského kláštera a přesídlení břevnovských benediktiň

48 *Großfeuer in Braunau im Jahre 1786*, Braunauer Rundbrief, 1970, č. 6 (listopad – prosinec), s. 122–123.

49 Dopis je v současné době uložen v Muzeu Broumova, které sídlí v městě Broumov.

50 Opat Friedrich Gruntmann byl opatem břevnovsko-broumovským v letech 1752–1782.

51 Překlad citace: „*Píšu zatím, co klášter stále hoří.*“ Srov. *Der Brand in Braunau 1757*, Braunauer Rundbrief, 1971, č. 1 (leden – únor), s. 8–9.

52 Martin z Břevnova, známý také je Martinus I. byl břevnovským opatem v letech 1253–1278.

do Broumova. Kromě raných dějin se příspěvek zabývá historií této lokality až do roku 1945. Oproti starším dějinám jsou ty nejnovější připomínány pouze ve dvou odstavcích bez historických údajů a dat. Velmi zajímavé je připodobnění zničení města Broumova během třicetileté války. Podobně bylo město, ale i celá oblast poškozena ještě jednou, a to v roce 1945. Součástí tohoto článku jsou i statistické údaje (počet bratřů v broumovském klášteře v průběhu let, počet obyvatel samotného města).⁵³

Naproti tomu článek *Braunau 1989, Reisenbericht der mittleren Jahrgänge von einer Fahrt in die Heimat*, hovoří nejen o historii Broumova, ale i o jeho proměně po roce 1945. Autor popisuje první návštěvu sudetských Němců v Československu od roku 1945. Zajímavý je pohled na samotné návštěvníky. Především příslušníci starší generace, kteří v době válečných a poválečných událostí byli ještě dětmi, jsou z návštěvy bývalé domoviny dojati. Kromě dojemného setkání jsou v šoku i ze stavu broumovského kláštera. Budova sloužila jako Státní ústřední archiv od 70. let 20. století. Nacházela se, bohužel, v katastrofálním stavu. Podle slov autora, stavitelé a zakladatelé kláštera by znovu zemřeli hanbou, kdyby klášter viděli. Velmi dojemná byla i návštěva místního hřbitova, kde se někteří z nich setkali se svými mrtvými předky. Dále hovoří o návštěvě hlavního města Prahy, zámku Kuks a barokních zahrad Františka Antonína Šporka, měst Trutnov, Vrchlabí, Špindlerova Mlýna a Adršpašských skal.⁵⁴

Moderní dějiny a kontroverzní témata, která úzce souvisí s dějinami sudetských Němců (Mnichovská dohoda, 2. světová válka, odsun z českomoravského pohraničí) se do roku 1989 objevují velmi zřídka. Jsou zmiňovaná především při velkých výročích. Například v roce 1968 vydal *Braunauer Rundbrief* vzpomínky opata Dominika Prokopa na rok 1945. Můžeme říci, že se nejspíše jednalo o záznamy z deníku, protože jednotlivé odstavce zachycují úseky tohoto roku. Tento dvoustránkový příspěvek zachycuje události od konce války, před dobou divokého odsunu až po leden roku 1946. Po proražení německé fronty Rudou armádou ve Slezsku, sloužil klášter jako lazaret a ubytovna pro uprchlíky z těchto oblastí. Dle slov autora, zde nocleh nacházelo až 300 osob každou noc.⁵⁵ Součástí textu je i vzpomínka na velmi kruté podmínky: „*Es starben Siechen un draußsen im Klosterhof spielten Kinder, welche die furchtbare Tragik nicht ahnten.*“ Po zabavení kláštera i majetku v květnu 1945 se benediktini rozhodli, že v okrese Broumov zůstanou do té doby, než odejde většina sudetských Němců. Po sérii tragických událostí, mezi které patřilo i odvezení trutnovského preláta Richarda Poppa do pracovního tábora, se konvent rozhodl k odchodu

53 *Unsere Heimatstadt Braunau (Kutzer geschichtlicher Überblid)*, Braunauer Rundbrief, 1948, č. 4 (červenec – srpen), s. 3–7.

54 *Braunau 1989, Reisenbericht der mittleren Jahrgänge von einer Fahrt in die Heimat*, Zwischenges-tern und Morgen, 1989, č. 4 (červenec – srpen), s. 101–104.

55 *Von zwanzig Jahren*, Braunauer Rundbrief, 1965, č. 6 (listopad – prosinec), s. 5–6.

do Bavorska. Příspěvek dále popisuje i celou cestu z Broumova do bavorského kláštera v Mellenu (Praha – Plzeň – Bavorsko).⁵⁶

K 50. výročí podepsání Mnichovské dohody a připojení českomoravského pohraničí k Německu otiskl dvouměsíčník *Das Braunauer Land* článek *50 Jahre danach, Gedanken zum 8. Oktober 1938*. Podle pamětníků a historiků začíná tragédie sudetských Němců v roce 1918. V období let 1918–1938 byla tato národnostní skupina brána jako menšina, která v novém státě Čechů a Slováků byla díky československé politice znevýhodňována, což způsobovalo stále větší nespokojenost. Poté, co bylo několikrát zabráněno autonomii Sudet, došlo díky Mnichovské dohodě k propojení s nacistickým Německem. Miliony sudetských Němců doufaly, že všechny jejich problémy tímto dnem končí. Ovšem následné činy německé politiky způsobily pravý opak: „*Die Annexion ganz Böhmens und Mährens von 15. März 1939 durch die nationalsozialistische Regierung und der von Adolf Hitler am 1. September 1939 erklärte Krieg forten zu einer Gewaltpolitik, die mit der deutschen Niederlage vom 8./9. Mai 1945 und der Vertreibung der Sudentendeutschen aus der Heimat endete*“.⁵⁷ Součástí tohoto článku byly i komentáře historiků a pamětníků (většina z nich pochází přímo z let 1939): „*Die schändliche Behandlung der nationalen Minderheiten einer muß im Interesse des Friedens beseitigt werden*“;⁵⁸ *Hitler - dieser Mann bedeutet Krieg*;⁵⁹ *Ein neues Leben beginnt. Möge Braunau und das Sudetenland einer schönen glücklichen Zukunft entgegengehen*“.⁶⁰ Velmi zajímavý je i komentář anonymního autora, který svůj názor na tuto problematiku zaslal redakci v roce 1988. Nesouhlasí s většinou svých německých krajanů, kteří tvrdí, v roce 1918 začíná tragédie jejich národa. Naopak tvrdí, že ona tragédie se začala psát v roce 1938: „*1938 begann die Zerstörung der Ersten Tschechoslowakischen Republik, damals die letzte funktionierende Demokratie des kontinents. War die Erste Tschechoslowakische Republik eigentlich so schlecht? – Rein deutsche Geschäfte, deutsche Buchhaldungen, deutsche Schulen, Zweisprachigkeit bei Verwaltung, Post und Bahn. Über mangelnde Versorgung konnte man sich nicht beklagen, man denke an die vollen Geschäfte und das Überangebot des Wochenmarktes auf dem Braunauer Ringplatz, und man denke dann an die Hungerjahre*

56 Překlad citace: „Venku na nádvoří kláštera umírali nemocní, vedle nich si hrály děti, které o této tragédii ani nevěděly.“ Srov. *tamtéž*.

57 Překlad citace: „*Anexe Čech a Moravy 15. března 1939, vláda nacistické strany, vyhlášení války Adolfem Hitlerem 1. září 1939, která vedla k další násilné politice, porážka Německa 8./9. května 1939, což vedlo k vyhnání sudetských Němců z jejich vlasti*.“ Srov. *50 Jahre danach, Gedanken zum 8. Oktober 1938, Das Braunauer Land*, 1988, č. 5 (září – říjen), s. 110.

58 Překlad citace: „*Hanebné zacházení s národnostními menšinami musí být v zájmu míru odstraněno*.“ Tento názor pochází z ledna roku 1938, kdy byl otisknutý v Amsterdamu. Srov. *tamtéž*.

59 Překlad citace: „*Hitler - tento muž znamená válku*.“ Autorem tohoto výroku z roku 1938 byl Karl Gerbericht, Srov. *tamtéž*.

60 Překlad citace: „*Nový život začíná. Nyní může Broumov a Sudety jít do šťastné budoucnosti*.“ Autorem tohoto výroku byl botanik a benediktinský mnich Fridolín Maiwald. Byl přes třicet let ředitelem broumovského gymnázia. I když byl německé národnosti, jako jeden z mála broumovských benediktinů nebyl v roce 1945 odsunut. Byl autorem celé řady knih: *Dějiny botaniky v Čechách (Geschichte der Botanik in Böhmen)* je dodnes uznávanou knihou. Tento výrok pochází z jeho nikdy nevydané knihy, *Knih domova (Das Buch der Heimat)*. Výrok převzat z: *tamtéž*.

des Hitlerkrieges. Das Ünglück der Vertreibung aus einer schönen Heimat fing im Herbst 1938 [...] Für unsere Heimat lautete im Oktober 1938 die Toten glocke!"⁶¹

Podobný článek, který zrcadlí názor sudetských Němců je *Weihnachten 1945, das letzte im vielgeliebten Braunauer Ländchen*. Jde o vzpomínky Emii Heinzl z Forchheimu na poslední Vánoce, které strávila v okrese Broumov. Po konci války tato žena nejprve vypomáhala jako zemědělská dělnice na polích, která byla zkonfiskována německým zemědělským rodinám. Ty byly podle jejich vlastních slov nyní nasazeny v uhelných dolech („*Die eigentlichen Besitzer wußten wir in der Kohlengruben*“). Následně pracovala jako dobrovolnice na infekčním oddělení broumovské nemocnice. Hovořila o strachu, který měla pokaždé, když se v noci vracela domů do obce Verněřovice (něm. Deutsche Wernersdorf). V nemocnici viděla spoustu utrpení dětí nakažených šarlatovou horečkou, německé vojáky s červenkou, rodiny trpící paratyfem a tyfem. Kromě nemocných viděla i spoustu umírajících, ale i těch, kterým nebylo pomoci. Vedle toho hovořila o Štědrém dnu v místním pracovním táboře. I když byli na ni čeští strážní hrubí, pustili ji, protože byla zdravotní personál. Spousta dospělých si při velmi chatrném osvětlení četla knihy z nemocnice (německé knihy, které nebyly zabaveny nebo spáleny). Ty zde pomáhaly zapomenout při čekání na odsun. Velmi smutný byl především pohled na spící a smutné děti. Podle Emii Heinzl měli díky těmto krutým dnům zničené dětství, přišli o iluze i o sny. Podobně jako spousta jejich krajanů by v tuto chvíli chtěla zajít do kostela, což bylo pro Němce zakázáno, „*Gott wird ausgetrieben aus unserem Land – wie wir [...] Nichts Weihnachtliches hat sich ereignet, und doch werde ich diesen Abend kaum vergessen*“.⁶²

Pokud se podíváme na články, zmiňující určité etapy z moderních dějin sudetských Němců, můžeme si všimnout několika rozdílů. Společenské časopisy *Das Braunauer Land* a *Zwischengestern und Mogern* popisují především události, které se staly obyvatelům okresu Broumov. Z drtivé většiny jde o vzpomínky pamětníků nebo jejich potomků. Příspěvky jsou navíc doplněny o názory historiků a odborníků, kteří hovoří i o tehdejší československé politice a jejím dopadu na německou národnostní skupinu. Samotná otázka československé politiky je v těchto periodikách často zmiňována a doplňována jak pozitivními, tak negativními komentáři. Naproti tomu příspěvky *Braunauer Rundbrief* minimálně pracují se vzpomínkami nebo paměti světských osob. Do roku 1989 jsou válečná a odsunová témata spojena pouze s církevními prameny. I když jsou vzpomínky jednotlivých duchovních velmi důvěryhodným zdrojem informací,

61 Překlad citace: „Rok 1938 začal ničit první Československou republiku, v té době poslední fungující demokracii kontinentu. Byla první československá republika opravdu tak špatná? Ryze německé obchody, německé účty, německé školy, dvojjazyčnost ve správě, poště a železnici. Člověk si nemohl stěžovat na nedostatek dodávek, pomyslet na plný obchod a nadměrnou nabídku týdenního trhu na broumovském náměstí a pak na roky hladovění Hitlerovy války. Odsun z krásného domova začal na podzim roku 1938 [...] Naše domovina byla mrtvá v říjnu 1938!“ Srov. *50 Jahre danach, Gedanken zum 8. Oktober 1938*, *Das Braunauer Land*, 1988, č. 5 (září – říjen), s. 110.

62 Překlad citace: „Bůh je vyhnán z naší Země – jako my [...] I když se na Vánoce nic nestalo, přesto dnešní večer sotva zapomenou.“ Srov. E. HEINZEL, *Weinachten 1945, das Getzte im vielgeliebten Braunauer Ländchen*, *Braunauer Rundbrief*, 1977, č. 6. (listopad – prosinec), s. 3.

zcela postrádají osobní názor. V minimálních případech jsou zachyceny názory na danou problematiku, ať už politického nebo národnostního charakteru. I k rozhodnutím tehdejšího československého politického vedení (nařízení omezující život Němců, konfiskace majetku a podniků, atd.) se staví neutrálně. Pouze o nich informuje. Jediná vyjádření emociální povahy, které tyto články nesou, je stesk z opouštění milovaného domova. Tyto všechny jmenované body můžeme připisovat i tomu, že si broumovští benediktini chtěli zachovat nestranný postoj, jak se od církve v tomto období očekávalo. Je pravdou, že články zabývající se tímto úsekem dějin sudetských Němců, jsou do roku 1989 spíše informativního a umírněného rázu. Tehdejší politikou poválečného Československa a chováním českého obyvatelstva v inkriminovanou dobu se více začínají probírat až v 90. letech minulého století.

Politické změny 90. let přinesly i změnu v názorech na problematiku a choulostivá témata. Především historické příspěvky se přestávají zabývat staršími dějinami okresu Broumov a více se zaměřují na kritická 40. léta. Objevují se i vzpomínky očitých svědků, kteří tuto dobu zažili a necenzurovaně o ní hovoří. Takový byl i příspěvek *Aus einem Tagebuch* z roku 1990. Šlo o přepis deníků sudetského Němce s iniciály M. G., který byl v době osvobození Československa v Broumově. Tento muž přišel do Broumova za svou sestrou v době 2. světové války. Pracoval v kanceláři místního obchodního domu a jeho sestra jako telefonistka. Tyto svoje záznamy v deníku, které popisují období od března do srpna roku 1945, předal následně benediktinským bratrům, sídlícím v klášteře v Rohr. Kromě strachu obyvatel z dalšího vývoje popisuje i odchod vojáků Wehrmachtu z broumovského kláštera. Dle slov autora samotná evakuace probíhala velmi rychle, pálení vojenských dokumentů, balení zavazadel, rozdávání přebytečného jídla, až po rychlý odjezd německých vojsk. Obyvatelé Broumova, až poté zjistili, že Německo kapitulovalo. Vstup vojsk Rudé armády do města byl plný smíšených pocitů. Úleva obyvatel byla velmi rychle vystřídána znechucením a dalším strachem. Kromě rabování docházelo i ke konfliktům mezi českým a německým obyvatelstvem. Poslední záznam z deníků pochází z neděle 5. srpna roku 1945. Tento den probíhala poslední bohoslužba v broumovském kostele. Věřící byli při posledních verších smutní, když si uvědomili, že je to poslední bohoslužba. Dále také hovoří o tom, jak seděli doma a z okna viděli vozy naložené věcmi a Němce, kteří byli určeni do transportu. Doufali, že nebudou další na řadě. Podle slov autora, byl v této době tábor v Broumově přeplněný lidmi: „*Das war wirklich ein schwarzer Sonntag, aber ich glaube, von den geweihten Kerzen wird wohl kaum eine gebrannt haben.*“ Tento článek přinesl nezkreslené informace o tom, jak broumovští Němci reagovali na konec války.⁶³

63 Překlad citace: „*Byla to opravdu černá neděle, ale nemyslím si, že žádná ze svěcených svíček by pomohla.*“ Srov. G. M.: *Aus einem Tagebuch*, Braunau Rundbrief, 1990, č. 4 (květen – červen), s. 3–6.

4. Proměna periodik v 90. letech minulého století

S nástupem 90. let se postupně mění i struktura jednotlivých tiskovin zaměřených na odsunuté broumovské Němce. Autoři se často zabývají současnou politickou situací v České republice, přibývají i citace z českých novin, které jsou doplňovány o komentáře německých politiků a odborníků. Mezi takové můžeme zařadit článek *Nochmals: Deutsche und Tschechen* z roku 1991, který se zabývá problematikou česko-německých vztahů. Jedná se o sérii článků, které v tomto roce vycházeli v časopisu *Zwischengestern und Morgen*. V čísle 3 se autor článků pozastavuje nad jednáním českého obyvatelstva, které se podle jeho slov nechce k problematice odsunu postavit čelem. Dále pak již vůbec nechce slyšet o určité kompenzaci sudetských Němců. Příspěvek dále uvádí, že sudetské Němce mrzí, že drtivá většina mladé generace Čechů si myslí, že Němci přišli do Československa až v roce 1938. Na závěr tohoto článku autor stručně shrnuje některé teze sudetského obyvatelstva, podle jeho slov nechtějí zpět do České republiky, jen nechtějí zapomenout na své kořeny; touží po omluvě za rok 1945 a za hrubé zacházení v době odsunu, ale také po definitivním usmíření s českým národem. Součástí této rubriky byla i anketa (např. vrácení majetku sudetským Němcům, německá otázka, atd.), na kterou odpovídali jak čeští a němečtí občané, tak i představitelé politiky.⁶⁴

Od počátku 90. let do těchto tiskovin přispívá i celá řada českých autorů (politiků, historiků, archivářů, atd.) Například do časopisu *Das Braunauer Land* přispěl Dr. Erik Bouza, který pracoval s archivními materiály uloženými ve Státním okresním archivu v Náchodě a některé z nich přeložil do němčiny. Zájem o českou společnost je typický pro celá 90. léta. Od roku 2000 pravidelně do těchto tiskovin přispívá německý politik a mluvčí Sudetoněmeckého krajského sdružení Bernd Posselt.

Mnoho článků také vybízí k obnově česko-německé spolupráce. Tímto tématem se jako první zabýval časopis *Zwischengestern und Morgen*, například článek *Deutsche und Tschechen* hovoří o první společné spolupráci obou skupin. Hovoří o strachu starší generace, která poválečné období zažila, ale i o nadšení a hněvu, který se objevuje u generace mladých Němců, kteří tyto hrůzy nezažili. Příspěvek také hovoří o mnoha akcích, které probíhaly v roce 1990. Setkání v obci Křišťánov, ze dne 15. června 1990. Celkem 300 vysídlených sudetských Němců za přítomnosti českých obyvatel se znovu sešlo při znovuotevření místního německého hřbitova. Kromě mše, která byla sloužena v českém i německém jazyce, zde promluvili i zástupci obou stran, kteří doufali v další spolupráci. V podobném duchu se neslo i setkání v České Kamenici, kde se účastníci folklórního festivalu pustili do úklidu místního německého hřbitova a nedalekého kostela. Tuto spontánní akci přijela po několika dnech natočit i česká televize. Obě národnosti navíc zpívaly i skladby sudetoněmeckého skladatele Johanna Josepha Aberta. Velmi zajímavé bylo i setkání, které

64 *Nochmals: Deutsche und Tschechen*, *Zwischengestern und Morgen*, 1991 č. 3 (březen – duben), s. 179–181.

proběhlo na mostě Dr. Edvarda Beneše v Ústí nad Labem. Skupina místních odsunutých sudetských Němců uctila památku 2500 sudetských Němců, kteří zde byli zavražděni 31. července roku 1945.⁶⁵ Od roku 1990 jsou na stránkách těchto periodik zmiňovány i zájezdy do okresu Broumov, ale i do celé České republiky. Zajímavostí je, že v roce 1990 proběhl v Německu, přesněji řečeno v obci Gaisthal im Oberfälzer Wald první *Německo-Česko-Slovenský dětský tábor*, kterého se zúčastnilo celkem 100 dětí z Německa a České a Slovenské Federativní Republiky.⁶⁶

Obsahově se mění i témata jednotlivých článků. Především vlastivědné články se snaží mladší generaci připomenout místa, odkud pocházejí. Znovu se objevují rubriky mapující jednotlivé lokality okresu Broumov. Redakce některých časopisů navíc vybízely své čtenáře, aby se zapojili do tvorby těchto rubrik. Ti zasílali do redakcí staré pohlednice a fotografie, které daná místa zachycovaly. Velmi módní bylo i porovnávání změn, které tato místa prodělala. Takové porovnání přineslo i zářijové číslo *Braunauer Rundbrief* z roku 2014. Toto číslo bylo věnováno stavu památníků v obcích a městech Lachov, Teplice nad Metují a Skalka. Kromě stručného popisu jejich historie (autor, stavba, slavnostní odhalení), hovoří i o jejich současném stavu.⁶⁷ Kromě notoricky známých míst vlastivědné články připomínaly svým čtenářům i méně známé úseky dějin tohoto okresu. Šlo hlavně o dějiny obyčejných obyvatel (historie podniků, rodin), kteří zde do roku 1945 žili.

I rubriky zaměřené na historii prodělaly řadu změn. Vznikla celá řada rubrik, které tvořili samotní čtenáři. Šlo především o vzpomínky na druhou světovou válku, rok 1945 a následný odsun. Takové články přinášela i rubrika *Vor sechzig Jahren.*, která dokumentovala průběh konce války v okrese Broumov. V té byla otisknuta i vzpomínka Erny Reindlové s názvem *31. 5. 1945, Schlimmes Unwetter in Schönau*. Autorka popisuje, jak jako dítě prožívala poslední dny v rodném městě, v Teplicích nad Metují. Pamatuje si, že město zasáhla obrovská bouře, která připomínala konec světa. Celá sklizeň žita byla zničena, místní most byl odplaven, její rodině a sousedům bouře zničila vybavení domácností. Autorka sama na konci článku píše, že i když v okrese Broumov nebyla 60 let, na tento den nikdy nezapomene a má jej neustále před očima.⁶⁸ Počet článků podobného charakteru od 90. let minulého století narůstá.

Díky změně politických poměrů se začínají více připomínat problematické úseky společných dějin Čechů a sudetských Němců, které byly dříve připomínány pouze okrajově. Mezi takové můžeme zařadit i tzv. Benešovy dekrety,

65 *Deutsche und Tschechen, Zwischengestern und Morgens*, 1990, č. 5 (září – říjen), s. 159–160. Jednalo se o počet zahynulých Němců tradičně uváděných tehdejší sudetoněmeckou literaturou, který byl následnými seriózními výzkumy nejen českou stranou notně korigován. Pro porovnání lze uvést práci německého historika Otfrida Pustejovského. Srov. Otfrid PUSTEJOVSKÝ, *Konferent von Postdam und das Massaker von Aussig am 31. Juli 1945*, München 2011.

66 *Tamtéž*.

67 *Braunauer Rundbrief*, č. 5 (září – říjen), s. 119–121.

68 E. REINDL, *31. 5. 1945 (Schlimmes Unwetter in Schönau)*, *Braunauer Rundbrief*, č. 3 (květen – červen), s. 75.

které mezi oběma národy budí kontroverzi i v současné době. Článek *Immer wieder die Beneš – Dekrete, Anmerkungen zur Erklärung der Ackermann – Gemeinde* připomíná, že ony Benešovy dekryty jsou jedním z důvodů, proč se vzájemné vztahy nelepší. Dále hovoří i o tom, že něco podobného prožívají i Angličané a Irové. Proto je důležité, aby se z těchto chyb poučily i jiné státy a do budoucna se jich vyvarovaly.

Závěr

Závěrem konstatujeme, že i tiskoviny odsunutých sudetských Němců ve své skladbě a interpretacích odrážejí geopolitické posuny ve střední Evropě. Promítá se do oblasti ovšem i přirozená změna generační skladby odsunutých. Zkoumané tištěné prameny jsou zároveň cenným informačním zdrojem nejen pro poznání osudů odsunuté německé komunity, ale i pro poznání dějin Broumova, tedy jejich tehdejší domoviny.

Autoři | Authors

Dana Fügner Urbášková

Zdeněk Jirásek

Ústav historických věd

Filozoficko-přírodovědecká fakulta

Slezská univerzita v Opavě

Masarykova 37

74601 Opava

Dany05@seznam.cz

zdenek.jirasek@fpf.slu.cz

Mgr. Dana Fügner Urbášková (*1991) se zabývá nejnovějšími dějinami severní Moravy, přesněji historií okresů Šumperk a Zábřeh. Dlouhodobě se zaměřuje na studium německé národnostní skupiny žijící v Československu mezi lety 1938–1989 a historií textilního průmyslu a jeho dalším vývojem po konci 2. světové války.

prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc. (*1957) je profesorem historie na Slezské univerzitě v Opavě. Jeho profesním zaměřením jsou nejnovější československé dějiny, česko-polské vztahy, hospodářské dějiny, dějiny Slezska a střední Evropy. Je členem mnoha vědeckých rad, redakčních rad, rad doktorského studia apod. Autor více než dvaceti monografií a více než 150 studií v České republice i v zahraničí. Emeritní rektor Slezské univerzity, vícekrát zastával funkce děkana FPF SU.

Summary

The expelled Germans from Broumov and their view of the former homeland

The study presents an attempt to reconstruct the view of the former homeland of the expelled Sudeten Germans of the Broumov region. This attempt is based on an analysis of the magazines *Braunauer Rundbrief*, *Das Braunauer Land*, *Zwischengestern und Morgen*, *Braunauer Heimattag* and *Braunscher Heimatkalender*. Interpretation of past events, but the choice of topics was, of course, related to the changing geopolitical situation in Central Europe from the immediate post-war years to the present. But it also depended on natural generation exchange. Periodicals related to the Broumov region published in the Federal Republic of Germany in this sense have a similar character as a number of other Sudeten German compatriot papers. A distinctive feature, however, is the extraordinary engagement of the Broumov monastery community who found their home in the Bavarian Rohr.

Úloha akčních výborů Národní fronty v Hradci Králové¹ v únoru 1948

PAVEL HORÁK

Abstrakt | Abstract

Předkládaná studie analyzuje úlohu akčních výborů Národní fronty při nastolování totalitního režimu v Hradci Králové v únoru 1948 a bezprostředně po něm. Ve studii je popsán vznik a působení jednotlivých akčních výborů Národní fronty v různých sférách společenského života v Hradci Králové (státní správa, spolky hospodářství atd.). The present study analyzes the role of the Action Committees of the National Front of Czechs and Slovaks in establishing of the Communist totalitarian regime in Hradec Králové in February 1948 and immediately thereafter. The study describes the creation and operation of individual Action Committees of the National Front in various spheres of social life in Hradec Králové (state administration, economic associations, etc.).

Klíčová slova | Key Words

*Akční výbory Národní fronty, KSČ, únor 1948, Hradec Králové, očista
Action Committees of the National Front, Communist Party of Czechoslovakia,
February 1948, Hradec Králové, cleansing*

Akční výbory Národní fronty (dále jen AV NF) sehrály významnou roli při převzetí moci Komunistickou stranou Československa (dále jen KSČ) v únoru 1948, kdy se staly jedním z výrazných prostředků k potlačení opozice. Nicméně jejich největší význam lze spatřovat především v době pouňorové, kdy byly jedním z nejdůležitějších nástrojů sloužící k likvidaci zbytků demokracie, k ovládnutí společnosti komunisty a k stabilizaci nově etablovaného režimu. Ačkoliv neměly AV NF v době svého vzniku žádnou oporu v zákoně (uzákoněny 21. července 1948), staly se nakrátko všemocnými orgány, které byly ustaveny ve všech sférách společnosti. Agenda záležitostí, kterou měly AV NF v době své největší slávy na starost, byla takřka neomezená. Zabývaly se jak záležitostmi prvořadého politického významu, tak i těmi nejmarginalnějšími. Samotné postižení během pouňorové očisty ovlivnilo životy řady lidí na mnoho budoucích let negativním způsobem. Šlo především o ztrátu možnosti nalezení adekvátního zaměstnání či studia na středních a vysokých školách především pro děti postižených.

1 K územnímu vymezení byl využit obvod tzv. Velkého Hradce, kam spadají místní části: Kukleny, Plotičtěstě, Pražské Předměstí, Malšovice, Svobodné Dvory, Slezské Předměstí, Kluky, Věkoše, Třebeš a Nový Hradec.

Počátky existence AV NF spadají do prvních dnů vládní krize v roce 1948, konkrétně do jejího druhého dne (21. února 1948). V tento den vyzval Klement Gottwald poprvé k vytvoření tzv. akčních výborů Národní fronty.² AV NF měly především provést očistu společnosti od nepřátel lidově demokratického režimu, tedy ve skutečnosti všech odpůrců politiky KSČ. První dva dny po této výzvě vznikaly AV NF hlavně v krajích a okresech.³ Tak jako ve všech velkých městech v republice se i v Hradci Králové konala v sobotu 21. února 1948 masová demonstrace, která byla zahájena ve 12 hodin v poledne na Velkém náměstí s účastí 10 000 přihlížejících. Shromáždění zahájil předseda Okresního národního výboru (dále jen ONV) komunistický funkcionář Bohumil Mucha. Vystoupili zde rovněž představitelé Krajské odborové rady⁴, krajský tajemník KSČ Souček, ale i předseda Místního národního výboru (dále jen MNV) v Hradci Králové Dr. Jan Němec, který promluvil za okresní výkonný výbor Československé sociální demokracie.⁵ Projevy nijak nevybočovaly z celorepublikového průměru. Byly zaměřeny především proti vzniku úřednické vlády, byla vyjádřena podpora splnění dvouletého plánu, vytvoření jednotného pracujícího lidu a vzniku socialismu. Zazněl rovněž požadavek utvoření akčního výboru královéhradeckého kraje.⁶ Poslední jmenovaný požadavek byl oproti většině měst republiky splněn velmi brzo.⁷ Ještě téhož dne byl ustaven v Hradci Králové ze zástupců především prokomunistických masových organizací⁸ Krajský akční výbor Národní fronty (dále jen KAV NF). Jednalo se o první KAV NF v celé republice.⁹

Čtvrtý den vládní krize (23. únor 1948) znamenal počátek lavinového zakládání AV NF v Československu, což souviselo především se zvýšenou aktivitou

2 Václav VEBER, *Osudové únorové dny*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, s. 256.

3 Karel KAPLAN, *Národní fronta 1948–1960*, Academia, Praha 2012, s. 36.

4 Tajemník Rudolf Pytlík a předseda Krátký.

5 Za to, že se Dr. Jan Němec stal jedním z iniciátorů vytvoření KAV NF v Hradci Králové a že se aktivně postavil za řešení únorové krize podle návrhu KSČ, byl 23. února 1948 vyloučen ze sociálně demokratické strany. Záhy se však do strany vrátil a 25. února 1948 se stal členem nejvyššího předsednictva Československé sociální demokracie, ve které se prosadila levice vedená Zdeňkem Fierlingerem. Srov. Jaroslav MLÝNSKÝ, *Únor 1948 a akční výbory Národní fronty*, Academia, Praha 1978, s. 74.

6 Státní okresní archiv Hradec Králové (dále jen SOKA HK), Komunistická strana Československa – Hradec Králové, Okresní výbor (dále jen OVKSČ HK), karton 1 (dále kart.), Zápis z okresní konference KSČ ze dne 9. a 10. dubna 1949, Zpráva o činnosti okresního výboru KSČ v Hradci Králové v období od IV. do V. okresní konference, s. 7.

7 Např. v Olomouci vznikl KAV NF až 25. února 1948. Srov. Lubomír NOVOTNÝ, *Akční výbory Národní fronty v letech 1948–1949 na příkladu Olomoucka*, České, slovenské a československé dějiny. Moderní přístupy k soudobým dějinám, OFTIS, Ústí nad Orlicí 2006, s. 128.

8 Kromě zástupců KSČ a sociální demokracie byli přítomni místní představitelé Revolučního odborového hnutí (dále jen ROH), Svazu osvobozených politických vězňů (dále jen SOPV), Svazu české mládeže (dále jen SČM) a Jednotného svazu českých zemědělců (dále jen JSČZ).

9 Předsedou KAV v Hradci Králové se stal předseda ONV v Hradci Králové Bohumil Mucha. *Rok úspěšné práce akčních výborů*, Pochodeň, ročník (dále roč.) V., číslo (dále č.) 9, 4. března 1949, s. 8.

KAV vznikly v době, kdy ještě neexistovaly krajské národní výbory, které byly založeny teprve v roce 1949. Důvodem vzniku KAV bylo jednak krajské zřízení KSČ a jednak snaha zpřetrhat československé historické tradice. J. MLÝNSKÝ, *Únor...*, s. 39.

krajských a okresních odborových rad, případně rad závodních. V průběhu několika následujících únorových dní vznikly AV NF ve většině obcí a spolků.¹⁰ Ustavování AV NF se však neobešlo bez potíží. Šlo především o nezáměr funkcionářů nekomunistických stran, kteří nejen odmítali členství ze svého politického přesvědčení, nýbrž i část nekomunistů respektovala usnesení jejich politických stran o zákazu členství v AV NF. Menší problémy byly ve městech a okresech, větší na vesnicích, kde sehrála roli především obava rolníků z důsledků uskutečňovaných opatření.¹¹

Dne 23. února 1948 byl ustanoven okresní akční výbor Národní fronty (dále jen OAV NF) v Hradci Králové.¹² Zástupci byli rekrutováni z totožných institucí, které vyslaly své představitele do KAV NF v Hradci Králové.¹³ Od počátku byl OAV NF v Hradci Králové zcela pod plnou kontrolou Okresního výboru Komunistické strany Československa (dále jen OV KSČ) v Hradci Králové. OV KSČ rozhodoval především o personálním obsazení OAV NF.¹⁴ Samotná činnost OAV NF vycházela vesměs ze závěrů přijatých OV KSČ.

Téhož dne byl ustaven AV NF města Hradec Králové (Místní akční výbor Národní fronty Hradec Králové – dále jen MAV NF).¹⁵ Zajímavým jevem bylo, že akční výbory vznikly i v jednotlivých obcích tzv. Velkého Hradce Králové, i když měly společný MAV NF Hradec Králové.¹⁶ Toto často přispívalo ke kompetenčním nejasnostem, protože jednotlivé AV NF nevěděly, kdo je jejich nadřízený orgán. Obdobná situace panovala v sousedních Pardubicích.

Záhy po svém vzniku začaly AV NF v Hradci Králové obsazovat strategické pozice ve společnosti a plnit svoji hlavní funkci – likvidaci všech politických odpůrců či jinak nepohodlných osob. Vůdčí pozici v AV NF zastávali komunis-

10 J. MLÝNSKÝ, *Únor...*, s. 35.

V Hradci Králové vyzýval k vytvoření AV NF především předseda KOR Rudolf Pytlík. Srov. SOkA HK, Místní národní výbor Hradec Králové (dále jen MNV HK), inv. č. II., kniha (dále kn.) č. II, Pamětní kniha města Hradec Králové 1948, s. 42.

11 K. KAPLAN, *Národní fronta...*, s. 36.

12 *Provolání okresního akčního výboru NF v Hradci Králové*, Pochodeň, roč. IV., č. 10, 27. února 1948, s. 1.

Ve zprávě o činnosti okresního výboru KSČ se uvádí, že se tak stalo již v neděli 22. února 1948. Srov. SOkA HK, OV KSČ HK, kart. 1, inv. č. 4, Zápis z okresní konference KSČ ze dne 9. a 10. dubna 1949, Zpráva o činnosti okresního výboru Komunistické strany Československa v Hradci Králové v období od IV. do V. okresní konference, s. 7.

13 SOkA HK, MNV HK, inv. č. II., kn. č. II, Pamětní kniha města Hradec Králové 1948, s. 42.

14 V říjnu 1948 rozhodoval OV KSČ o osobě nového předsedy OAV NF, následovala poměrně rozsáhlá diskuze, při které se nemohli členové předsednictva shodnout na co možná nejhodnější osobě pro tuto funkci. Do celé diskuze zasáhly jednak osobní zájmy, ale i otázka kompetence kandidátů, či zda může být předsedou OAV NF bývalý člen sociální demokracie. Srov. SOkA HK, OV KSČ HK, kart. 36, inv. č. 74, Zápis z mimořádné schůze předsednictva OV, konané 8. října 1948 v okresním sekretariátu v Hradci Králové, s. 1; SOkA HK, OV KSČ HK, kart. 36, inv. č. 74, Zápis ze schůze předsednictva OV KSČ, konané 13. října 1948 v sekretariátu v Hradci Králové, s. 3.

15 *Akční výbor v Hradci Králové*, Pochodeň, roč. IV., č. 10, 5. března 1948, s. 5.

16 Byl ustaven např. MAV NF v Kuklenách, Plotišti, Pražském Předměstí, Třebši a Novém Hradci.

té.¹⁷ Logicky mezi první instituce, kde došlo k očistě, patřil ONV.¹⁸ Zde vznikl AV NF dne 25. února 1948.¹⁹ Zprvu byla pozornost věnována především předsednictvu ONV. Prvním krokem bylo odvolání členů nekomunistických stran. Zde byli z popudu KAV NF zbaveni funkcí místopředsedové Josef Šeda (národní socialista) a Josef Šaroun (sociální demokrat), kterým byla komunisty zazlívána aktivní účast při obhajobě tzv. Nechanické aféry.²⁰ Dále byl zbaven funkce dopravní referent Josef Štěpánek (lidovec), bývalý agrární předák, známý svým postojem proti lidově demokratickému režimu (tedy komunistům, pozn. autora). Později byl rovněž odvolán z funkce zástupce lidové strany statkář Kleprlík, národní socialisté Hofhaus a Jirásek, jednak pro neplnění dodávek obilí (Kleprlík) a hlavně pro naprosto nepřátelský postoj k lidově demokratickému řádu (Nechanická aféra, údajné šmelinářství atd.).²¹ Personální změny proběhly rovněž i v MNV v Hradci Králové, kde např. převzal bezpečnostní referát po národním socialistovi Jilemském náměstek předsedy MNV Nikodím (člen OAV NF v Hradci Králové).²²

V průběhu únorové krize byl v Hradci Králové zastaven v tiskárnách tisk nepohodlných tiskovin. Následně zde vznikaly AV NF.²³ KAV NF 3. března 1948 usnesl zastavit deníky Štít (lidovecký časopis) a Lidové proudy (časopis národních socialistů), zrušit všechny týdeníky a vydávat společný orgán Národní fronty.²⁴ Důvodem zrušení deníku Štít a Lidové proudy byla především kritika komunistů, která nabývala nejvyšší intenzity po vyhlášení Hradeckého programu v roce 1947. Vznikl rovněž AV NF hradecké pobočky Svazu českých novinářů, jehož předsedou se stal Petr Pech (redaktor komunistického týdeníku Pochodeň). Tento AV NF provedl očistu krajského tisku. Pikantní je, že došlo k očistě i v komunistickém hradeckém Rudém právu.²⁵ KAV NF zasáhl i do Východočeského vysílače, ve kterém pracovaly osoby vysloveně nepřátelské k nově se etablojícímu lidově demokratickému režimu. Proto byli pověřeni dozorem nad vysílačem okresní osvětový inspektor K. Michl a učitel O. David.²⁶

Nekomunistické strany byly v šoku z nastalé situace a následujících únoro- vých událostí, proto se nezmohly na větší odpor. Toho využili komunisté a za-

17 Karel KAPLAN, *Nekrvavá revoluce*, Mladá fronta, Praha 1993, s. 186.

18 SOKA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1–5, Zápis 3. Schůze Okresního akčního výboru, s. 1–2.

19 *Tamtéž*, kart. 3, inv. č. 131, Akční výbor úřadu ONV – 1948, Zápis 1. schůze akčního výboru, s. 1.

20 Blíže k této problematice: Zdeněk JIRÁSEK, *Nechanická aféra*, Státní okresní archiv v Hradci Králové, Hradec Králové 1992.

21 SOKA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1–5, Zápis 3. Schůze Okresního akčního výboru, s. 1–2.

22 SOKA HK, MNV HK, inv. č. II., kn. č. II, Pamětní kniha města Hradec Králové 1948 s. 42.

23 *Stávka dnem nástupu pracujících na Hradecku*, Pochodeň, roč. IV., č. 9, 27. února 1948, s. 6.

24 SOKA HK, MNV HK, inv. č. II., kn. č. II, Pamětní kniha města Hradec Králové 1948 s. 54.

25 *Tamtéž*, s. 56.

26 *Opatření krajského akčního výboru Národní fronty*, Pochodeň, roč. IV., č. 9, 27. února 1948, s. 1.

hájili prostřednictvím AV NF čistky i uvnitř nekomunistických stran.²⁷ Uvnitř strany lidové a strany národně socialistické sice vznikly v Hradci Králové AV NF,²⁸ nicméně především národní socialisté se pokusili o odpor a vytvořili AV NF podle svých představ z osob, které nevyhovovaly KSČ, protože vystupovaly otevřeně proti lidově demokratickému režimu.²⁹ OAV NF vyřešil tento problém jednoduše, AV strany národně socialistické a strany lidové neschválil, zakázal s okamžitou platností veškerou politickou činnost národně socialistické a lidové strany do doby, dokud nebude provedena v těchto stranách řádná očista.³⁰ Samotná očista zde byla realizována pomocí jiných AV NF (OAV NF, podnikové AV, spolkové atd.), které nepohodlné příslušníky vyloučily z veřejného života. Rozvrat národně socialistické strany v Hradci Králové dovršil KAV NF, který určil, aby sekretariát bývalé národně sociální strany byl uvolněn pro novou oblastní osvětovou ústřednu a úřadovny KAV NF.³¹

Odlišný vývoj je možné zaznamenat uvnitř sociální demokracie. Zde AV NF vzniknout neměly, i když se tak ve výjimečných případech stalo. Neexistence AV NF uvnitř sociální demokracie byla dána převzetím vedení této strany silnou levicí, která byla dostatečnou zárukou dalšího „správného“ vývoje strany. To však neznamená, že se zde nevyklučovalo. Očista uvnitř sociální demokracie byla v krajích a okresech prováděna prostřednictvím tzv. prověřovacích komisí.³² Hradec Králové netvořil výjimku. Okresní výkonný výbor sociálních demokratů provedl prostřednictvím nově vzniklé čistné komise očistu strany, vyloučil především bývalého předsedu strany³³, krajského tajemníka a další členy.³⁴

Součástí komunistických snah o ovládnutí hradecké společnosti bylo odstranění tehdejší nekomunistické společenské elity. Poslanecké mandáty přestali vykonávat za hradecký kraj národně socialističtí poslanci Bohuslav Děčí a Josef Ulrich a lidovecký poslanec Desenský,³⁵ kteří byli považováni za největší odpůrce KSČ v Hradci Králové, a byla proti nim již před únorem zahájena štvavá kampaň.³⁶ Později byli ještě zbaveni poslaneckého mandátu krajským vedením

27 Dne 26. února 1948 vyzval akční výbor lidové strany k očistě, o den později vyzval k očistě strany a vzniku AV NF v nižších orgánech strany AV NF národně socialistické strany. Tato strana 3. března 1948 přijala nový název Československá strana socialistická, čímž de facto přestala existovat. Potupně došlo k rušení místních a okresních organizací této strany. Československá strana socialistická od té doby zastávala pouze úlohu jakési loutky v rukách komunistů. Srov. František ČAPKA – Jitka LUNEROVÁ, 1948: *Vítězný únor. Cesta k převratu*, Edika, Brno 2012, s. 123.

28 SOKA HK, MNV HK, inv. č. II., kn. č. II, Pamětní kniha města Hradec Králové 1948, s. 58.

29 *Jak si národní socialisté představují očistu strany?*, Pochodeň, roč. IV., č. 10, 5. března 1948, s. 3.

30 *Očista ve straně národně socialistické a lidové*, Pochodeň, roč. IV., č. 11, 12. března 1948, s. 7.

31 SOKA HK, MNV HK, inv. č. II., kn. č. II, Pamětní kniha města Hradec Králové 1948, s. 46.

32 J. MLÝNSKÝ, *Únor...*, s. 75.

33 Tuto funkci zastával František Klaban, který byl zároveň členem ústředního výboru sociální demokracie v Praze. Po roce 1989 se stal prvním předsedou obnovené sociální demokracie.

34 *Sociální demokracie čistí své řady*, Pochodeň, roč. IV., č. 10, 5. března 1948, s. 1.

35 SOKA HK, MNV HK, inv. č. II., kn. č. II, Pamětní kniha města Hradec Králové 1948, s. 42.

36 Např. V roce 1947 bezprostředně po propuknutí Nechanické aféry byly vyvěšeny jejich podobizny ve vitrínách OV KSČ v Hradci Králové jako členů „proradné rekce“. Srov. Ludmila LEJSKOVÁ,

sociální demokracie poslanec Novotný a Bernard, mandátu se sám vzdal člen Zemského národního výboru Macháček.³⁷

Rovněž nezůstala ušetřena ani justice. Byl ustaven AV krajského soudu v Hradci Králové, jehož předsedou se stal František Matys, místopředsedou Jaromír Janoušek. Z rozhodnutí tohoto AV NF byl penzionován prezident krajského soudu JUDr. Jiří Štoll, několik zaměstnanců odešlo na dovolenou s čekatelným, někteří byli přemístěni na podřadnější služební místa a v jednom případě byla udělena přísná důtka.³⁸ Celkem deseti hradeckým právníkům bylo zastaveno na dobu jednoho roku provozování advokátní praxe, ta byla později v několika případech vrácena. Advokáti byli vesměs viněni z obhajoby zrádců a kolaborantů a již tradičně z nepřátelského postoje k lidově demokratickému režimu.³⁹

Velkou prioritou bylo ovládnutí bezpečnostních složek, proto se vylučování samozřejmě nevyhnuo ani SNB a dalším ozbrojeným složkám. Vyakčnění osob z SNB se dělo především z popudu KAV NF v Hradci Králové.⁴⁰ Avšak ve sborech národní bezpečnosti neexistovaly AV NF, na odvolání členů se však podílely místní a okresní AV NF předkládáním návrhů, stanovisek atd. Podobná situace panovala i v armádě.⁴¹

Energicky bylo rovněž zakročeno proti studentům, především vysokoškolským, kteří dávali jasně najevo nesouhlas s tehdejší politickou situací. Jednalo se hlavně o studenty lékařské fakulty v Hradci Králové. Na popud předsedy OAV NF v Hradci Králové Bohumila Muchy bylo vyzváno k energickému prošetření poměrů na lékařské fakultě v Hradci Králové a potrestání viníků a provedení nápravy. Důvodů k tomuto opatření bylo několik. Jednak na Novém Hradci Králové měl provádět neznámý vysokoškolák blíže nespecifikované provokace a rovněž dalším důvodem bylo „nemístné chování vysokoškolských studentů obecně“.⁴² Mimo OAV NF zasahoval do poměrů na lékařské fakultě také akční výbor sestavený z prokomunistických studentů.⁴³ Přes tato opatření se očista vysokoškolského studentstva prozatím minula účinkem, dokazují to především události z doby oslav 28. října v roce 1948. Tehdy posluchači lékařské fakulty neuposlechli výzvy bezpečnostního referenta, aby opustili pracoviště a zúčast-

---

Únor 1948 v Hradci Králové, Diplomová práce, Pedagogická fakulta v Hradci Králové 1973, s. 22.

37 SOKA HK, MNV HK, inv. č. II., kn. č. II, Pamětní kniha města Hradec Králové 1948, s. 43.

38 *Očista krajského soudu v Hradci Králové*, Pochodeň, roč. IV., č. 10, 5. března 1948, s. 3.

39 SOKA HK, MNV HK, inv. č. II., kn. č. II, Pamětní kniha města Hradec Králové 1948, s. 56.

40 Např. byl propuštěn hradecký policejní ředitel. Srov. SOKA Hradec Králové, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, ač. 1–5, Zápis ze schůze OAV v Hradci Králové konané dne 8. března 1948, s. 2.

41 K. KAPLAN, *Národní fronta...*, s. 55.

42 SOKA Hradec Králové, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1–5, Zápis ze schůze OAV v Hradci Králové konané dne 8. března 1948, s. 1–2.

43 Ten vyloučil několik studentů, vesměs za prohřešky z roku 1947. Srov. SOKA HK, MNV HK, inv. č. II., kn. č. II, Pamětní kniha města Hradec Králové 1948, s. 55.

nili se průvodu. Z pracoviště odešli teprve na zákrok SNB. Následně bylo toto chování vyhodnoceno jako velmi provokativní.⁴⁴

Avšak ani středoškolské studentstvo nijak nezůstávalo pozadu za svými staršími soukmenovci. Dne 8. března 1948 OAV NF v Hradci Králové navrhl vyloučení všech profesorů a studentů, kteří neměli kladný postoj k lidově demokratické republice. Následně doporučil pracovní výbor SČM při státní průmyslové škole odstranění několika profesorů a studentů.⁴⁵ Ušetřena nezůstala ani obchodní akademie, gymnázium, základní odborná škola atd.⁴⁶ Vylučování proběhlo i v mateřské škole (myšleno vyloučení zaměstnanců, nicméně představa negativního politického ovlivňování dětí v mateřské škole ze strany personálu se zdá poněkud absurdní). Je také nutné uvést, že řada pracovníků ve školství byla postižena „pouze“ udělením důtky.⁴⁷

Již záhy se objevuje snaha rodičů „nerozvážné“ činy svých dětí napravit a zachránit je tak od ztráty možnosti dalšího vzdělání. Občas k jistému zmírnění trestů došlo, ale vesměs byla odvolání proti rozhodnutí AV NF neúspěšná.⁴⁸

Velkou aférou se stalo provinění studentů při pořádání tanečních hodin na přelomu října a listopadu roku 1948. Roznětkou celé kauzy bylo dle tvrzení členů SČM „neslušné, a dokonce až sprosté odmítnutí dělnické mládeže“, která nabízela pomoc při organizaci tanečních hodin středoškolských studentů. Mimo toto provinění měli aktéři celé kauzy v úmyslu provádět v tanečních hodinách blíže nespecifikovanou ilegální činnost.⁴⁹ V průběhu vyšetřování případu bylo rozhodnuto, že celou akci vedl student Pražan a že: „tady již nepomohou krásná

44 SOKA HK, Městský výbor NF HK, kart. 1, Zápis o 26. schůzi MAV NF v Hradci Králové konané dne 4. listopadu 1948 o 4. hodině odpolední v místnosti spisovny MNV, s. 3.

45 K ztrátě zaměstnání byli navrženi profesorové Ráž, Milíč a Němeček, kteří podle představitelů SČM soustavně hanili lidově demokratický režim, štváli proti ÚRO a předsedovi Zápotockému. Dále žádali vyloučení studentů Fidlera a Khoma, kteří svými nemístnými výroky měli hanit lidově demokratický režim. Dále studenti sdělili OAV NF, že se mezi nimi údajně agitovalo pro útěk do Trizonie. OAV NF v Hradci Králové rozhodl o okamžitém zásahu, odstranění novinových profesorů a vyloučení jmenovaných studentů na všech ústavech v republice. Nakonec bylo toto rozhodnutí revidováno a OAV NF v Hradci Králové rozhodl, že profesor Ráž a Milíč budou propuštěni a profesor Němeček přeložen na jiný ústav mimo Hradec Králové. Dále bylo rozhodnuto, aby student Fidler byl vyloučen ze všech ústavů v republice a Khom vyloučen pouze z ústavu v Hradci Králové. Vylučování osob na státní průmyslové škole v Hradci Králové postihlo i několik dalších pedagogů a studentů – mezi vyakčňnými figuroval i samotný ředitel této školy. Srov. SOKA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1–5, Zápis ze schůze OAV v HK konané dne 8. března 1948, s. 1; *Tamtéž*, Zápis ze schůze OAV v HK konané dne 11. března 1948, s. 1; *Tamtéž*, Zápis ze schůze OAV v HK konané dne 15. března 1948, s. 1.

46 SOKA Hradec Králové, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1–5, Zápis ze schůze OAV v HK konané dne 11. března 1948, s. 1.

47 *Tamtéž*, Zápis o schůzi OAV v HK konané dne 18. března 1948, s. 2.

48 Jako příklad je možné uvést již zmiňovaného studenta Khoma. Jindřich Knom, otec Jaromíra Knoma, žáka průmyslové školy Hradec Králové, žádal o zmírnění trestu, jelikož si syn odpracoval dobrovolně asi 315 hodin. Nakonec AV průmyslové školy v Hradci Králové trest zmírnil a navrhl podmíněčné vyloučení. Srov. SOKA Hradec Králové, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1–5, Zápis ze schůze OAV v HK konané dne 1. dubna 1948, s. 1.

49 SOKA Hradec Králové, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1–5, Zápis z plenární schůze OAV konané dne 25. listopadu 1948 o 17. hod. v zasedací síni OAV, s. 1.

slova, případně ani slovní výstraha a že je nutné přikročit k jiné cestě, aby jmenovaní našli cestu k polepšení a byl už jednou učiněn rázný konec s pokusy o rozbití jednoty mládeže“. MAV NF po prozkoumání záležitosti studentských tanečních hodin dospěl k jednomyslnému názoru, že iniciátoři samostatných tanečních hodin: „jednali záměrně proti jednotě národa a pracujících tříd a svým činem se snažili tuto jednotu rozvracet“. ⁵⁰ V tomto jednání viděl MAV NF těžké porušení veřejného pořádku a řádu lidově demokratické republiky. Záležitost studenta Pražana byla vyřešena plénem tak, že dotyčnému nebylo dovoleno studovat techniku. ⁵¹ Další aktéři Stanislav Němeček, Jiří Schwelsr, Luďek Hofhans, Jaroslav Hakauf a Zdeněk Čejka byli rozhodnutím MAV NF v Hradci Králové dočasně vyloučeni ze školy. Jejich rodiče sice proti tomuto rozhodnutí podali odvolání, ale OAV NF v Hradci Králové toto odvolání zamítnul. ⁵²

Přes řadu opatření však nebyla situace ve školství (především vysokém) uspokojivě vyřešena. Změnu měl přinést nábor dělníků a rolníků pro studium na vysokých školách, který se konal v roce 1949. Tato akce však nezaznamenala větší ohlas. ⁵³

Rozsáhlý zásah směřoval do vrstvy středních kapitalistů, která znamenala pro nově etablovaný režim přirozeného nepřítele, protože zosobňovala oporu československé demokracie jako takové. Tento bezbřehý zákrok byl umožněn především odstraněním vedoucích osob z hospodářských institucí ve městě, které fabrikantům a živnostníkům skýtaly přirozenou oporu. ⁵⁴ Pro likvidaci středních kapitalistů byl zvolen zejména nátlak ekonomický. Na své druhé schůzi konané 25. února 1948 OAV NF v Hradci Králové rozhodnul o provedení dosazení národní správy u všech podniků s 50 zaměstnanci (schváleno pro firmy – Vitoušek Třebechovice, Capoušek Kukleny, Petrof Nový Hradec atd.). Majitelům se nesměly vyplácet obnosy z jejich účtů bez potvrzení akčního závodního výboru a závodní rady. Osoby, které by tento zákaz porušily, a to i z řad bankovních úředníků, čekaly tvrdé tresty a mělo být s nimi zacházeno

50 SOKA HK, Městský výbor NF Hradec Králové, kart.1, Zápis o 26. schůzi MAV NF v Hradci Králové konané dne 4. listopadu 1948 o 4. hodině odpolední v místnosti spisovny MNV, s. 6.

51 SOKA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1–5, Zápis z plenární schůze okresního akčního výboru NF v Hradci Králové konané dne 2. září 1948 o 17. hod. ve velké zasedací síni ONV, s. 2.

52 *Tamtéž*, Zápis z plenární schůze OAV konané dne 25. listopadu 1948 od 17. hod. v zasedací síni OAV, s. 1.

53 Např. začátkem srpna 1949 evidoval OAV v Hradci Králové pouze sedm přihlášek. Srov. SOKA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, Zápis z představení OAV, a. č. 6–8, Zápis ze schůze představení OAV – NF v Hradci Králové, konané dne 1. srpna 1949 v 17 hod., s. 1.

54 Např. z popudu KAV NF bylo rozhodnuto odvolat z funkce viceprezidenta obchodní komory Antonína Podrazilu (sociální demokrat), proti kterému bylo vedeno trestní řízení pro údajné pletichy s textílem. KAV NF dále navrhl ke zbavení funkce předsedu Hospodářského svazu v Praze, předsedu Okresní úřadovny hospodářské skupiny velkoobchodu a zahraničního obchodu a člena Obchodní a živnostenské komory Josefa Joudala, majitele firmy Viktorin a spol. Důvodem jeho odvolání byl jeho nesmiřitelný postoj k Sovětskému svazu, lidově demokratickému režimu a soustavná kritika dvouletého plánu. Srov. *Opatření krajského akčního výboru Národní fronty*, Pochodeň, roč. IV., č. 9, 27. února 1948, s. 1.

jako s rozvratníky, zrádci a škůdci národního majetku.⁵⁵ Do národní správy rovněž přešla celá řada hradeckých velkoobchodů.⁵⁶

Poměrně rozsáhlé pole působnosti měly AV NF v souvislosti s přípravami na nadcházející parlamentní volby, které se měly konat 30. května 1948. Volby měly především před světem potvrdit oprávněnost února 1948. AV NF dostaly na starost pořádání předvolební kampaně. Bylo apelováno na všechny členy MAV NF: „*je nutno přičinit se všemi silami, aby volby vyzněly stoprocentně, za což odpovídá OAV*“. Důraz byl kladen na to, aby volby vyzněly spontánně pro jednotnou kandidátku. Měly být provedeny agitační zájezdy do všech obcí okresu, kde mělo být zainteresováno všechno obyvatelstvo a přesvědčeno o kladech jednotné kandidátky. Tyto zájezdy byly často zpestřeny krátkými hudebními vložkami, filmy, recitacemi apod. Do každé obce jelo několik referentů (kulturní, osvětoví pracovníci, SČM, film apod.). Byly natištěny „vhodné“ plakáty pro každou obec. V pondělí 17. května 1948 vyjelo prvních 12 referentů do obcí hradeckého okresu (do Suché, Lodína a Petrovic).⁵⁷ Pokud zhodnotíme předvolební kampaň na Hradecku jako celek, zjistíme, že byl hlavním a v mnohých místech jediným pořadatelem předvolebních projevů, diskusí a besed OAV NF v Hradci Králové. Ve všech 91 obcích v okrese, jakož i ve všech obcích Velkého Hradce Králové byl uspořádán nejméně jeden projev. Většinu přípravných prací, porad, schůzí, vyhledávání referentů, jejich přesvědčení pro práci v Národní frontě až po obstarání všech technických záležitostí (vozů, pohonných látek apod.) organizovala kancelář OAV NF. Bylo rekrutováno 270 referentů ze všech společenských vrstev, ze všech politických stran. Vedle docentů fakulty to byli rolníci, kulturní pracovníci, dělníci, živnostníci, zástupci armády, duchovní, advokáti, profesori a technici se zvukovým filmem. Vzorně si údajně počínala letecká akademie, která dala k dispozici nejen vozidla, ale i několik referentů. Volební výsledky v okrese Hradec Králové pak nebyly žádným překvapením, odpovídaly celorepublikovému průměru 89 % hlasů pro jednotnou kandidátku. Nejméně bílých lístků měla obec Rozběřice (1 % bílých lístků), na druhém místě Roudnička (1 % bílých a 2 % neplatných lístků).⁵⁸

I když pro komunisty dopadly volby příznivě (dodnes není zcela jasné, do jaké míry byly tyto výsledky dosaženy nátlakem a zmanipulováním samotných volebních lístků ze strany komunistů a do jaké míry tyto volební výsledky odrážely svobodnou vůli občanů),⁵⁹ těžce nesli existenci bílých lístků. Nemůžeme

55 SOKA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1-5, Zápis 2. schůze okresního akčního výboru, s. 1-2.

56 Např. velkoobchod Jirásek, Komárek atd. Srov. SOKA HK, MNV HK, inv. č. II., kn. č. II, Pamětní kniha města Hradec Králové 1948, s. 55.

57 SOKA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1-5, Zápis z plenární schůze okresního akčního výboru NF v Hradci Králové konané dne 6. května 1948 o 17 hod. ve velké zasedací síni ONV, s. 1.

58 SOKA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1-5, Zápis z plenární schůze Okresního akčního výboru NF v Hradci Králové konané dne 3. června 1948 o 19. hod. ve velké zasedací síni ONV, s. 1-2.

59 K. KAPLAN, *Národní fronta...*, s. 97.

také tvrdit, že by neexistovaly projevy nesouhlasu s jednotnou kandidátkou. Sice je překvapením, že větší část národních socialistů na Hradecku hlasovala pro jednotnou kandidátku Národní fronty, přesto menší část voličů této strany se postavila za zachování demokracie v Československu a místo hlasovacích lístků odevzdala obrázky prezidenta Beneše. Daleko větší odpor panoval v sociálnědemokratické straně, jejíž členové společně s lidovci houfně odevzdávali bílé lístky. Lze usuzovat, že „špatné“ volební výsledky sociálních demokratů byly dány neexistencí AV NF v této straně. Rovněž lidovci se z větší části neztotožnili s lidově demokratickým režimem. Lidovci byli viněni z toho, že jako celek ne našli kladný poměr k volbám (jednalo se především o celé okolí obcí Černilov, Výravy, Bukoviny, Librantic, Libníkovic atd.). Komunističtí představitelé okresu pak přisuzovali toto chování voličů z řad lidovců tomu, že respektovali směrnice zaměřené proti volbám, jejichž pramen měl původ údajně až ve Vatikánu. Nelibost rovněž způsobily projevy některých lidoveckých mluvčích. Není tedy divu, že OAV NF v Hradci Králové přijal řadu opatření, která měla zabránit opakování projevů nesouhlasu. Měli být přezkoumáni funkcionáři akčních výborů, zda v období od května až do voleb vykonali své úkoly svědomitě. Pokud funkcionáři ať kterýchkoliv složek volili otevřeně bílý lístek nebo o nich bylo zjištěno, že jsou organizátory bílých lístků, byli vedeni v patrnosti. Měly být odstraněny osoby, které se provokativně chovaly při volbách. Šlo konkrétně o obec Librantice a jejího předsedu Hrnčíře (lidovec), který nerespektoval komunisty ovládaný volební výbor, účastnil se po celou dobu voleb ve volební místnosti a měl údajně odpovědnost nejméně za 50 % bílých lístků. OAV NF v Hradci Králové doporučil svolat schůzi akčního výboru a na ní odvolat předsedu Hrnčíře z veřejné funkce. Podobná situace panovala v obci Lochenice. Akční výbory měly do příštích voleb konsolidovat záležitosti v lidové správě. Měla proběhnout politická školení i školení samosprávných funkcionářů. Obce, které se neosvědčily při volbách, měly získat důvěru plněním dodávek a tím dokázat svoji podporu lidově demokratického režimu. Rovněž měla být zvýšena výkonnost komisí OAV NF v Hradci Králové, které v poslední době chřadly. Politická komise měla sebrat všechn materiál o volbách, obstarat seznamy bílých lístků a starat se o politické uvědomění v okrese.⁶⁰

Při trestání provinilců z voleb se jasně prosadilo třídní hledisko. Neměli být bez rozmyslu postiženi všichni, kdo volili bílé lístky. Komunisté vycházeli z premisy, že skuteční nepřátelé lidově demokratického řádu volili manifestačně kandidátku Národní fronty, zatímco na druhé straně „*sváděli drobného pracujícího člověka pro bílý lístek*“. Za příklad bylo dáváno chování rodiny Petrofů. Všichni její členové otevřeně volili jednotnou kandidátku Národní fronty, kdežto „neuvědomělý“ dělník v továrně Petrof Barták volil bílý lístek.⁶¹ Proto mělo být všem

60 SOKA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1–5, Zápis z plenární schůze Okresního akčního výboru NF v Hradci Králové konané dne 3. června 1948 o 19. hod. ve velké zasedací síni ONV, s. 1–3.

61 Je zářející, že při volbách, které měly ctít všechny demokratické zásady, bylo komunistům známo, jak kdo volil. To nepřímou nasvědčuje tomu, že i v Hradci Králové docházelo v průběhu

komunistům vyjasněno, že: „*Petrof je naším skutečným třídním nepřitelem, zatím co Barták patří mezi nás, je ale třeba ho získat a přesvědčit.*“⁶² Skutečné důvody chování rodiny Petrofů tehdejšími komunistům nejspíše unikly, případně je ani znát nechtěli, jeví se totiž jako velmi nepravděpodobné, že by se dopouštěli takto „rafinovaného“ komplotu.

Zajímavě se vyvíjel v této době vztah k církvi. Po únoru 1948 se v Hradci Králové sice objevují jisté snahy o korekci chování církve, ale prozatím k žádnému tvrdšímu zásahu nedošlo. Lze usuzovat, že tomu tak bylo především z toho důvodu, že řada členů AV NF se rekrutovala z řad lidovců a postavení církve ve společnosti v této době bylo ještě poměrně silné, čímž se KSČ na Hradecku snažila vyvarovat znepřátelení velké části obyvatelstva. Nelze opomenout také celorepublikovou církevní politiku KSČ, která usilovala nejprve o dohodu s církví a o vytvoření národní církve, která by byla plně pod kontrolou KSČ, než ihned přistoupit k tvrdé represí. Komunističtí představitelé byli přesvědčeni, že doposud nenastaly vhodné podmínky pro úspěšné skoncování s církví v Československu.

Svědčí o tom především stanovisko předsedy OAV NF v Hradci Králové Pikharta, který žádal, aby ve věcech náboženských bylo postupováno velmi obezřetně, neboť zbytečný konflikt s církví by znamenal „*rozeštvání nábožensky smýšlejícího obyvatelstva*“. Nicméně nebyla zpochybnována nutnost vidět v církvi, potažmo v lidové straně, jasné nebezpečí.⁶³ Nejvíce na Hradecku vadila komunistům osoba biskupa Mořice Píchy. Bezprostředně po únoru mu bylo vytýkáno především to, že vydal pastýřský list proti komunismu, který pak kněží četli z kazatelen. V dubnu 1948 byla dokonce podána žádost o jeho potrestání, která byla předána KAV NF v Hradci Králové s doporučením na Píchovo přeložení.⁶⁴ Nicméně prozatím k vyhrocení situace nedošlo a Mořic Pícha zůstal na svém místě. Naopak stále trval obezřetný přístup k církvi. Potvrzuje to žádost KAV NF v Hradci Králové požadující odvolání Bohuslava Hanuše, zmocněnce pro církevní ústav pro studující Boromeum v Hradci Králové a navržení jiného, který by byl vhodný po stránce politické a přijatelný i pro církevní kruhy.⁶⁵ OAV NF v Hradci Králové se poté již omezil pouze na konstatování, že v okrese není vesměs mezi duchovními katolické církve pokrokových farářů, a zaměřil se na

---

voleb k různým machinacím.

62 SOkA HK, OV KSČ HK, kart. 36, inv. č. 74, Zápis o schůzi předsednictva OV KSČ v Hradci Králové, konané ve středu 2. června 1948 v 17 hod. na okresním sekretariátu KSČ v Hradci Králové, s. 1.

63 SOkA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1–5, Protokol z plenární schůze Okresního akčního výboru NF v Hradci Králové konané dne 24. června 1948 o 17. hod. ve velké zasedací síni ONV, s. 1.

64 *Tamtéž*, Zápis z plenární schůze Okresního akčního výboru NF v Hradci Králové konané dne 15. dubna 1948 o 16 hod. ve velké zasedací síni ONV, s. 2.

65 *Tamtéž*, Zápis z plenární schůze OAV NF konané dne 23. prosince 1948 o 16. hod. v zasedací síni OAV – NF, s. 1.

spolupráci s církevními důvěrníky, kteří předsednictvo OAV NF vždy zavčas informovali o počínání farářů, jejich kázáních a vlivu na obyvatelstvo.⁶⁶

Změnu na úrovni okresu Hradec Králové přinesla především až tzv. Katolická akce, která byla vyhlášena v celorepublikovém měřítku 10. června 1949 a akčním výborům v ní byla přisouzena klíčová role.⁶⁷ Výsledky katolické akce však byly spíše rozpačité. Samotná Katolická akce totiž přinesla OAV NF v Hradci Králové řadu problémů, přičemž zaznamenala u hradeckého obyvatelstva jen minimální ohlas. Díky Katolické akci nastala uvnitř jinak jednotného OAV NF v Hradci Králové jistá disharmonie. Svědčí o tom přípravy na okresní konferenci Katolická akce pořádanou v úterý 12. července 1949 v Adalbertinu. Během příprav byl člen OAV NF Motyčka dotázán, zda se zúčastní konference. Na základě rozsáhlé diskuse, v níž Motyčka upozorňoval na případy uzavírání kostelů v Rusku, však ostatní členové OAV NF usoudili, že se konference neúčastní.⁶⁸ To Motyčka potvrdil na další schůzi OAV NF, kde byly projednány poslední přípravy k okresní konferenci Katolické akce. Ostatní členové OAV NF byli přesvědčeni, že Motyčka nezaujímal dosud kladný postoj ke Katolické akci kvůli obavě, aby nebyl vyloučen z katolické církve.⁶⁹

Nový směr církevní politiky v Československu se v Hradci Králové naplno projevil v roce 1950, kdy se objevila silná kritika církve. Komunisty bylo veřejně proklamováno, že se o vysokou církevní hierarchii opírá mezinárodní reakce. V Hradci Králové byl jako její zosobnění označen již zmiňovaný královéhradecký biskup Mořic Pícha, proti němuž byla rozpoutána štvavá kampaň. Biskup Pícha byl obviňován z toho, že byl osobním přítelem K. H. Franka, že brojil proti lidově demokratickému režimu, což mělo potvrzovat především to, že byl patronem kněze Toufara, který podle komunistů v Čihošti usilovat o vyvolání odporu proti komunistické výstavbě atd.⁷⁰ Nicméně vrcholem aktivity AV NF v Hradci Králové v oblasti církevní problematiky se stala výše jmenovaná Katolická akce. Vliv AV NF totiž v církevní otázce v roce 1950 razantně poklesl, až zanikl úplně.

66 *Tamtéž*, Zápis ze schůze předsednictva Okresního akčního výboru NF v Hradci Králové konané 4. března 1949, s. 2.

67 Katolická akce byla církevním obrodným hnutím, které bylo součástí nové koncepce komunistické církevní politiky, která se prosadila v první polovině roku 1949. V této koncepci převážily názory zastánců radikálního řešení vylučujícího dohodu s církví, nicméně prozatím nebyl žádoucí otevřený konflikt, pro který měly být teprve připraveny vhodné podmínky. Hlavním úkolem Katolické akce, která byla plně řízená státem, bylo získat podporu věřících pro novou dohodu mezi katolickou církví a státem, která by vyústila vznikem státní národní církve, jež by byla nezávislá na Vatikánu. Proti Katolické akci se razantně postavil arcibiskup Josef Beran společně s biskupy v pastýřském listě. Rovněž se připojil Vatikán, který exkomunikoval všechny osoby, které do Katolické akce vstoupily. Celá akce pak skončila komunistickým neúspěchem. Srov. K. KAPLAN, *Národní fronta...*, s. 137, 155–164.

68 SOKA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1–5, Zápis ze schůze pléna OAV v Hradci Králové, konané 8. července 1949, s. 2.

69 *Tamtéž*, a. č. 6–8, Zápis ze schůze předsednictva Okresního akčního výboru NF v Hradci Králové, konané dne 11. července 1949 v 16 hod, s. 1.

70 SOKA HK, OV KSČ HK, kart. 1, Zápisy z okresních konferencí KSČ, Přehled o práci Okresního výboru KSČ v Hradci Králové od 10. dubna 1949 do 15. dubna 1950, s. 40.

Nesporným faktem je, že rok 1948 byl v Hradci Králové spojen především s nekompromisním vylučováním osob ze státní správy, politických stran, podniků (v podnicích AV NF brzy poté zanikly) a z dalších významných institucí.⁷¹ Rozdílná situace panovala ve spolcích a tělovýchovných organizacích, kde ostré vylučování spadá teprve až do pozdější doby. Tento fakt byl způsoben především tím, že první vlna vylučování ve spolcích byla většinou pod vlivem demokraticky orientovaných členů, proto zde akční výbory nepotrestaly takové množství osob jako v následujícím roce, kdy byly nejprve AV NF spolků samy očištěny a poté obsazeny osobami loajálními novému režimu. O tom, že nakonec proběhla očista ve spolcích velmi důsledně, svědčí především skutečnost, že v rámci města Hradce Králové vznikly akční výbory celkem v 57 spolcích, a to i v tak apolitickém prostředí, jakým byl rybářský spolek.

Z hradeckých spolků prodělal po roce 1948 největší změny Sokol. Komunisté mu věnovali velkou pozornost z několika důvodů. Jednak byl Sokol vždy považován za symbol československé demokracie, národní hrdosti a samostatnosti a rovněž v něm měli komunisté jen pramálo zástupců. Sokol se měl stát organizací, do které měly být sloučeny veškeré tělovýchovné organizace v republice. Ve vytvoření jednotné tělovýchovy viděly komunistické špičky významný krok na cestě k přeměně, která měla Sokol postavit do řady spolků věrně sloužících novému režimu.

AV hradeckého Sokola byl utvořen již 28. února 1948, nicméně byl schválen až později vlivem kompetenčních nejasností AV NF v Hradci Králové.⁷² V první polovině roku 1948 vznikaly postupně v jednotlivých městských částech Hradce Králové místní AV Sokola.⁷³ Rovněž byly ustaveny AV v organizacích, jež se později se Sokolem sloučily.⁷⁴ Samotné sloučení se Sokolem bylo oficiálně

71 Srov. SOkA HK, MNV HK, inv. č. II., kn. č. II, Pamětní kniha města Hradec Králové 1948, s. 55.

72 Hradecký Sokol nejprve komunikoval s OAV NF v Hradci Králové místo s MAV NF v Hradci Králové, kterému měl podléhat, nicméně tuto skutečnost představitelé hradeckého Sokola neznali. Očista v Sokole i ve společnosti měla být totiž provedena právě hlavní pomocí místních organizací, protože ty nejlépe znaly své okolí. Srov. SOkA HK, Městský výbor Národní fronty Hradec Králové, Očista Sokola, kart. 4, inv. č. 35, Dopis OAV HK pro MAV HK, ze dne 21. 4. 1948, s. 1.

73 Např. dne 4. 3. 1948 byl ustanoven MAV TJS v Třeběši. Srov. SOkA HK, Místní výbory Národní fronty Městského výboru Národní fronty Hradec Králové, MV NF Třebeš, Očista 1948, kart. 18, inv. č. 2, Dopis AV TJS v Třeběši pro MAV v Třeběši.

74 Např. dne 9. dubna 1948 MAV NF schválil sestavení AV Závodního klubu železničářů. Dne 27. dubna MAV NF schválil AV Tenisového odboru Sportovního klubu atd. Srov. SOkA HK, Městský výbor Národní fronty Hradec Králové, Očista hradeckých spolků 1948–49, kart. 4, inv. č. 36, Dopis MAV NF HK pro Klub železničářů, ze dne 22. 7. 1948; *Tamtéž*, Dopis MAV HK pro Tenisový sbor SK, ze dne 27. 4. 1948. Bezprostředně po únoru začalo probíhat sjednocení tělovýchovy v Sokole podle směrnic ÚAV Sokola v Praze. Dne 28. února 1948 Ústřední akční výbor Národní fronty rozhodl o sloučení veškeré tělovýchovy. Zásady sjednocení československé tělovýchovy schválil Ústřední akční výbor Sokola, který vznikl 23. března 1948 a který následně vyzval k zakládání akčních výborů v sokolských župách a jednotách. Srov. J. MLÝNSKÝ, *Únor...*, s. 77; Jan UHLÍŘ – Marek WAIC, *Sokol proti totalitě 1938–1952*, Univerzita Karlova, FTVS, Praha 2001, s. 129–130.

ukončeno dne 1. června 1948, avšak pro organizační náročnost pokračovalo sjednocení tělesné výchovy a sportu ještě v roce 1949.⁷⁵

V květnu roku 1948 byla ukončena poúnorová očista Sokola a následně zrušeny sokolské akční výbory.⁷⁶ Akční výbor hradecké jednoty během svého působení⁷⁷ nezjistil takové porušení sokolské cti, které by odůvodňovalo vyloučení některého příslušníka jednoty.⁷⁸ Přesto v této době došlo k vyloučení některých členů. Jednalo se o osoby z organizací do Sokola nově začleněných.⁷⁹ Celkově je možné tvrdit, že první vlna vyakčnění byla ještě vesměs v moci demokraticky smýšlejících členů Sokola, bylo tudíž možné se vyhnout komunistickému tlaku.⁸⁰ K tomu však nejspíše přispělo to, že AV NF nepřistoupily v Sokole prozatím k tvrdším opatřením, protože nechtěly před všesokolským sletem vyvolávat neklid a ohrozit tak jeho zdárný průběh.

XI. všesokolský slet, který se konal v Praze ve dnech 19.–27. června 1948, očekávání komunistů nesplnil. Ti vycházeli z premisy, že členové Sokola plně podpoří nově se etablující režim. Naopak celý slet byl prodchnut silným vlasteneckým a demokratickým nádechem a stal se sokolskou manifestací proti nastolené komunistické diktatuře. Po tomto protestu rozhodlo vedením KSČ o likvidaci Sokola, a především sokolských idejí a o jejich nahrazení idejemi komunistické tělovýchovy.⁸¹ Po sletu následovala uvnitř Sokola druhá vlna vyakčnění spojená s vyhlášením ostrého kurzu. S ním neodmyslitelně souviselo urychlené dokončení ustavení sokolských komisí při krajských, okresních a místních AV NF.⁸² Záminkou k dalšímu zostření perzekuce proti Sokolu byl pohřeb Edvarda Beneše, který se konal dne 8. září 1948. Sokolové se chtěli podílet na organizaci a samotném průběhu pohřbu E. Beneše, aby tak uctili památku muže, k jehož odkazu se hlásili. Avšak komunistické úřady se snažily tuto účast všemožně omezit. V rámci těchto snah byla zorganizována nenávislná kampaň proti Sokolu spojená s šířením pomluvy o snaze Sokola zorganizovat protistátní puč.⁸³

K vyhlášení ostrého kurzu došlo samozřejmě i v hradeckém Sokolu. Mimo jiné museli být vyloučeni ti, kdož byli trestáni jinými akčními výbory, ať již

75 J. UHLÍŘ – M. WAIC, *Sokol...*, s. 130.

76 SOKA HK, Městský výbor Národní fronty Hradec Králové, Očista Sokola, kart. 4, inv. č. 35, Dopis Místního akčního výboru NF v Hradci Králové pro Tělocvičnou jednotu Sokol, ze dne 14. 5. 1948.

77 To skončilo 31. května 1948.

78 SOKA HK, Městský výbor Národní fronty Hradec Králové, Očista Sokola, kart. 4, inv. č. 35, Dopis Sokola pro MAV, ze dne 6. 8. 1948.

79 Např. v dubnu 1948 bylo v Svobodných Dvorech vyloučeno deset členů. Srov. SOKA HK, Místní výbory Národní fronty Městského výboru NF HK, MV NF Svobodné Dvory, Očista, karton 17, inv. č. 1, Dopis MAV NF Svobodné Dvory pro TJS v HK – Svobodné Dvory, ze dne 23. 4. 1948.

80 Srov. Např. SOKA HK, Místní výbory Národní fronty Městského výboru NF HK, MV Pražské Předměstí, Očista 1948–49, kart. 16, inv. č. 4, Dopis AV jednoty Sokol Pražské Předměstí pro Správní výbor tělocvičné jednoty Sokol Pražské Předměstí, ze dne 8. 6. 1948.

81 Další všesokolský slet se konal teprve v roce 1994.

82 J. UHLÍŘ – M. WAIC, *Sokol...*, s. 141.

83 *Tamtéž*, s. 145–146.

byli vyloučeni z veřejného života nebo postiženi AV NF ve svém zaměstnání.⁸⁴ O růstu tlaku na Sokol a o rozpoutání štvavé protisokolské kampaně svědčí i skutečnost, že Krajské odborové radě v Hradci Králové došly z několika závodů stížnosti požadující důraznou očistu v Sokole. Odvolávaly se na to, že členové Sokola nesouhlasí s demokratickým zřízením republiky se pokusili při sletu o organizované projevy odporu. Nejostřeji pak vystupovalo osazenstvo Východočeských plynáren v Hradci Králové, požadující důslednou očistu Sokola.⁸⁵ Avšak většina těchto vystoupení byla dílem obratné komunistické propagandy a demagogie. To potvrzuje především rozhodnutí OV KSČ v Hradci Králové: „[...] *vystupňovat kampaň rezolucemi za očistu Sokola se jmenováním jednotlivců k vyloučení.*“⁸⁶ Snaha členů Sokola vysvětlit události spojené se sletem a vyjádřit svůj postoj k tehdejší politické situaci a k situaci v Sokole byla tvrdě potlačena.⁸⁷

Počátek roku 1949 byl v hradeckém Sokole spjat s dokončením sjednocení tělovýchovy. V tomto roce bylo do hradeckého Sokola definitivně začleněno 14 organizací.⁸⁸ V souvislosti s dokončením tohoto procesu došlo ke změně organizační struktury Sokola, v jejímž důsledku nově vznikly krajské a okresní výbory Sokola.⁸⁹ Zároveň byla ve všech jednotách Sokola v Okrese Hradec Králové dokončena očista. Samotná druhá vlna vyakčnění skončila oficiálně již 16. října 1948, avšak její dozvuky trvaly právě až do začátku roku 1949. Jednalo se o dořešení složitějších případů, ale i některé opozdivší jednoty teprve v zimě dodaly kompletní seznamy vyloučených, popřípadě v tomto období znovu vylučovaly. Celkem ze 43 sokolských jednot v okrese Hradec Králové vyloučil OAV NF v Hradci Králové 160 členů a funkcionářů, důtku udělil ve 159 případech, jinak potrestal 45 členů. Sokolská komise při OV KSČ rozvinula také náborovou

84 SOkA HK, Místní výbory Národní fronty Městského výboru Národní fronty Hradec Králové, MV NF Slezské Předměstí, Očista 1948–1949, kart. 17, inv. č. 2, Oběžník č. 16, ze dne 23. 7. 1948.

85 *Za důslednou očistu Sokola*, Pochodeň, roč. IV., č. 33, 13. srpna 1948, s. 1.

86 SOkA HK, OV KSČ HK, kart. 36, inv. č. 74, Zápis ze schůze předsednictva OV KSČ v Hradci Králové, 11. srpna 1948, s. 2.

87 *Funkcionáři Sokola brzdí očistu*, Pochodeň, roč. IV., č. 34, 20. srpen 1948, s. 1.

88 Byl to: Klub českých alpinistů v Hradci Králové, Bruslařský klub v Hradci Králové, Dělnická tělocvičná jednota v Hradci Králové, Kuželkářský kroužek v Hradci Králové, Plavecký klub v Hradci Králové, S. K. Hradci Králové, který přestoupil dále do Škodovky, Tenisový klub v Hradci Králové, Sportovní klub Žižkov Kukleny, Ski klub v Hradci Králové, Vodáci, bývalý SK Petrof, Český klub turistů, Tenisový odbor SK Hradec Králové, který později přestoupil do Škodovky, Jednota Orel. Srov. SOkA HK, Městský výbor Národní fronty Hradec Králové, Očista Sokola, kart. 4, inv. č. 35, Dopis pro Krajský akční výbor NF v HK, ze dne 20. 4. 1949.

89 V roce 1949 dostal Sokol novou organizační strukturu, která byla přizpůsobena reorganizaci veřejné správy. Ode dne 1. ledna 1949 byla přenesena činnost dosavadních sokolských žup na krajské výbory Sokola, kterých bylo v českých zemích 13 – Praha, Karlovy Vary, Plzeň, České Budějovice, Jihlava, Pardubice, Hradec Králové, Liberec, Ústí nad Labem, Brno, Olomouc, Ostrava a Zlín. Okresní výbor Sokola v Hradci Králové byl definitivně ustaven dne 4. ledna 1949. Krajský výbor Sokola v Hradci Králové konal ustavující schůzi v neděli 9. ledna 1949, kdy ukončil svoji činnost Krajský přípravný výbor Sokola. Srov. *Krajský a okresní přípravný výbor Sokola v Hradci Králové ukončily svou práci*, Pochodeň, roč. V., č. 1, 7. ledna 1949, s. 5; SOkA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, Bezpečnostní komise 1948–49, kart. 6, inv. č. 50, Politický přehled za dobu od 27. do 31. 12. 1948 od OAV NF v HK.

činnost mezi členstvem KSČ. Vznikly čtyři závodní sokolské jednoty – ve Škodových závodech, v Rubeně, v Československých státních drahách a ve Východočeských elektrárnách celkem s 2 462 členy.⁹⁰ Přesto v samotném Sokole vládla nálada spíše protikomunistická. Sokolové se snažili distancovat od tehdejšího režimu. Po sletu, a hlavně v roce 1949 se členové vyhýbali docházce do tělocvičen.⁹¹ Shrňeme-li toto všechno, vidíme, že hradecký Sokol v době, kdy prodělal několik vln čistek, které z něho měly učinit organizaci ryze prokomunistickou, byl stále tělovýchovou daleko vzdálenou komunistickým ideálům. To navozuje otázky, zda komunistické čistky uvnitř sokola splnily svůj úkol tak, jak měly, a zda vůbec měly smysl.

Jako bezprostřední reakci na tyto komunistické neúspěchy v hradecké tělovýchově zaznamenáváme třetí vlnu vyakčnění. K očištění došlo především v období od listopadu 1949 do června 1950 v Sokole na Pražském Předměstí, na jehož adresu padlo nejvíce stížností a výtek. Proto muselo dojít k exemplárnímu potrestání odpůrců. Je s podivem, že řada členů hradeckého Sokola byla vyloučena za jejich počínání na všesokolském sletu, a to teprve po dvou letech od těchto událostí.⁹²

I přes novou vlnu čistek hradecký Sokol neodpovídal komunistickým představám. Bylo mu vytýkáno, že nepochopil svoje poslání v budování republiky a socialismu u nás. Jeho činnost se zaměřovala pouze na tělovýchovu. Proto bylo na okresní konferenci Sokola královéhradeckého okresu konané dne 1. října 1950 doplněno a schváleno nové předsednictvo okresního výboru Sokola. Starostou se stal Alois Tajovský.⁹³ Nový OV Sokola se stal příslibem změn. Kromě tělovýchovné stránky si také všiml politické výchovy členů. Z pohledu komunistů došlo postupně ke slibnému vývoji a stabilizaci poměrů v Sokole. Byl to důsledek jednak jmenování nového OV Sokola, ale také několika vln vyakčnění, při nichž byla odstraněna většina členů stavějících se proti totalitnímu režimu a nahrazena členy loajálními. Zbývající Sokolové byli natolik zastrašení, že již nebyli schopni odporu a smířili se s novou realitou. Na konci roku 1950 byl již odpor v hradeckém Sokole plně zlomen.⁹⁴ Nastala stabilizace poměrů v Sokole, podřízení hradecké jednoty plně tehdejšímu režimu, a především od tohoto data již nedošlo ze strany AV NF k žádnému vylučování členů. Konec

90 SOKA HK, OV KSČ HK, kart. 1, inv. č. 4, Zápis z okresní konference KSČ ze dne 9. a 10. 4. 1949, Zpráva o činnosti Okresního výboru Komunistické strany Československa v Hradci Králové v období od IV. do V. okresní konference, s. 7.

91 SOKA HK, Tělocvičná jednota Sokol Hradec Králové 1866–1952 (53), Protokol schůzí 1949, kart. 1, inv. č. 3, Zápis ze schůze JAV NF v Pražském Předměstí ze dne 10. 11. 1949, s. 2.

92 SOKA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, Sokolská komise 1948–50, kart. 6, inv. č. 51, Dopis JAV NF pro okresní výbor Sokola Hradec Králové, ze dne 21. 6. 1950; *Tamtéž*, Dopis pro TJS Pražské Předměstí, ze dne 31. 7. 1950; *Tamtéž*, Dopis AV NF v Hradci Králové pro JAV NF v Hradci Králové, ze dne 23. 5. 1950.

93 *Tamtéž*, Dopis Sokolského okresu Hradec Králové pro JAV NF Hradec Králové, ze dne 13. 10. 1950.

94 SOKA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart.1, inv. č. 1–5, Zápis ze schůze pléna JAV NF v Hradci Králové, ze dne 8. 12. 1950.

roku 1950 také přinesl počátek úpadku Sokola v Hradci Králové, který dospěl až k jeho brzkému zániku.⁹⁵

Závěrem je nutné uvést, že není možné tvrdit, že by se akční výbory setkávaly pouze s odporem obyvatelstva. Naopak podle dostupných pramenů nezanedbatelná část tehdejší společnosti akční výbory a jimi přijatá opatření podporovala. Někteří obyvatelé věřili komunistické rétorice, že je republika ohrožena reakcí a toto je jediný způsob, jak jí čelit. Navíc k „pozitivnímu“ obrazu akčních výborů rovněž přispívala skutečnost, že potíraly nešvary, jež dlouhodobě trápily hradeckou společnost. Například na doporučení MAV NF v Hradci Králové zdejší MNV podal ONV v Hradci Králové návrh na zřízení pracovního tábora pro lidi štítící se práce a pro prostitutky.⁹⁶ Toto poněkud radikální řešení bylo ale odmítnuto. Ne však z důvodů humánních, ale protože by došlo k narušení celorepublikové organizace táborů nucených prací. Ostře bylo zakročeno proti hráčům karet, zvláště proti těm, kteří se nemohli prokázat řádným zaměstnáním. Ti pak byli orgány SNB nasazeni do práce v dolech.⁹⁷ Rovněž byla uzavřena řada restaurací a jiných podniků, kde docházelo k prostituci atd. Doposud nezodpovězenou otázkou zůstává, do jaké míry byla činnost AV NF pouze směsicí populistických ustanovení a politických nařízení diktovaných shora a do jaké míry pramenila opatření přijatá AV NF v Hradci Králové z přesvědčení jejich členů, že činí opatření pro společnost prospěšná. Faktem zůstává, že působení AV NF v Hradci Králové nabývalo daleko ostřejšího rázu a AV NF si zde vydobily daleko silnější postavení než ve většině Československých měst. To je v příkrém rozporu s charakterem města především v době První republiky, kdy byl Hradec Králové baštou demokracie se silnými pozicemi agrárníků. Postupně však vlivem neblahého dopadu okupace docházelo k posilování pozic komunistů, které vyvrcholilo v únoru 1948. Důvod intenzivního a tvrdého působení AV NF lze tedy spatřovat ve snaze rychle zlikvidovat odpor zbytku demokraticky smýšlejících obyvatel a upevnit postavení komunistů v politicky významném centru východních Čech.

Poté, co AV NF v Hradci Králové především v letech 1948–1949 splnily svoji úlohu – zajistily hladký přechod k novému režimu – začaly ztrácet svůj vliv a byly postupně odsunuty na okraj politického dění. K tomu přispěla především

95 Na konci roku 1952 byly komunistické elity stále nespokojeny s dosavadním vývojem v Sokole, proto rozhodly na jednání Ústředního výboru KSČ o zavedení jednotného státního zřízení a kontroly tělesné výchovy a sportu. Sokolu bylo ponecháno organizování a provádění dobrovolné tělesné výchovy na vesnici a v menších městech, kde nebyly jednoty odborářské tělovýchovy. Dne 12. prosince 1952 přijalo Národní shromáždění zákon o organizaci tělesné výchovy a sportu. Tím přešlo řízení tělovýchovy na státní orgány a tehdejší Revoluční odborové hnutí. Nejvyšším orgánem se stal Státní výbor pro tělesnou výchovu, v jehož čele stál generál František Janda, velitel Sboru národní bezpečnosti a Lidových milicí. Tím přestala existovat dosavadní sokolská organizace. Srov. J. UHLÍŘ – M. WAIC, *Sokol...*, s. 157–158.

96 SOkA HK, Okresní výbor Národní fronty Hradec Králové, kart. 1, a. č. 1–5, Zápis z plenární schůze Okresního akčního výboru NF v Hradci Králové konané dne 29. dubna 1948 o 17 hod. ve velké zasedací síni ONV, s. 2.

97 *Tamtéž*, Zápis ze schůze pléna okresního akčního výboru NF v Hradci Králové konané dne 8. dubna 1948, s. 3.

nechuť nejvyšších československých komunistických představitelů, aby nadále existovala natolik mocná složka, jakými AV NF bezesporu byly, která narušovala činnost ostatních článků politického systému, především národních výborů.⁹⁸ Proto byla postupně aktivita AV NF omezována a přesouvána zejména do oblasti organizování sběru papíru, pořádání oslav či jiných podřadných úkolů. Samotné AV NF se nedokázaly vypořádat s problémem nezájmu vlastních členů, kteří AV NF opouštěli a zaměřovali se na získání funkcí v daleko významnějších orgánech.⁹⁹ Počátkem roku 1953 aparát Národní fronty konstatoval, že ve většině krajů pracuje sotva jedna třetina MAV NF, někde jen předseda, a že se řada AV NF rozpadla.¹⁰⁰ Proto se v roce 1954 AV NF změnily ve výbory Národní fronty. Jednalo se prakticky pouze o orgány koordinační.¹⁰¹ Tímto opatřením akční výbory Národní fronty ve své původní podobě zanikly.

Autor

Pavel Horák

Vestec 12

55205

PhDr. pavelhorak@seznam.cz

PhDr. Pavel Horák, Ph.D. (*1984) je historik zabývající se českými dějinami 20. století s důrazem na období po roce 1945. Jeho výzkum se orientuje na vznik a etablování komunistického režimu v Československu, na kolektivizaci československého zemědělství a na reflexi těchto obecných historických procesů na úrovni regionů.

Summary

The role of the National Front Action Committees in Hradec Králové in February 1948

The text describes the establishment of individual Action Committees of the National Front (AC NF) in Hradec Králové and their role in the takeover of power in the city by the Communist Party of Czechoslovakia. The focus of the text is in the years 1948–49, when the AC NF influenced the events in the society the most. The territorial delimitation is the so-called Great Hradec Králové, consisting of local parts Kukleny,

98 Václav PAVLÍČEK, *Konec akčních výborů Národní fronty*, in: Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1993, s. 189–190.

99 Tento jev je možné poprvé vysledovat v Hradci Králové v roce 1950. Srov. SOkA HK, Místní výbory Národní fronty Městského výboru Národní fronty Hradec Králové, MV NF Pražské Předměstí, Očista 1948–49, kart. 16, inv. č. 4, Dopis MAV NF v Pražském Předměstí pro JAV NF v Hradci Králové, ze dne 24. 5. 1950.

100 V. PAVLÍČEK, *Konec...*, s. 194.

101 J. MLÝNSKÝ, *Únor...*, s. 159.

Plotiště, Prague Suburbs, etc. The study reveals the impact of AC NF on the society at that time. It analyzes the activities of the AC NF in all areas of social and political life in Hradec Králové (education, industry, agriculture, state administration, culture, etc.). In particular, the study shows how politics interfered with the lives of ordinary people and demonstrates the features of general development in this particular case. This intensive activity of the AC NF of Hradec Králové was based primarily on the conviction of most of the Communist leaders who found necessary to eliminate the resistance of democratically-minded people and to consolidate the position of the Communists in the politically important center of East Bohemia.

materiálové statě

Tzv. Listina Václava IV. z 25. března 1397 aneb Konfirmace listiny Oldřicha z Lichtenburka pro Ronov nad Doubravou z 22. ledna 1307. Diplomatický, paleografický a jazykový rozbor¹

PETR SEDLÁČEK

Abstrakt | Abstract

Stať stručně pojednává o tzv. listině Václava IV., resp. o dobovém opisu a českém překladu původně latinské písemnosti z archivního fondu Archiv města Ronov nad Doubravou, inv. č. 3, kterou vydal král Václav IV. v roce 1397 a jejím zněním potvrdil listinu Oldřicha z Lichtenburka z roku 1307. Její znění bylo otištěno ve starších edicích, avšak stranou zájmu dosud zůstal rozbor písemnosti z hlediska pomocných věd historických, včetně analýzy užitého jazyka, tj. češtiny konce 14. století, což se stalo jádrem předkládané stati.

So-called Charter of Wenceslas IV. of 25th March 1397 or Confirmation of the Charter of Oldřich of Lichtenburg for Ronov nad Doubravou of 22nd January 1307. Diplomatic, paleographic and linguistic analysis

The essay briefly discusses the so-called charter of Wenceslas IV. on the contemporary copy and the Czech translation of the original Latin document from the archives of the Ronov nad Doubravou (inv. no. 3), published by King Wenceslas IV. in 1397 and by its wording he confirmed the document of Oldřich of Lichtenburg from 1307. Its text was printed in older editions, but the interest of the analysis of the document in terms of auxiliary historical sciences, including the analysis of the language used, i.e. Czech of the late 14th century became the core of the presented material essay.

Klíčová slova | Key Words

Ronov nad Doubravou, Oldřich z Lichtenburka, diplomatický rozbor, paleografický rozbor, jazykový rozbor, středověká listina, král Václav IV.

Ronov nad Doubravou, Oldřich of Lichtenburg, diplomatic analysis, paleographic analysis, linguistic analysis, medieval charter, King Wenceslas IV.

¹ Text vznikl v rámci projektu Grantové agentury ČR „RBMV X. Listiny a listy východočeských archivů z doby Václava IV.“, reg. č. 17-16153S.

I. Úvod

Ve Státním okresním archivu Chrudim, fondu Archiv města (dále AM) Ronov nad Doubravou, je pod inventárním číslem 3² uložen pergamenový list, který na sobě nese text konfirmační listiny krále Václava IV. z 25. března 1397, jejímž zněním potvrzuje Ronovu dřívější listinu Oldřicha z Lichtenburka. Inventář k fondu AM Ronov nad Doubravou listinu příznačně označuje jako „takzvanou“, neboť se nejedná o originál, nýbrž o přibližně stejně starý opis a český překlad původně latinské písemnosti, která je dle A. Haase uložena v archivu ministerstva vnitra v Praze, odd. II. Listiny guberniální, č. 96 b,³ dnes v 1. oddělení Národního archivu, ve fondu České gubernium – Guberniální listiny, ČG-L 146. Text originální listiny, stejně jako jejího opisu, byl otištěn v *Codex Iuris Municipalis*,⁴ kde najdeme též inzerovanou písemnost Oldřicha z Lichtenburka z 22. ledna 1307,⁵ kterou otiskl také Josef Emler v RBM IV.⁶ Ve zmíněném fondu AM Ronov nad Doubravou jsou pod inv. č. 3 uloženy ještě dva pozdější, papírové opisy oné tzv. listiny Václava IV., které lze na základě paleografické analýzy datovat do 17.–18. století.

V našem krátkém příspěvku se na uvedené archiválie zaměříme z diplomatického hlediska, provedeme též stručný paleografický popis a zvláštní pozornost upřeme na jazykovou analýzu pramene, tj. na češtinu z přelomu 14. a 15. století. Znění listiny nebude do tohoto pojednání zahrnuto z důvodu existence zmíněných edic. Svým pojetím článek navazuje na dřívější příspěvky ohledně česky psaných pergamenových listin z východočeských archivů,⁷ které dosud nebyly podrobeny zevrubnému pomocněvědnému popisu, ani bohemistickému komentáři. Překládaná stať představuje důležitý krok pro vypracování budoucí souhrnné práce zaměřené na jazykově české listiny z období vlády Václava IV., které jsou dnes uloženy ve východočeských archivech.

II. Popis listin

V neděli 25. března 1397 potvrdil král Václav IV. obyvatelům městečka Ronov nad Doubravou listinu Oldřicha z Lichtenburka⁸ ze dne 22. ledna 1307 a přidal

2 Státní oblastní archiv Zámrsrk (dále SOA Zámrsrk) – Státní okresní archiv (dále SOkA) Chrudim, Archiv města (dále AM) Ronov nad Doubravou, inv. č. 3.

3 Antonín HAAS, *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1452*, Praha 1954, s. 234.

4 *Tamtéž*, č. 159, s. 234–235.

5 *Tamtéž*, č. 19, s. 34–36.

6 Josef EMLER, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars IV, Annorum 1333–1346*, Praha 1892, č. 2124, s. 823.

7 Petr SEDLÁČEK, *Nadační listina Jětrřicha z Janovic a Náchoda z 29. listopadu 1402. Diplomatický, paleografický a jazykový rozbor*, *Východočeské listy historické* 39, 2018, s. 101–108. Dále připravované články Petr SEDLÁČEK, *Několik poznámek k nejstarší jičínské listině - privilegium Petra a Čeňka z Veselí a Vartenberka (1416)*; TÝŽ, *Darovací listina Jindřicha Lacemboka z Chlumu na vesnici Lán pro Kostelec nad Orlicí z 23. dubna 1406. Diplomatický, paleografický a jazykový rozbor*.

8 O něm např. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl 12, Čáslavsko*, Praha 1900, s. 34.

jim právo odúmrtí, jak je užívala jiná města v Českém království.⁹ Inzerovaná Oldřichova listina, vydaná v sobotu 22. ledna 1307, jejíž vydavatel vysadil s pomocí Gottfrieda, někdejšího rychtáře v Bílém Podolí, město Ronov v 39 lánech, určovala platy z oněch jednotlivých lánů a stanovovala dobu jejich splácení. Ronov také dostal právo města Čáslavi.¹⁰ V listině bylo dále uvedeno, že z pivovarů, pekáren a zahrad neplatí měšťané nic a dostali navíc právo lovit ryby v řece Doubravě od mlýna, jenž byl situován pod farou. V případě, že by král vyrazil na vojenskou výpravu za hranice, měli přispět z každého lánů své vrchnosti polovinou čtvrtce. Zmíněný rychtář Gottfried dostal dědičně rychtu s třetinou pokut, krčmu, masný a pekařský krám, dva podsedky, dva lány polí a mlýn na řece Doubravě.¹¹

Tzv. Václavova listina, resp. opis a český překlad, byla vyhotovena na pergamentu ve formátu *charta transversa* s rozměry 32 cm × 27,3 cm v poměru výška x šířka, přičemž text plynule přechází z přední strany na zadní, kde byla později jinou písařskou rukou připsána „*notule z listu rychtářova vajsadního*“. Psací látka se dochovala v celistvosti, byla mechanicky čištěna, konzervována a restaurována. Její stav tedy lze označit za velmi dobrý. Na některých místech je pergamen skvrnitý a lehce pokrabacený. Přehlédnout nelze stopy po původním složení psací látky. Jedná se o jeden svislý přehyb situovaný přibližně v polovině a tři vodorovné ohyby, přičemž nejspodnější z nich se vyskytuje přibližně 1,5–2 cm od spodní hrany pergamentu. Na dorzu byl před zásahem restaurátorské dílny přilepen papírový štítek s tištěným textem „*Národopisná výstava Československá v Praze 1895. Z. P.*“, na němž bylo rukou připsáno „*Ronov; 107/3; Soc. 1/51*“, který je po odstranění součástí restaurátorského protokolu. Latinský originál listiny je co do velikosti větší. Pergamen dosahuje rozměrů 39,8 × 27,8 – 5 cm. Pečeť krále je dnes deperditní.¹² Vzhledem k tomu, že originální listinu neznáme z autopsie, založíme její popis pouze na základě fotokopie.¹³ Písemnost se dochovala rovněž v celistvosti, přičemž plika je odehnutá. Za největší defekt lze označit svislou tmavou skvrnu (možná jde o trhlínu) lokalizovanou pod horním vodorovným ohybem psací látky, která přibližně na 3 řádcích kopíruje vertikální přehyb pergamentu. Z dalších vad můžeme uvést světlejší skvrny, které se vyskytují v oblasti zdobené iniciály na prvním řádku a také v levé dolní třetině. Některé z nich zasahují i do samotného textu, čímž se může lehce

9 O odúmrti více např. Josef KALOUSEK, *O staročeském právě dědičném a královském právě odúmrtém na statcích svobodných v Čechách i v Moravě*, Praha 1894. Dále Karel SCHELLE, *ABGB a dědičné právo*. Dostupné z: [https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Schelle_Karel_\(4371\).pdf](https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Schelle_Karel_(4371).pdf) [online], [cit. 22. 7. 2019].

10 O tom ve stručnosti např. František MUSIL – Ondřej FELCMAN – Jaroslav ČECHURA, *Dějiny východních Čech: v pravěku a středověku (do roku 1526)*, Praha 2009, s. 363. Dále např. Jan URBAN, *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003, s. 136, 365.

11 Srov. A. HAAS, *Privilegia...*, s. 34–36 a 234–235.

12 Karel BERÁNEK – Věra BERÁNKOVÁ, *Guberniální listiny. Sv. 1. ČG–L. (993) 1261–1937*, Inventář, Praha 1975, s. 86.

13 Dostupné z: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/CGL/146/charter> [online], [cit. 8. 5. 2019].

snížit jinak dobrá čitelnost listiny. Inzert Oldřichovy listiny je na svém začátku i konci ohraničen červenou svislou čárkou, jež byla pravděpodobně doplněna při pozdějším bádání. Na plíce je uvedeno „*Ad relationem Stephani Poduska, Wlachnicko de Weytenmule*“. Na dorzu upoutají pozornost tři nalepené bílé (patričně) papírové štítky a přípisky, z nichž zmíníme bastardou psaný „*R. Petrus de Wischow*“ v horní části uprostřed. Novověké přípisky zmiňuje A. Haas.¹⁴

Zkoumaná archiválie je dobře čitelná, čemuž napomáhá její dobrý fyzický stav dochování. Užítým písmem je bastarda, jenž je spíše drobného a zběžného charakteru. Vepsána byla v ne příliš rovně vedené řádky. Přibližně prvních třináct řádků se vyznačuje značnou klesající tendencí na svých koncích u pravého okraje pergamentu. Zhruba v polovině psací látky nelze přehlédnout větší rozestupy mezi řádky, zejména od levého kraje až po polovinu jejich délky. Následně se řádkování smršťuje a střídavě se směr textu zvedá a klesá. Navzdory tomu není se čtením písemnosti problém. Za jediné a ne příliš významné úskalí při práci s tímto pramenem lze považovat ojedinělá místa, kde je inkoust vybledlý, popřípadě setřený v oblasti výskytu ohybů psací látky. V úvodu studie jsme zmínili existenci novověkých opisů, které jsou uloženy ve stejném fondu, taktéž pod inventárním číslem 3. Vyhotoveny byly na papíře a užítým písmem je v obou případech vospělá německá novogotická kurzíva. V prvním případě (dále jej budeme označovat jako B2) je úhledná a velmi dobře čitelná, napsaná na rovně vedených řádcích. Druhý exemplář (dále označovaný jako B3) je o poznání hůře čitelný, neboť inkoust je již vybledlý, litery jsou drobnějšího charakteru a psací látka je na některých místech zašlá, špinavá. U pergamenového opisu, který je hlavním předmětem této studie, upřeme zvláštní pozornost na kontrakční zkratky, kterých je v porovnání s jinými českými listinami této doby¹⁵ v rámci zkoumaného opisu povícero. Hned v invocaci inzerované Oldřichovy listiny si všimneme první zkratky slova „jméno“ do tvaru „jmé“ (6. řádek) a „amen“ zkrácené na „am“ (7. řádek), přičemž kontrakce je naznačena všeobecným zkracovacím znaménkem v podobě arkádového obloučku. Na 12. řádku píšá zkrátil „věčnému“ na „věčné“, dodržíme-li dobovou grafiku, tak „*wieczne*“. Totéž zkrácení najdeme v listině ještě jednou.¹⁶ O dva řádky níž nebylo rozepsáno slovo „psanými“, ale byla užita forma „psaný“. Ke zkrácení došlo také ve spojení „na svatého Michala polovice a na hod svatého Jiří druhá polovice“, kteréž má podobu „*na s. Micha^a polovice a na hod s. Jiříe druhá polovice*“ (21.–22. řádek). Slovo „štěpenie“ se rovněž dočkalo kontrakce v podobě „*štiepe*“ (32. řádek). Poslední zkratkou je vypuštění písmene „m“ ve slově „svobodným“, přičemž zkrácení je označeno opět všeobecným znaménkem (45. řádek).

Z hlediska vnitřní skladby listiny lze konstatovat, že písemnost se sestává z běžných diplomatických formulí. Václavova listina začíná intitulací „*Václav,*

14 Srov. A. HAAS, *Privilegia...*, s. 34–36 a 234.

15 Srov. s listinami SOA Zámrsk – SOKA Chrudim, AM Ronov nad Doubravou, inv. č. 4. Dále SOKA Rychnov nad Kněžnou, AM Kostelec nad Orlicí, inv. č. 3. Dále SOKA Náchod, AM Náchod, inv. č. 1. Dále SOKA Jičín, AM Jičín, inv. č. 1.

16 Srov. SOA Zámrsk – SOKA Chrudim, AM Ronov nad Doubravou, inv. č. 3, 35. řádek.

Boží milosti římský král, vždy rozmnožitel, český král“, na níž navazuje promulgace a narace: „známo činíme tiemto listem všem, ze strany rychtáře, purgmistra, měšťian, konšelův a přísiežných městečka našeho Ronova, věrných našich milých, velebnosti naše jest s ustavičností prošeno, abychme listu dole psaného jim někdy skrze urozeného Oldřicha z Lichtemberka daného a pojčeného potvrditi a upevniti milostivě ráčili, kteréhožto listu popis jest a vzní v tato slova:[...]“. Poté následuje znění listiny Oldřicha z Lichtenburka, jejíž diplomatické stavbě se ještě budeme věnovat. Po inzertu je uvedena dispozice, koroborace sestávající se z pouhého „pod pečeti našeho království majestátu“ a datace „Dán v Pražě, léta Božieho M^o CCC^o XCVII^o patnádzty den měsiece března, království našich českého léta XXXIII° a římského“. Datovací formulí tedy tvoří místo vydání, inkarnační rok a průběžné datování a uvedení roků české a římské vlády. Zde si povšimněme, že ve zkoumaném opise se vytratil číselný údaj římského panování, což se logicky projevuje i v novověkém opise. V latinském originále je v dataci uvedeno „[...] regnorum nostrorum anno [...] Romanorum vicesimo primo“,¹⁷ tudíž v tzv. Václavově listině opomněl písař doplnit (vzhledem k předešlé formě) římskou číslovku „XXI“. Inzerovaná listina Oldřicha z Lichtenburka začíná invokací „Ve jméno Boží, amen“. Následuje arenga „Poněvadž ty věci, kteréž se dějí, po časem spolu s hnutiem jeho pomíjejí, protož skutkové lidští bývají popsáni a poctivých lidí s vědomím uvěčnění“, na níž navazuje promulgace „protož buď známo všem, ktož tento list uzří“ a intitulace „my Oldřich, řečený z Lichtemburku, šlechtic králevství českého“. Po dispozici je uvedena koroborace a svědečná formule „Ale aby toto vysazenie pevné, utvrzené a jisté bylo vašich dědicův i jich náměstkův bez přerušenie zachováno, protož tento list předle jmenovanými svědky naší pečeti kázali jsme upevniti a svědkové toho jsú tito: Václav ze Žlebow, Stojslav z Hostowlicz, Přibek z Lipky, Dulas z Lipolticz, Jindřich rychtář čáslavský, Jinřich mladý konšel, Jinřich Rezo, Domoslav z Luchtecz, Fridrich z Wird, Jindřich z Sitienicz, Pešek z Wrđ, Oldrich z Podola i jiní muži mnozí věry hodní.“ Listina končí datací „Stalo se léta Božieho M^o CCC^o XXXVII° volánka jědenádstého měsíce února“. Z uvedené datace plyne, že je tvořena inkarnačním rokem a římským datováním, přičemž pro kalendy je užít staročeský termín „volánky“.¹⁸ Dle tohoto znění mělo k vydání Oldřichovy listiny dojít roku 1337, což je ovšem v rozporu s dříve zmíněným datem 22. ledna 1307, které uvádí jak Josef Emler v RBM IV,¹⁹ tak Antonín Haas v CIM.²⁰ Z děl Haase i Emlera, kteří pracovali s latinským originálem Václavovy konfirmační listiny (listina Oldřicha se v originále nedochovala a její znění známe pouze prostřednictvím zmíněné královské listiny z 25. března 1397, z autopsie pak díky tehdejšímu opisu a českému překladu, jenž je předmětem této studie), se dozvídáme, že v listině bylo užito římské datování ve formě „XI Kalendas Februarii“. Rok je tu uveden v podobě „anno Domini millesimo trecentesimo VII°“²¹

17 Srov. A. HAAS, *Privilegia...*, s. 234.

18 Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 343.

19 Srov. J. EMLER, *Regesta...*, č. 2124, s. 823.

20 Srov. A. HAAS, *Privilegia...*, č. 159, s. 34–36.

21 *Tamtéž*, s. 35.

a „a. d. MCCCVII“.²² Zatímco Haas upozorňuje na chybu v dataci vykřičníkem v hranatých závorkách u opisu a českého překladu, jenž připojuje pod edici latinského originálu, Emler v Regestech přináší správný rok. V poznámce však chybně klade Václavovu listinu k 25. březnu 1395.²³ Oprostité-li se od autority těchto dvou historiků a zamyslíme se nad rokem 1337, do něhož se Oldřichova listina na základě zkoumaného opisu i editovaného originálu hlásí, zjistíme, že v souladu s životními daty jejího vydavatele (pro úplnost uvedme, že Oldřich z Lichtenburka zemřel kolem roku 1313²⁴), je nemožné, aby k jejímu vydání došlo v jiném roce, než v roce 1307.

Originál listiny byl stylizován v latinském jazyce²⁵ a následně, kolem roku 1400 opsán a přeložen do češtiny,²⁶ která se právě nacházela v období přechodu ke své stabilizované podobě. Logickým vyústěním je tedy výskyt jevů, které neodrážejí skutečnou tehdejší výslovnost, ale jsou pozůstatkem z dřívější formy, v níž takto setrvávají až do 16. století.²⁷ Ve světle tohoto faktu mohou nastat obtíže s transkripcí podobně starých textů. Pro větší záruku správnosti by bylo jistě vhodné spolupracovat s odborníky na starou češtinu, aby se došlo k plauzibilním závěrům v nejpálčivějších otázkách, např. ohledně ztráty jotace (ě > e), jež proběhla už ve 14. století,²⁸ přičemž přesahy do následujícího století nelze spolehlivě vyloučit, či monoftongizace (ie > í), k níž došlo v průběhu 15. století.²⁹ Následující pasáž studie bude věnována jazykovému rozboru listiny. Pozornost zaměříme na některé hláskové změny, které si doložíme na příkladu zkoumaného pramene. U rozboru dílčích jevů, kde považujeme za vhodné zdůraznit pramennou podobu, použijeme transliteraci, jinak bude užita transkripce. Citovaný text zvýrazníme kurzívou a ohraničíme uvozovkami.

Tzv. Václavova listina, resp. dobový opis a překlad, je psán mladším spřežkovým pravopisem, do něhož dosud nepronikly prvky diakritiky, jako tomu může být u jiných obdobně starých písemností.³⁰ První jazykový jev, u kterého se pozastavíme, je možné demonstrovat na slově „pfarú“ ve větě „*Také ryb lovenie vsiem lidem v témž městě přebývajícím v řeče Dúbravě od mlyna pod pfarú ležícíeho [...]*“. Jde o jeden z typických znaků pračeštiny, která postrádala konsonant f. O jeho absenci nám svědčí přejímání slov, jejichž „f“ bylo v češtině nahrazeno konsonantem „p“. Ve 14. století se již „f“ v pramenech běžně objevuje a patrně

22 J. EMLER, *Regesta...*, s. 823.

23 *Tamtéž*, s. 823.

24 J. URBAN, *Lichtenburkové...*, s. 500–501.

25 Srov. A. HAAS, *Privilegia...*, s. 234–235.

26 Srov. *tamtéž*.

27 O tom více např. Jana PLESKALOVÁ, *Stará čeština pro nefilology*, Brno 2009, s. 24–48.

28 *Tamtéž*, s. 39.

29 *Tamtéž*, s. 47.

30 Srov. SOA Zámrsk – SOKa Jičín, AM Jičín, inv. č. 1. O ní více připravovaný článek Petr SEDLÁČEK, *Několik poznámek k nejstarší jičínské listině – privilegiu Petra a Čeňka z Veselí a Vartenberka (1416)*. Dále srov. výskyt gracilis virgula v SOA Zámrsk – SOKa Náchod, AM Náchod, inv. č. 1. K listině více P. SEDLÁČEK, *Nadační listina...*, s. 101–108.

v této době vznikalo české „f“ z nečetných skupení pv > pf > f.³¹ Námi zmíněné slovo je toho zářným příkladem. Podotkněme ještě, že slovo „fara“ čeština přejala ze středohornoněmeckého „pharre“.³² Všimnout si můžeme nejdůležitější disimilační změny šč > št, ke které docházelo již ve 14. století. V následujícím století se postupně prosazovala a v 16. století již byla pravidlem.³³ Proběhla však pouze v Čechách, vyhnula se jak Moravě, tak i přechodnému českomoravskému pásu, a je tedy typická pro Čechy a spisovnou češtinu.³⁴ Původní skupinu sykavek si Václavova listina zachovává u slova „[f]cepenie“, tedy „ščepeň“ místo „štěpeň“. Další podstatnou změnu představuje diftongizace ó > uo, k níž došlo v průběhu 14. století³⁵ a jejím pravděpodobným pozůstatkem jsou někdejší koncovky některých slov ad hoc substantiva „dědicóm“, které by jinak mělo podobu „dědicuom“, „konšelóv“ místo „konšeluov“, atd. Diftongizovaná podoba je však zněním zkoumané listiny rovněž reflektována, a to hned v několika případech: „puoldruhé“, „Buoh“ či „duochodóv“, kde se snoubí jak nový úzus s diftongem „uo“, tak starý s dlouhou samohláskou „ó“. Během následujícího století pak docházelo k monoftongizování uo > ů,³⁶ které však popisovaná listina ještě nereflektuje. Ve spojení „*Ale aby toto vysazenie pevne, utvrzenee a jiste bylo, [...]*“ si můžeme doložit označení kvantity zdvojením příslušné samohlásky. V intulaci inzerované Oldřichovy listiny si povšimneme také zajímavého, pravděpodobně písařského lapsu „*kralalevštvie českého*“, tedy „králevství“, resp. „království českého“. Změna ú > ou, k jejímuž provedení došlo na základě spolehlivých důkazů až v 80. let 14. století,³⁷ není jazykem listiny reflektována, tudíž je stále udržován starý způsob psaní, např. „súsědom“, „budú“, „jsúce“, „súd“ či „spadnúti“. Diftong „ou“, který se zprvu zapisoval ve formě „au“ (např. u výrazu „pod farú“ by šlo o tvar „pod farau“, v dobové grafice eventuálně „pod faraw“), v rámci našeho textu nenajdeme. K vyhotovení tzv. Václavovy listiny došlo v době, kdy čeština procházela důležitým obdobím hláskových změn, jež znamenaly přechod k její stabilizované podobě. Z tohoto důvodu se musíme zaměřit na dvě velmi důležité změny, které jsou zcela zásadní pro práci s obdobně starými písemnými historickými prameny naší provenience, neboť badatele podněcují k řešení nezanedbatelných otázek v souvislosti s transkribováním. Chronologicky starší změnu představuje ztráta jotace, tj. přeměna ě (krátké jať) > e, která spolu s hlavní historickou depalatalizací³⁸ během 14. století zapříčiňuje, že se místo „ie/ye“ píše „e“.³⁹ Důsledkem setrvačnosti se však i v 15. století můžeme setkat

31 J. PLESKALOVÁ, *Stará čeština...*, s. 33.

32 Srov. *Elektronický slovník staré češtiny*, Praha 2006. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz> [online], [cit. 22. 7. 2019].

33 J. PLESKALOVÁ, *Stará čeština...*, s. 43.

34 *Tamtéž*.

35 *Tamtéž*, s. 40.

36 *Tamtéž*, s. 47.

37 *Tamtéž*, s. 45.

38 O tom podrobněji *tamtéž*, s. 38–39.

39 *Tamtéž*, s. 39.

(a běžně setkáváme) s původní formou psaní, která je dobře dokladovatelná na několika příkladech z námi zkoumané listiny: „w[ſ]iem“, tj. všem (9. řádek), „rzieczeny“, tj. „řečený“ (10. řádek), „ſ[ſ]jedom“, tj. susedom (13. řádek), „rzieczie“, tj. řeč (34. řádek), „giedenadsteho“, tj. jedenáctého (42. řádek), „obydziegie“, tj. obyčejě (55. řádek) či „magiestatu“, tj. majestátu (58. řádek). Kdyby byla akceptována nová podoba, měla by uvedena slova dnešní formu: všem, řečený, susedom (resp. susedům), řece, jedenáctého, obyčeje a majestátu. Druhá, mladší a toliko významná změna, je monoftongizace dlouhého jať, ie > í, k níž docházelo během 15. století, avšak v pramenných památkách se stále vyskytuje grafika s „ie/ye“. ⁴⁰ Chceme-li historický pramen z této doby transkribovat, musíme řešit zásadní otázku ohledně respektování zvukové podoby, tzn., zda se přiklonit k původní podobě, např. „tiemto“ (2. řádek), nebo k již monoftongizovanému „tímto“. Uvedenou hláskovou změnu si v rámci zkoumané listiny doložíme na několika příkladech: „hnutiem“, resp. hnutím (7. řádek), „vzrie“, tj. „uzřie“, resp. uzří (9. řádek), „rocznieho“, tj. „ročnieho“, resp. ročního (18. řádek), „lovenie“, resp. lovení (26. řádek), „zrzienie“, tj. „zřenie“, resp. zření (43. řádek), „Bozieho“, tj. Božieho, resp. Božího (58. řádek) či „mie[ſ]iecze“, tj. měsiece, resp. měsíce (59. řádek).

Na chvíli se ještě pozastavme u podoby jazyka, resp. jeho proměn mezi zkoumanou tzv. Václavovou listinou a jejími novověkými opisy, které jsme si pracovníčně označili B2 a B3. V případě B2 si můžeme již při zběžnějším studiu písemnosti všimnout prolínání někdejšího spřežkového pravopisu s diakritickým. Hned v intitulaci je možné vidět spřežky ve slovech „ržímský“, „český“ nebo „cžíníme“. V rámci celého textu se také nikde neseťkáme se souhláskou „š“ zapsanou moderním, diakritickým způsobem, nýbrž s grafikou „[ſ]“. Naopak si můžeme povšimnout užití háčku nad literou „z“ pro souhlásku „ž“ ve slově „jakož“. Háček je tu obecně užíván i ve spřežkách, což jsme si ilustrovali výše. Prakticky až na tři výjimky, konkrétně u slov „Podolí“, resp. „Podolie“, „zvláštní“, resp. „wzłaffnie“, „Přibík“, resp. „Przbiek“, opis B2 respektuje monoftongizaci ie>í. Namísto písmene „j“ bylo stále užito litery „g“, přičemž ve slově „majestátu“ se již objevuje „j“. Ke spodobě znělosti dochází u termínu „podsedkŭv“ (zde „podsetkŭv“) a „podsudky“ („podsutky“). Diftong „ou“ si ponechává starou podobu „au“, např. „saujedŭm“. Za výraznou změnu lze považovat diftongizaci ý>ej, kterou lze dokladovat na slovech „bejvají“ a „mlejn“, přičemž tzv. Václavova listina používá grafiky „bývají“ a „mlŷn“. Původní formu, jež nerespektuje ztrátu jotace, doložíme na příkladu slova „upevniti“, jež v B2 setrvává v někdejší podobě „upiewniti“, tedy „upěvniti“. Zmínit ještě můžeme zvláštní zkomolení slova „konšelŭv“ na „konceželŭv“ a vypuštění litery „h“ ve slově „hřivna“. V případě B3, jež je svoji jazykovou stavbou velice blízka B2, stojí za povšimnutí zejména komparace svědečné formule s B2, ale také s tzv. Václavovou listinou a rovněž s jejím originálem. Pro lepší názornost si jednotlivá jména ze všech exemplářů uvedeme do tabulky v transliterované podobě a to standardním písmem. V případě opisu B3 bude čtení některých jmen komplikovanější skrze

40 Tamtéž, s. 47.

vybledlý inkoust a výskyt skvrn v lokalitě svědečné formule. Případný nejistý přepis označíme otazníkem v kulatých závorkách.

Tabulka 1. Změny podoby jmen ve svědečné formuli.

Latinský originál	Tzv. Václavova listina	Opis B2	Opis B3
Wenceflaus de Zleb	Waczlaw ze Zlebow	Waclaw Rozkobaw ze Žlebu	Watzlaw Rozkobaw ze Žlebu
Stoyflaus de Hoftowlicz	Stoyflaw z Hoftowlicz	Duryflaw z Hoftaulicz	Duriřlaw z Hoftawlicz (?)
Przibko de Lipka	Przibek z Lipky	Prźbiek z Lipky	Przibyk z Lipky
Dulo de Lypolticz	Dulip z Lipolticz ⁴¹	Dulip z Lipolticz	Dulip z Lipolticz
Heinricus iudex Czaflaue	Gindrzych rychtarz czařlawjky	Gindrzych rychtarž czařlawjky	Gindrzych rychtář čařlawjky (?)
Heinricus iuvenis	Gindrlich mladý	Gindrzych mladý	Gindřich mladý
Heinricus Reezo	Gindrzych Rezo ⁴²	Gindrzych Rezo	Gindřich Reza
Domořflaus de Luchin	Domořlaw z Luchtecz ⁴³	Domaslaw z Lichtegu	Domařlaw z Lichtegu
Fridricus de Wrđ	Fridrich z Wrđ	Fridrich z Wrđu	Fridrich z Wrđu
Heinricus de Sytenicz	Gindrlich z Sitienicz	Gindrzych	Jendrych (?)
Peřko de Wrđ	Pessek z Wrđ	Peřřimek z Wrđu	Peřřinek z Wrđu
Ulricus de Podol	Oldrich z Podola	Oldřich z Podola	Oldřich z Podola

Oprostíme-li se od podoby jmen, kterou u tzv. Václavovy listiny uvádí A. Haas, a jež je zanesena v poznámkovém aparátu, jednoznačně nám na první pohled tabulka ilustruje, že v opisech B2 a B3 písaři zcela nepochopitelně vypustili u Jindřicha ze Sitienicz onen přídomek. V případě B3 je zajímavé, že Przibko de Lipka, jenž se v opisu starém přibližně stejně jako je originál, dočkal tvaru „Przibek“ a v B2 přešel do formy s dlouhým jať, tj. „ie“ > Prźbiek, nabyl zde podoby s literou „y“. Za pouze drobnou variaci lze považovat tvary přízviska Reezo > Rezo (zde pro úplnost uvedme Haasem užitou podobu „Roze“) > Rezo > Reza. K výrazné proměně došlo u přídomku „de Luchin“, který se transformoval v „Luchtecz“ a „Lichteg“. Pouze drobností je u B3 záměna liter „o“ a „a“ ve jméně Domoslaw, resp. Domaslaw. Poněkud zajímavější je skutečnost, že v rámci B3 je jméno Jindřich uváděno jako „Gindrzych/Gindrzych“, ale pouze v jednom případě dochází ke změně počátečního písmene „G“ na „J“ a rovněž litery „i“ v „e“, tedy „Jendrych“. Zmínit ještě musíme menší počet zachovaných spřežek u B3 proti B2, kdy navzdory horší čitelnosti se zdá, že je diakritika nad písmenem „r“.

41 A. Haas uvádí podobu „Dubso z Lipky“. Srov. A. HAAS, *Privilegia...*, s. 35.

42 Dle A. Haase „Jindřich Roze“. Srov. *tamtéž*.

43 Dle A. Haase „Domaslaw z Luchten [!]“. Srov. *tamtéž*.

III. Závěr

Král Václav IV. vydal 25. března 1397 listinu, jejímž zněním konfirmoval dřívější písemnost Oldřicha z Lichtenburka, jenž 22. ledna 1307 založil město Ronov nad Doubravou v 39 lánech, určil platy z jednotlivých lánů i dobu jejich splácení, osvobodil měšťany od daní z pivovarů, pekáren a zahrad, udělil jim právo rybolovu a vzniklé město dostalo právo města Čáslavi. Rychtář Gottfried, s jehož pomocí Ronov založil, dostal dědičně rychtu. Oldřichova listina se dochovala pouze prostřednictvím inzertu ve Václavově konfirmaci, jejíž latinský originál je uložen v Národním archivu.⁴⁴ Předmětem naší studie se stal opis a český překlad tohoto dokumentu, jenž vznikl kolem roku 1400 a dnes se nalézá v SOkA Chrudim, ve fondu AM Ronov nad Doubravou, inv. č. 3.⁴⁵ Na základě inventáře dále nazýváme tento opis tzv. Václavovou listinou, jež se v uvedeném fondu vyskytuje ještě ve dvou novověkých opisech.

Vedle diplomatického a paleografického rozboru byla provedena také analýza jazyka, přičemž přihlédnuto bylo k zmíněným pozdějším opisům, ale rovněž k latinskému originálu (srov. kapitola II.). V diplomatických otázkách se našly odpovědi ohledně vnějších i vnitřních znaků, zejména stavu dochování a listinné skladby, resp. užitých formulí. Během paleografického bádání jsme se vzhledem k omezenosti pramenné materie zaměřili na elementární otázky. Originál i tzv. Václavova listina byly psány dobře čitelnou bastardou, logicky dvěma různými písaři. Není překvapením, že u novověkých opisů se z hlediska typologie jedná o *neogotica germanica*. Studium užitých zkratk je samozřejmostí. V případě jazykového rozboru, kdy bylo konstatováno, že zkoumaný středověký opis byl psán mladším sprežkovým pravopisem bez pronikání diakritických prvků. Největší pozornost jsme věnovali jednotlivým hláskovým změnám, k nimž v češtině té doby docházelo a postupně tak konstituovaly stabilizovanou podobu naší mateřštiny. U písemností vzniklých ve 14. a 15. století vyvstávají zásadní otázky ohledně transkripce slov, jejichž grafická forma je v souladu se starším územ, přestože zvuková podoba jazyka již mohla odpovídat provedeným změnám, z nichž značný prostor zabraly dvě: ztráta jotace *ě* > *e* (např. „*wffiem*“ = všem/všem) a monoftongizace *ie* > *í* (např. „*vzrzie*“ = uzřie/uzří).

Vzhledem k tomu, že znění Václavovy listiny vydal A. Haas v *Codex Iuris Municipalis*⁴⁶ a pracoval s ní i J. Emler v RBM,⁴⁷ nepřinášíme v naší studii její edici, ale zaměřujeme se na ni pouze z uvedených hledisek, jež dosud zůstávaly mimo badatelskou pozornost. Tento příspěvek je doplňkem dřívějších, podobně koncipovaných prací, které jsou předstupněm rozsáhlejší syntetizující studie o jazykově českých listinách z období vlády Václava IV., jež jsou uloženy v depozitářích východočeských archivů.

44 Národní archiv, České gubernium – Listiny guberniální, sign. ČG-L 146.

45 SOA Zámorsk – SOkA Chrudim, AM Ronov nad Doubravou, inv. č. 3.

46 A. HAAS, *Privilegia...*, č. 19 s. 34–36 a č. 159, s. 234–235.

47 J. EMLER, *Regesta...*, č. 2124, s. 823.

Autor

Petr Sedláček

Historický ústav AV ČR
Veveří 97
602 00 Brno
sedl.petr@gmail.com

Mgr. Petr Sedláček (*1989) je vědeckým pracovníkem Historického ústavu Akademie věd ČR, pobočky v Brně. Jeho odbornou specializací jsou edice středověkých pramenů diplomatické povahy.

První zatroubení polnic proti obludné nadvládě žen¹

MIROSLAV BENEŠ

Abstrakt | Abstract

Žádné z děl otce skotské reformace a presbyteriánské církve Johna Knoxe nevzbudilo takový ohlas a odpor jako První zatroubení polnic proti obludné nadvládě žen, ve kterém varoval anglické a skotské občany před tyranskou vládou anglické královny Marie Tudorovny a skotské královny-regentky Marie de Guise. Prostřednictvím odkazů na biblické příběhy, přírodní zákony a církevní autory se tak stal jedním z nejradikálnějších kritiků vlády žen-královen a uplatňování jejich autority nad muži.

The First Blast of Trumpet against the Monstrous Regiment of Women

None of the works of the father of the scottish reformation and the presbyterian church of John Knox awoke such excitement and antipathy like First Blast of Trumper against Monstrous Regiment of Women, in which he warned english and scottish citizens against tyrannical government of english queen Mary Tudor and scottish queen-regent Mary de Guise. Through refernces of biblical stories, laws of nature and ecclesiastical authors he became one of the most radical crtics of women-queens goverment and the application of their authority over men

Klíčová slova | Key Words

John Knox, skotská reformace, gender, Skotsko 16. století, Anglie 16. století, Marie I. Tudorovna, Marie de Guise, Marie Stuartovna.

John Knox, Scottish Reformation, Gender, 16th Century Scotland, 16th Century England, Mary I. Tudor, Mary de Guise, Mary Stuart.

1 Tento příspěvek byl podpořen grantem Specifického výzkumu FF UHK, č. 2102/2018.

*První zatroubení polnic proti obludné nadvládě žen*² dodnes patří mezi nejznámější díla reformátora a zakladatele skotské presbyteriánské církve Johna Knoxe.³ Navzdory tomu se aktualizaci jejího edičního zpracování, popř. analýze a interpretaci, doposud věnovalo jen velmi málo pozornosti. Nejstarší a dodnes nejspíše nejpoužívanější sbírka pramenů nesoucí označení *The Works of John Knox* byla vydána Davidem Laingem již v roce 1846.⁴ Teprve roku 1985 ve Washingtonu vyšla edice⁵ Marvina Breslowa,⁶ jehož cílem bylo uzpůsobení již zmiňované sbírky pramenů do podoby srozumitelné i pro současného čtenáře. Tato edice ale „aktualizovala“ pouze zlomek vybraných děl a dopisů Johna Knoxe, a proto Laingova šestidílná sbírka pramenů stále představuje nepřekonaný zdroj informací o životě a práci Johna Knoxe.

Pro samotného Johna Knoxe nebylo téma a problematika týkající se ženského práva na uplatňování autority a vlády ničím novým. Oběma zmíněným tématům se věnoval již ve svých raných modlitbách a kázáních, ve kterých prosil Boha za to, aby se nově nastoupivší anglická královna Marie Tudorovna⁷ zřekla katolické víry a následovala odkaz svého otce a nevlastního bratra, kteří v Anglii položili základy anglikánské církve, na jejímž budování se podílel i sám John Knox, který zde pokračoval ve svých protestantských kázáních a podílel se i na úpravách *Knihy společných modliteb*,⁸ hlavního liturgického textu anglikánské církve.⁹ Knoxe neopustil zájem o ženy-panovnice ani v průběhu dalších let, která díky rekatolizaci započaté Marií Tudorovnou trávil v evropském exilu.¹⁰ Už krátce po příchodu do švýcarské Ženevy, jednoho z významných center evropského protestantismu, v roce 1554 se mu dostalo možnosti disputovat o výše zmíněných tématech a dalších otázkách víry se samotným Janem Kalvínem,¹¹ Heinrichem Bullingerem a dalšími významnými protestanty. Zde je

2 V originálu „*The First Blast of Trumpet against the Monstrous Regiment of Women.*“

3 Z řady publikací věnovaných životu Johna Knoxe a vývoji skotské reformace můžeme zmínit například práci Jane DAWSON, *John Knox*, New Haven 2015; TÁŽ, *Scotland Re-formed, 1488–1587*, Edinburgh 2007; Roger MASON, *John Knox and the British Reformation*, Ashgate 1998; TÝŽ, *John Knox on Rebellion*, Cambridge 1994; Gordon DONALDSON, *The Scottish Reformation*, Cambridge 1960.

4 David LAING (ed.), *The Works of John Knox*, vol. 1, Edinburgh 1846.

5 Marvin MARLOW (ed.), *The Political Writings of John Knox*, Washington 1985.

6 Z jeho dalších prací je třeba zmínit také Marvin MARLOW, *A mirror of England. English Puritan Views of Foreign Nations, 1618–1640*, Cambridge 1970.

7 Marii Tudorovně se ve svých výzkumech věnoval například John EDWARDS, *Mary I: England's Catholic Queen*, New Haven 2011; Eamon DUFFY, *Fires of Faith: Catholic England under Mary Tudor*, New Haven 2009; Judith RICHARDS, *Mary Tudor*, London 2008; Linda PORTER, *The Myth of "Bloody Mary": A Biography of Queen Mary I of England*, New York 2007; David LOADES, *The Reign of Mary Tudor*, London 1991; Robert TITTLER, *The Reign of Mary I*, London 1991.

8 V originálu „*Book of Common Prayer.*“

9 D. LAING (ed.), *The Works...*, Vol. 3, s. 227–250.

10 Joseph, TANNER (ed.), *Tudor Constitutional Documents A. D. 1485–1603 with an Historical Commentary*, Cambridge 1922, s. 121–122.

11 O Janu Kalvínovi se můžeme více dozvědět v pracích Herman SELDERHUS, *John Calvin: A Pilgrim's Life*, Downers Grove 2009; Thomas PARKER, *John Calvin: A Biography*, Philadelphia

zásadní zmínit, že hlavním z probíraných témat bylo zodpovězení Knoxovy otázky: „*zda žena může předsedat a řídit království božským právem, a tak přenést právo suverenity na svého manžela?*“.¹² Kalvín s Bullingerem měli tenkrát údajně odpovědět, že se vláda ženy přirozeně protíví přírodě i Božím zákonům, ale skrze obecný souhlas lidu a prověřenou praxi by bylo možné takovou vládu tolerovat, popř. uznat ženám právo na dědičné nároky královských titulů. Oba dotazovaní reformátoři ve svých odpovědích citovali Deboru,¹³ starozákonní soudkyni, aby tak Knoxovi ukázali, že Bůh může udělat výjimku a učinit z ženy královnu, která by tak mohla být pro své poddané velkým požehnáním. Heinrich Bullinger však podotkl, že vedle citované Deborah se královnou také může stát nehodná žena, jejíž tyranská vláda nebude požehnána Bohem, a proto nebude mít ani dlouhého trvání.¹⁴ Jak se v průběhu dalších čtyř let ukázalo, tak si Knox z tohoto rozhovoru odnesl řadu poznatků, které uplatnil právě při práci na svém *Prvním zatroubení proti obłudné nadvládě žen*.

Jak již bylo řečeno, tak Ženeva byla v dané době jedním z významných protestantských center, a proto se jednalo o ideální prostředí, ve kterém mohl Knox bez problémů pracovat na svých spisech, traktátech a kázáních. Jednalo se ale především o místo, kde nebyla nouze o učence, se kterými se dalo debatovat o nejrůznějších tématech. Další výhodou Ženevy bylo to, že zde neexistovala nijak striktní kontrola vydávaných knih, a proto se zde Knox mohl lehce dostat k velkému množství náboženských spisů z nejrůznějších evropských měst, popř. bez větších problémů nechat vytisknout své vlastní práce, z nichž se budeme věnovat pouze *Prvnímu zatroubení*, které roku 1558 v Ženevě vydal tiskař Jean Crespin.¹⁵

Politický traktát *První zatroubení* obsahoval nejen velké množství symbolů, odkazů na Písmo, popř. na dobové politické dění na půdě Britských ostrovů, ale také bohatou argumentaci věnující se zodpovězení otázky, kterou Knox již dříve položil Janu Kalvínovi, Heinrichu Bullingerovi, ale i dalším protestantům pobývajícím v Ženevě.

První ze zmíněných odkazů a symbolů obsahoval již samotný název díla, kde troubení polnic odkazovalo na apokalyptická troubení andělů, kteří v *Janově zjevení* zvěstovali příchod konce světa a Posledního soudu.¹⁶ V případě tohoto traktátu však trubačem nebyl anděl, nýbrž sám John Knox, který se tak sám dosadil do role posla Božích zpráv, popř. proroka a zvěstovatele blížících se hrůz, před kterými musel lidstvo varovat, aby ho tak přivedl zpět na správnou

2007; Alister McGRATH, *A Life of John Calvin*, Oxford 1990; William BOUWSMA, *John Calvin*, Oxford 1988.

12 „Whether a Female can preside over, and rule a kingdom by divine right, and so transfer the right of sovereignty to her Husband?“ D. LAING (ed.), *The Works...*, Vol. 3, s. 222.

13 Debora byla starozákonní izraelská prorokyně, která dokázala židovské bojovníky povzbudit k vítěznému boji ve jménu Hospodina. V případě reformačních textů 16. století představovala ideál ženy panovnice. Srov. Adolf NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, Praha 1992, s. 118.

14 D. LAING (ed.), *The Works...*, Vol. 3, s. 222–223.

15 Stanford REID, *Trumpeter of God: a Biography of John Knox*, New York 1974, s. 132–147.

16 A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, s. 1301–1302.

cestu a uklidnil Boží hněv. Zároveň je nutné zmínit, že symbolických andělských troubení bylo v *Janově zjevení* celkem sedm, ale Knox nikdy nevydal sedm spisů, které by tak na apokalypsu odkazovaly. Jak ale sám uvedl, tak: „*Mým cílem je trojí zatroubení polnic proti dění stejného rázu, pokud to Bůh dovolí. Dvakrát se toho dopustím beze jména, ale posledním zatroubením vezmu všechnu odpovědnost na sebe, aby ostatní mohli být očištěni*“.¹⁷ Jeho původním záměrem tedy bylo vydat tři spisy namířené proti příčinám blížící se apokalypsy. Tyto plány ale během let ztroskotaly, a tak jeho literární ambice skončily vydáním *Prvního zatroubení*. Stejně skončil i prvotní záměr, aby zůstal v anonymitě až do vydání třetího dílu plánované série, protože už samotné vydání prvního dílu způsobilo natolik silný ohlas a pobouření, že se Knox k autorství velmi rychle přiznal, aby tak předešel potrestání nevinných. Vedle toho se ale nedá vyloučit ani možnost, že po vydání prvního dílu Knox očekával obvinění z velezrady a následné potrestání, které by z něj udělalo mučedníka a jen podnítilo protestantské bouře napříč Anglií a Skotskem. Navzdory oběma zmíněným možnostem se v jeho plánech na vydání trojího zatroubení opět skrývala jistá symbolika, neboť plánovaný počet spisů měl odkazovat na svatou Trojici – Otce, Syna i Ducha svatého, jejichž jménem John Knox promlouval a ztotožňoval se s rolí proroka, popř. posla, který pouze vykonává Boží vůli.

K tomuto ztotožnění mohlo, kromě jiných faktorů, přispět už samotné jméno Johna Knoxe. John (tzn. Jan) je ve zjevení označen jako autor nebo svědek popsaného konce světa a Posledního soudu. Tento Jan se považoval za služebníka Kristova a za proroka, jehož úkolem bylo šířit obsah svého vidění, s čímž se ztotožnil i John Knox, který byl za svého života svědkem řady nábožensky motivovaných příkoří a dění, která se podle něj protivila Boží vůli. Vždyť ženy se zmocnily královských úřadů jak v Anglii, tak ve Skotsku, kde začaly uplatňovat svou autoritu proti učeným mužům a protestantům, které neváhaly věznit, trestat a vyhánět z vlasti pro jejich náboženské smýšlení. To byl obraz, který Knoxovi evokoval zjevení samotné apokalypsy, před jejímiž hrůzami se ve svém *Prvním zatroubení* rozhodl varovat svět.

Aby John Knox dobovému čtenáři usnadnil pochopení příčin vzniku svého díla, tak se v již jeho první části kromě běžného uvedení do tématu věnoval také stručnému nástinu problémů, které už nějaký čas spatřoval ve společnosti a kvůli kterým se dostal do stávající situace. Za zmínku stojí také to, že se Knox nezmiňoval pouze o ženách a královnách, ale také o mužích, popř. o lidech všech věkových i společenských skupin. Nikdy ale neopomíjel klást důraz na to, co pro něj bylo nejdůležitější, že: „*Království náleží našemu Bohu. Je neuvěřitelné, že tolik lidí obdařených bystrou myslí, jež utvářeli samotné Britské ostrovy, tolik zbožných a horlivých knězi, které Anglie kdy živila, tolik učenců a mužů schopných uvážlivých*

17 „*My purpose is thrice to blow the trumpet in the same matter, if God so permit. Twice I intend to do it without name, but at the last blast to také the blame upon myself, that all others may be purged.*“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 42.

závěřů v tento den Jezábel¹⁸ vykázala do exilu. Nikdo však nenachází takovou sílu odvahy, takovou víru v Boha, nebo lásku k rodné zemi, aby se odvážil upozornit obyvatele ostrovů, že je urážkou samotného Boha, aby zemi vládla zkažená žena, ano, zrádkyně a bastard. Ale co si mají počít lidé a národ, mají opustit zákonnou hlavu, které byla svěřena autorita božím slovem, volbou a přijetím do úřadu vládce a soudce?“¹⁹

Samozřejmě není náhodou, že se již v úvodním odstavci *Prvního zatroubení* setkáváme s připomenutím Knoxovy základní motivace směřující k vydání tohoto spisu. Objevuje se zde důraz kladený na to, že všechna království náleží pouze Bohu, neboť ani králové se nemohou stavět nad Boha, a tudíž jsou pouze symbolickými správci jeho pozemského království, jejichž vládu Bůh požehnal prostřednictvím církevních představitelů, kteří krále nebo královnu pomazali během korunovace. Knox upozorňoval také na vykázání velkého množství protestantů, kteří museli opustit Anglii kvůli náboženským zákonům Marie Tudorovny.²⁰ Kouzlo jeho *Prvního zatroubení* však spočívalo v tom, že se jeho slova nevztahovala pouze k osobě a činům anglické královny Marie Tudorovny, ale také ke skotské královně-regentce Marii de Guise,²¹ která byla stejně jako Marie Tudorovna ženou na trůně, kde po řadu let zastupovala svou dceru Marii Stuartovnu,²² která již od raného dětství pobývala u francouzského královského dvora. Stejně jako v Anglii, tak i ve Skotsku byla náboženská otázka velmi aktuální a vztahy mezi katolíky a protestanty více než vyostřené. Další podobnost spočívala také v tom, že Marie de Guise byla stejně jako Marie Tudorovna katolickou královnou, a proto se snažila zabránit šíření protestantismu nejrůznějšími způsoby. John Knox a jeho příznivci s ní již měli nemalé zkušenosti, které pro řadu Skotů znamenaly persekuci, popř. odchod do exilu. Není proto překvapením, že i označení Jézabel podtrhává Knoxův názor na obě

18 Jezábel byla dcerou Etbála, krále tyrského, ale byla také ženou izraelského krále Achaba. V Bibli je zdůrazňován hlavně její zhoubný vliv na náboženství Izraelitů, jejichž víru chtěla potlačit a přimět je k víře v boha Bála. V knize Zjevení je takto symbolicky označována žena, která se vydává za prorokyni a svádí dobré křesťany k bezbožnosti. Srov. A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, s. 294.

19 „*The Kingdom appertains to our God. Wonder i tis that amongst so many pregnant wits as the isle of Great Britain hath produced, so many godly and zealous preachers as England did sometime nourish, and amongst so many learned and men of grave judgement as this day Jezebel are exiled [...] non eis found so stout of courage, so faithful to God, nor loving to their native country, that they dare admonish the inhabitants of that isle how abominable before Go dis the empire or rule of a wicked woman, yea, of a traitoress and bastard. And what may a people or nation, left destitute of lawful head, do by the authority of God's word in electing and appointing common rulers and magistrates?“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 37.*

20 J. TANNER (ed.), *Tudor Constitutional Documents...*, s. 121–122.

21 Marii de Guise se věnovaly výzkumy Stuart CARROLL, *Martyrs and Murderers: The Guise Family and the Making of Europe*, Oxford 2009; Marcus MERRIMAN, *The Rough Wooings: Mary Queen of Scots, 1542–1551*, East Ponton 2000.

22 O Marii Stuartovně se podrobněji zmiňují Retha WARNICKE, *Mary Queen of Scots*, London 2006; Jane DUNN, *Elizabeth and Mary: Cousins, Rivals, Queen*, New York 2004; John GUY, *Queen of Scots: The True Life of Mary Stuart*, Boston 2004; Jenny WORMALD, *Mary, Queen of Scots: Pride, Passion and a Kingdom Lost*, London 2001.

zmíněné královny Marie. Obě dvě byly sice ženami urozeného původu, ale i tak podle Knoxe uvrhly svá království do chaosu prostřednictvím svého odporu proti protestantské víře, popř. snahou udržet katolickou víru i za cenu krve protestantů. V očích reformátora tak obě dvě ženy sváděly dobré křesťany ze správné cesty a vracely je zpět do světa plného klamu a hříchu, čímž naplňovaly podstatu starozákonního příběhu o Jezábel. A jelikož se těmto královnám nikdo neodvážil vzdorovat, tak to „*musel*“ být právě John Knox, kdo ostatní upozornil na tyranii, která sužovala obě ostrovní království.

V případě nářeků na zrádkyni a bastarda ale Knox mohl odkazovat pouze na anglickou královnu Marii Tudorovnu, jejíž nárok na trůn byl z hlediska katolické církve sice právoplatný, ale díky dlouholeté snaze jejího otce Jindřicha VIII. Tudora²³ byla po zrušení jeho manželství s Kateřinou Aragonskou prohlášena za bastarda.²⁴ Ze zrady byla vedle toho obviňována nejen kvůli vyhnání protestantů a obnově katolicismu, s jehož návratem na čas zahubila dílo svého otce a nevlastního bratra, ale také proto, že podle Knoxe zradila Boží zákony a nařízení ve chvíli, kdy usedla na královský trůn a začala vládnout zemi, na což jako žena neměla právo.

O promyšlenosti Knoxovy autorské strategie vypovídalo také to, že ihned po úvodních slovech nezapomněl zdůrazňovat fakt, že kvůli svému snažení o šíření pravdy bude v budoucnu dožadován pronásledován a trestán, protože: „člověk, který je nepřítelem Boha, musí najít mnoho příčin k tomu, aby toto učení nebylo v těchto nebezpečných dnech vydáno“.²⁵ Předem tak obě královny, které byly s poselstvím textu ztotožňovány, obvinil z toho, že se za slova pravdy budou chtít pomstít, a to proto, že: „*to může působit dojemem, že [autoři těchto učení – pozn. autora] chtějí pobuřovat. Za druhé, nebezpečí se nebude týkat pouze autora či jeho vydavatele, ale také všech, kteří budou číst tyto texty nebo upřednostňovat pravdu šířenou slovem. A na závěr, nic z toho nezmění postoj hlavních provinilců. Z části proto, že se nic z toho k jejich uším nedonese, částečně proto, že v takovém případě stejně nebude obviněn nikdo z nich*“.²⁶ Knox se tak prostřednictvím těchto slov snažil vybudovat jakousi argumentační past na kohokoliv, kdo by ho, popř. jeho vydavatele a čtenáře chtěl perzekuovat za distribuci *Prvního zatroubení*. Kdyby Knoxe a jeho následovníky kterákoliv ze zmíněných královen rozhodla uvěznit a potrestat, tak by pouze potvrdila pravdivost jeho výroků a učinila tak z Knoxe mučedníka. Na druhou stranu, kdyby na tento spis žádná z královen

23 Jindřich VIII. byl předmětem těchto výzkumů: Derek WILSON, *Henry VIII*, London 2009; Lucy WOODING, *Henry VIII*, London 2009; Jasper RIDLEY, *Henry VIII: The Politics of Tyranny*, New York 1985; Lacey SMITH, *Henry VIII: The Mask of Royalty*, Chicago 1982; Carolly, ERICKSON, *Great Harry: The Extravagant Life of Henry VIII.*, New York 1980.

24 J. TANNER (ed.), *Tudor Constitutional Documents...*, s. 382–388, 389–395, 397–400.

25 „*man, enemy to God, shall find, I know, many causes why no such doctrine ought to be published in these our dangerous days.*“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 38–39.

26 „*for that it may seem to tend to sedition. Secondly, it shall be dangerous not only to the writer or Publisher but also to all such as shall read the writings or favor this truth spoken. And last, it shall not amend the chief offenders, partly because it shall never come to their ears and partly because they will not be admonished in such cases.*“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 39.

nijak nezareagovala, tak by se pravdivost jeho slov opět naplnila, protože by se ukázalo, že se jeho obvinění nedostala k uším královen, které tak mohou nerušeně pokračovat ve své vládě. Knox dále upozorňoval na to, že: „*jestliže některý z těchto příkladů je dostatečným důvodem pro to, aby byla pravda skryta, tak byli starověcí prorokové velkými blázny, když nedali přednost vlastnímu bezpečí v tichosti, a namísto toho ohrožovali vlastní životy káráním zločinců a vyprávěním o zločinech, které byly světu doposud utajeny*“.²⁷ Tímto způsobem Knox sám sebe opět ztotožňoval se starověkými proroky, přičemž neopomíjel připomínat, jak velkému nebezpečí se vystavuje už tím, že poukazuje na zločiny, které by bez něj zůstaly světu dozajista utajeny. Kromě žen-královen ale za své nepřátele Knox považoval také další lidi, kteří se dle jeho názoru otočili k Bohu zády a dali přednost službě světským královnám.

Doslova o těchto lidech napsal: „*Nejsem ignorant, a proto vím, jak je těžké a nebezpečné upozorňovat na chyby společnosti, obzvláště když voláte ambiciózní myslí mužů a žen k dodržování Božích příkázání. [...] Zdá se mi, že moji protivníci nejsou jen příslušníci nevědomých zástupů, ale také moudří lidé, politici a tišší duchové tohoto světa. Takže i lidé, kteří by měli zachovávat pravdu Boží, se mi stali nepřáteli, a to stejně jako princové a ambiciózní lidé, kteří pokračují ve své nespravedlivé tyranii a zajímají se jen o potlačení toho samého. A proto jsem přesvědčen, že mé dílo neunikne porozumění ze strany mnohých lidí*“.²⁸ Těmito slovy Knox v podstatě ukončil úvodní představení svého díla, které svým způsobem mohlo připomínat i nástin obvinění, která chtěl i nadále podporovat dalšími a dalšími argumenty, které měly směřovat ke stále hlubšímu porozumění ze strany „dobrých“ lidí a k nepřátelství ze strany královen a jejich přísluhovačů. Když skončil s úvodním představením příčin vzniku svého díla, tak Knox pokračoval v představení jednotlivých argumentů, po jejichž přečtení měli lidé prozívat a na trůn měl být dosazen nový dědic, kterým by v ideálním případě byl muž.

O dalším směřování tohoto spisu, popř. o názorech Johna Knoxe na ženy-královny, dosti vypovídá už samotný název kapitoly,²⁹ ve které představil své argumenty, a to *První zatroubení proti vzestupu ženské zkaženosti*.³⁰ Zde je však nutné upozornit na to, že existuje větší množství možných výkladů, popř. překladů názvu této kapitoly. Vedle slova „zkaženost“ se nám dále nabízí také slova

27 „I answer, if any of these be a sufficient reason that a truth known shall be concealed, then were the ancient prophets of God very fools who did not better provide for their own quietness than to hazard their lives for rebuking of vices and for the opening of such crimes as were not known to the world.“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 39.

28 „I am not ignorant how difficult and dangerous it is to speak against the common error, especially when that the ambitious minds of men and women are called to the obedience of God's simple commandment [...] I look to have mine adversaries, not only of the ignorant multitude, but also of the wise, politic, and quiet spirits of this world; so that as well shall such as ought to maintain the truth and verity of God become enemies to me in this case as shall the princes and ambitious persons, who to maintain their unjust tyranny do always study to suppress the same. And thus I am most certainly persuaded that my labor shall not escape reprehension of many.“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 41.

29 V originálu „*The First Blast To Awake Women Degenerate.*“

30 M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 42.

jako „morální úpadek“ nebo „degenerace.“ Jak již bylo řečeno, tak zbytek spisu se již věnoval představení Knoxových argumentů namířených právě proti rozmachu ženské zkaženosti.³¹

Jednotlivé argumenty bylo možné rozdělit do čtyř kategorií, které byly zpočátku představeny jedna po druhé, ale později se začaly mísit a gradovat. V rámci těchto argumentů bylo též možné určit i autority, ke kterým se autor odvolával v souvislosti s konkrétním argumentem – 1) Příroda a přírodní zákony byly v tomto případě silně ovlivněny Knoxovou interpretací Písma; 2) Boží zákony a nařízení zapsaná v Písmu opět podléhala Knoxově interpretaci, která byla v pozdějších letech napadána³² pro svou neobjektivnost a zkreslenost způsobenou osobní antipatií vůči oběma jmenovaným královnám; 3) citace vybraných děl a autorů, světců i myslitelů a filozofů, jejichž myšlenky zachycovaly vývoj názorů na ženy a jejich panování od Aristotela až po Knoxovy současníky; 4) interpretace Knoxových vlastních životních zkušeností založených na křivdách a bezprávích, kterých se dle jeho názoru královny dopouštěly na svých poddaných. Výběr těchto argumentů se dá opět označit na velmi rafinovaný, protože nebylo vyšších autorit, ke kterým by se někdo mohl odvolávat. Bůh, přírodní zákony, vybrané spisy učenců uchovávané od počátků křesťanství až po 16. století a k tomu ještě vlastní zkušenosti, popř. svědectví protestantských exulantů dokumentující hrůzy, kterých se zajisté mohla dopustit pouze žena, které byla svěřena moc nad muži a královstvím.

Jak již bylo řečeno, tak odvolávání se na přírodu a její zákony bylo od Knoxe moudrým tahem. V raném novověku byl církevní výklad přírodních zákonů stále natolik silný, že pro Knoxe nebylo obtížné vybudovat veškerou argumentaci na příkladech, ve kterých se velmi dobře vyznal. Ať už se jednalo o popis přírodních zákonů, výklad Boží vůle, práci s texty církevních otců, popř. o vlastní zkušenosti s panováním královen, tak se argumentace vždy úzce točila okolo Boha a výkladu Bible, což pro danou historickou epochu a pro osobu reformátora nebylo ničím neobvyklým, ale dokazuje to, že si Knox dal práci s tím, aby si jednotlivé argumenty pečlivě přizpůsobil. Jak se však dále dozvíme, tak právě tyto kroky se ukázaly jako jedny z nejsnáze napadnutelných částí Knoxova díla. Autor totiž záměrně nezmínil žádné pozitivní příklady žen-panovnic,

31 Knoxův traktát je možné zařadit do skupiny děl řešících tzv. *querelles des femmes*, tzn. ženskou otázku. *Querelles des femmes* (ženská otázka) zahrnovala hojně množství děl, ve kterých se napříč evropským kontinentem probíraly charakterové schopnosti žen, jejich intelekt, předpoklady k vykonávání určitých činností, role v manželství atd. John Knox se v řadě svých argumentů a závěrů shodoval s tradičním dobovým náhledem na ženy. Jeho odlišnost však spočívala v tom, že své závěry nevztahoval ke klasickým modelům ženy-panny, matky a stařeny. Místo toho své práce zaměřil proti představitelkám ženských sociálních elit, proti ženám-královnám, které v dané době opravdu vládly v Anglii a Skotsku. Kritikou žen-královen a jejich srovnáváním s běžnou ženou dané doby jej odlišilo od dalších autorů řešících tzv. *querelles des femmes*. Srov. Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (ed.), *Žena není přišera, ale nejmilejší stvoření Boží: Diskurzy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009, s. 733.

32 Jako příklad často napadaných Knoxových interpretací můžeme uvést fakt, že Knox vždy zmiňoval pouze negativní příklady žen ze Starého Zákona. Jeho pohled proto působil poněkud černobíle. Srov. M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 37, 63, 77.

popř. v některých případech interpretoval Písmo způsobem, který nebylo příliš těžké napadnout a označit za nejednoznačný. John Knox tedy o ženách v souvislosti s přírodními zákony uvedl: „*Podporovat ženu v tom, aby se ujala vlády, převahy, nadvlády, popř. správy jakékoliv říše, národa nebo města, odporuje přírodě a uráží Boha. Jde o věc, která se nejvíce přičí (Boží) vůli a zákonům, a dokonce rozvrací dobré pořádky, řád a spravedlnost*“.³³ „[...] *tvrdím, že říše žen je věcí přírodě odpornou, a tím nemyslím jen to, že Bůh v rámci řádu stvoření zkazil ženu ve vztahu k autoritě a oblíbě, ale že muž viděl, prokázal a jmenoval důvody, proč tomu tak má být. Muž, říkám, v mnoha jiných ohledech slepý v tomto případě vidí velmi jasně, protože příčiny jsou natolik zřejmé, že mu nemohou zůstat utajeny. Pro koho můžeme zapírat, že je proti přírodě, aby slepci byli vyzváni k vládě a vedli tak, jak vidí, aby slabí, nemocní a nemohoucí živili a ovládali lidi úplné a silné, a aby hloupi, šílení a frenetičtí lidé vládli diskrétně a dali si poradit od těch, kdož mají střízlivou mysl?*“.³⁴ „*Sama příroda, jak říkám, je vykreslila tak, aby byly slabé, křehké, netrpělivé, neduživé a hloupé. A zkušenost prokázala, že jsou nestálé, náladou proměnlivé, kruté a lačné po rádcovství a vládě. A těchto významných chyb by si měli všimnout muži všech věkových kategorií, aby v takovém případě dotyčné ženy zbavili jejich úřadu i autority. Někteří muži též musí pochopit, že pokud podléhají radám a vládě svých žen, tak nejsou hodni zastávat jakékoliv veřejné úřady*“.³⁵

Ženy tak byly v tomto díle vykresleny jako bytosti, které prostě musely být podřízeny mužům, protože nejen že neměly potřebné charakterové vlastnosti, schopnosti a dovednosti, ale dokonce byl takový případ i v rozporu s přírodními a Božími zákony, což byla kombinace, kterou dobový člověk nedokázal ze svého chápání jen tak vyloučit. Knoxovy názory se ale v tomto případě shodovaly s dobovou normou, protože ženy byly v 16. století stále běžně vnímány jako bytosti slabší a náchylnější ke špatnostem, ale John Knox byl prvním, kdo takto kritickým a otevřeným způsobem napadl nejmocnější ženy dané doby a ve své práci se je tak rozhodl podřídit mužům, což samozřejmě bylo velmi opovržlivé. Knox tak v podstatě poukazoval na spojení mezi dobovou předsta-

33 „*To promote a woman to bear rule, superiority, dominion, or empire above any realm, nation, or city is repugnant to nature, contumely to God, a thing most contrarious to his revealed will and approved ordinance, and, finally, it is the subversion of good order, of all equity and justice.*“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 42.

34 „*I affirm the empire of a woman to be a thing repugnant to nature, I mean not only that God by the order of his creation hath spoiled woman of authority and dominion, but also that man hath seen, proved, and pronounced just causes why that it so should be. Man, I say, in many other cases blind, doth in this behalf see very clearly, for the causes be so manifest that they cannot be hid. For who can deny but it repugneth to nature that the blind shall be appointed to lead and conduct such as do see, that the weak, the sick and impotent persons, shall nourish and keep the whole and strong, and, finally, that the foolish, mad, and frenetic shall govern the discrete and give counsel to such as be sober of mind?*“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 42–43.

35 „*Nature, I say, doth paint them forth to be weak, frail, impatient, feeble, and foolish, and experience hath declared them to be unconstant, variable, cruel, and lacking the spirito f counsel and regiment. And these notable faults have men in alla ges espied in that kind, for the which not only they have removed women from rule and authority, but also some have thought that men subject to the counsel or empire of their wives were unworthy of all public office.*“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 43.

vou a stereotypy, které byly přičítány určitému pohlaví a jeho vztahu k moci. V takovém případě se moc logicky týkala výhradně dobové politické elity, ale také anglické a skotské královny, které však na privilegované postavení neměly podle Knoxe mít žádné právo už jen proto, že byly ženy.³⁶ Kdybychom Knoxovy myšlenkové pochody převedli do dobové praxe, tak dle jeho tvrzení by anglická královna Marie Tudorovna měla být coby žena podřízena všem mužům, i když se v daný okamžik jednalo o nejmýšle postavenou ženu Anglie.³⁷ Tím pádem by i ten nejubožejší žebrák stál skrze svou autoritu výše než samotná královna, což je samozřejmě krajně nesmyslné. Za daných okolností se tedy není čemu divit, že se Knoxovo *První zatroubení* setkala s velkým množstvím kritiky, a to i ze strany protestantů a reformátorů, kteří se s jeho názory běžně ztotožňovali.³⁸

Těmito argumenty ale Knox ani zdaleka nekončil. Po přírodních zákonech následovala interpretace Božích zákonů. Zde se jako zásadní ukázal starozákonní příběh o Adamovi, Evě a jejich vyhnání z Ráje, popř. příběhy o ženách panovnicích, jejichž vláda přinesla pouze smrt a utrpení.³⁹ Jak bylo právě řečeno, tak jako velmi důležitý se pro Knoxe ukázal příběh o Adamovi a Evě, kde autor zdůrazňoval hned několik případů, které měly dokazovat ženskou zkaženost a špatnost. Upozorňoval na to, že to byla právě Eva, nikoliv Adam, kdo podlehl pokušení a začala tak přemlouvat svého doposud nevinného a hříchem nedotčeného Adama k utržení zakázaného jablka, což vedlo až k porušení jediného Božího zákazu. To mělo znamenat, že to byla právě Eva, kdo se jako první protivil Bohu, a proto byla také potrestána: „*Bůh, první dle řádu stvoření, vyslovil kletbu a prokletí zaměřené proti ženě jako trest za její vzdor [...] Tvrdím, že žena ve své největší dobrotě byla stvořena proto, aby sloužila a poslouchala muže,*

36 Amanda SHEPHARD, *Gender and Authority in Sixteenth-Century England: the Knox Debate*, Keele 1994, s. 15.

37 V celém „Prvním zatroubení“ je neustále kladen důraz především na genderové hledisko, které bychom mohli interpretovat jako společenský konstrukt utvářející dobový náhled na představu o dobrém/špatném panovníkovi. V případě Knoxova spisu by z tohoto hlediska mohli dojít k závěru, že má být důležitější než sociální původ, popř. další atributy, které určovaly vztahy ve společnosti. Knox si musel být vědom i dalších atributů, ale ve své práci na ně nekladl takový důraz. Knox tak od počátku pracoval s myšlenkou, že nemůže existovat nic jako „dobrá královna,“ nýbrž výhradně „dobrý král.“ Na ženy tak nepohlížel jako na selky, měšťanky, šlechtičny nebo královny, ale pouze jako na dcery, manželky, matky a vdovy. A jelikož podle něj žádná žena nesměla zastávat jakoukoliv roli spojenou s užíváním autority, tak ji vždy podřizoval mužům. V tomto případě nejčastěji autoritě manžela. Pokud ale žena podle Knoxe neměla právo na užívání jakékoliv autority, tak byla navzdory svému sociálnímu postavení podřízena autoritě jakéhokoliv muže. Srov. M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 51.

38 D. LAING (ed.), *The Works...*, Vol. 4, s. 351–352.

39 Topos stvoření Evy z Adamova žebra byl zcela běžně užívaným argumentem pro rozdělení rolí v rámci rodiny. V tomto směru se Knox držel dobové normy, ale zároveň z ní vybočoval díky svému úzkému zaměření na ženy-královny, které měly být díky svým hříšným skutkům a nedobré vládě dokonale paralelou ke zkažené Evě, která svedla Adama k hříchu a zapříčinila tak vyhnání z Ráje, které nyní znovu hrozí všem nevinným a bohabojným poddaným. Navzdory zmíněnému běžnému užití příběhu o stvoření Evy z Adamova žebra neusiluje tato materiálová stať o hledání paralel např. s českým prostředím. Důvodem je především zcela výjimečná dobová situace na půdě Britských ostrovů, popř. Knoxovo specifické zaměření na aktuální vládu žen-panovnic v Anglii a Skotsku. Srov. J. RATAJOVÁ - L. STORCHOVÁ (ed.), *Žena...*, s. 735.

nikoliv proto, aby jim vládla a poroučela. Muž nevzešel z ženy, ale žena z muže. Muž nebyl stvořen pro ženu, ale žena pro muže“.⁴⁰ „Po jejím pádu a protivení se Bohu na ni byla uvalena nová povinnost, aby byla podřízena muži neodvolatelným rozsudkem Božím uvaleným na ni skrze tato slova: „S bolestí budeš nosit syny své, budeš podřízena svému muži, který nad tebou převezme svou nadvládu.“⁴¹ „A tak je možno vidět, že Bůh skrze svá slova zakázal ženám vládu nad říší i mužem. Tak na ženu byly vloženy dva tresty – důvtip, lítost, úzkost a bolest, kterou pocítí kdykoliv bude matkou [...] a podřízení sebe, svého chťiče i vůle manželovi a jeho vlastní vůli. Již od počátku svého prokletí nemůže žena vyniknout v umění, ušlechtilosti, chytrosti, ani v zákonodárství [...] každá žena, která dosáhla té cti a stala se matkou, pocítila z vlastní zkušenosti dopad a sílu Božího slova“.⁴² Jak tedy Knox poukazoval, tak to nebyl on, kdo by ženám zakazoval vládu na muži, ale byl to sám Bůh, kdo takto ženy právem potrestal za prvotní hřích, kterého se dopustila pramatka všech žen Eva. Argument vystavěný na tom, že Eva vznikla z Adama, a proto mu musí být podřízena, už nepůsobil tolik přesvědčivě. Fakt, že Eva byla stvořena z Adamova žebra, nebyl dostatečným důkazem toho, že by žena nutně musela být horší. Kdyby tomu tak bylo, tak by se dalo tvrdit, že každá nová generace musí být horší než generace jejich rodičů a prarodičů. Ano, Knox samozřejmě směřoval téma tím směrem, že Eva byla stvořena pro Adama, aby již nebyl sám atd., ale neexistovala žádná zmínka o tom, že by musela být o tolik horší než on. Až teprve po jejich protivení se Božímu zákonu došlo k trestu a svěření vyšší autority do rukou Adama, kdy ženám nezbylo než žít pod jeho autoritou a trpět porodními bolestmi pro zachování rodu. Na model ženy-matky a ochránčiny rodinného krbu později navázal Henry Smith, který ve svém díle podobně jako Knox zdůrazňoval, že: „Bůh stvořil muže k tomu, aby pracoval v cizině [popř. mimo domov – pozn. autora] a ženu k tomu, aby chránila domov, čemuž přirozeně odpovídá i jejich důvtip a síla“.⁴³ Smith ale dále pokračoval slovy o tom, že ve vztahu

40 „For God, first by the order of his creation and after by the curse and malediction pronounced against the woman by the reason of her rebellion, hath pronounced the contrary. First, I say that woman in her greatest perfection was made to serve and obey man, not to rule and command him...Man is not of the woman but the woman of the man. And man was not created for the cause of the woman, but the woman for the cause of man.“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 45.

41 „But after her fall and rebellion committed against God there was put upon her a new necessity, and she was made subject to man by the irrevocable sentence of God pronounced in these words: I will greatly multiply thy sorrow and thy conception. With sorrow shalt thou bear thy children, and thy will shall be subject to thy man, and he shall bear dominion over thee.“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 45–46.

42 „Hereby may such as altogether be not blinded plainly see that God by his sentence hath dejected all woman from empire and dominion above man. For two punishments are laid upon her, to wit, a dolor, anguish, and pain as oft as ever she shall be mother, and a subjection of herself, her appetites and will, to her husband and to his will. From the former part of the malediction can neither art, nobility, policy, nor law made by man deliver womankind; but whosoever attaineth to that honor to be mother proveth in experience the effect and strength of God's word.“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 46.

43 „God had made the man to travail abroad, and the women to keep home as their nature, and their wit, and their strength are fitted accordingly.“ Henry SMITH, *A Preparative to Mariage, and Two Other Sermons*, ed. Thomas Orwin, London 1591, s. 25.

mezi mužem a ženou je též nutné spatřovat partnerství, které v daném případě přirovnával k tomu, že s jednou nohou se nedá dobře chodit a s jedním křídlem létat, a proto je spolupráce mezi mužem a ženou nezbytná.⁴⁴

Napadnutelnost Knoxova výkladu zrození a prvotního hříchu dokázala již krátce po vydání *Prvního zatroubení* Jane Angerová, která ve svém spisu s názvem *Protection for Women* vytvořila obhajobu žen tím, že lehce poupravila příběh zrození: „První muž a žena byli stvořeni z prachu a špinavé hlíny. Bůh na jejich stvoření pracoval, dokud neviděl, že jeho dílo bylo dobré. Potom proměnil tělu odporný prach v maso, které bylo očištěno. Toužící pomoci muži, stvořil Bůh z jeho masa ženu, která mohla být čistší než muž, což dokazuje, o kolik jsou ženy lepší než muži. Naše těla jsou plodná, díky čemuž se svět zalidňuje a naše péče je úžasná, a proto lidstvo přetrvá. Z ženy vzešla lidská spása. Žena byla prvním člověkem, který věřil, stejně tak jako prvním člověkem, který uctíval Boha“.⁴⁵ Jane Angerová tak ukázala, že Bůh chtěl muži pomoci, a proto mu poslal ženu. Ženu jakožto partnera, nikoliv žádného sluhu, který by byl natolik hloupý, že by muži dovedl jen slepě sloužit. Poslal ženu, která se ukázala jako schopná pečovatelka, matka a ochránkyně rodiny, a jejíž zbožnost nebyla o nic horší, než zbožnost mužů.

John Knox ale nebyl jediný, kdo na ženské podřízenosti vystavěl své teorie. V *Prvním zatroubení* se proto setkáváme s interpretací děl Aristotela, svatého Augustýna, svatého Ambrože a dalších autorů, kteří stejně jako Knox uvedli, že: „Adam byl oklamán Evou, nikoliv Eva Adamem, a proto ho žena přijímá a uznává za svého pána, kterého právě ona nabádala k hříchu, a který jí má bránit v tom, aby znovu nesklouzla k ženské lehkomyšlnosti“.⁴⁶ „Nech ženu, aby podléhala vlastnímu manželovi stejně jako Pánu. Stejně jako muž vládne ženě, tak Kristus vládne společenstvím [...] Ženy jsou od přírody povinovány být poslušny mužům, neboť muž je původcem nebo počátkem ženina stvoření, a tak jako je Kristus hlavou církve, tak muž je pánem ženy. Z Krista se zrodila církev, a proto mu podléhá; stejně tak se žena zrodila z muže, a proto mu musí podléhat“.⁴⁷ Ve všech interpretovaných úryvcích Knox neopomíjel upozornit na fakt, že jednotliví autoři tvořili v odlišných obdobích a nezávisle na sobě, a přesto dospěli ke stejným závěrům, protože k nim

44 A. SHEPHERD, *Gender...*, s. 13.

45 „The creation of man and woman at the first, he being formed in principio of dross and filthy clay, did so remain until God saw that in him his workmanship was good, and therefore by the transformation of the dust which was loathsome unto flesh, it became puridied. Then lacking a help for him, God making woman of men's flesh, that she might be purer than he, does evidently show, how far we women are more excellent than men. Our bodies are fruitful, whereby the world increases, and our care wonderful, by which man is preserved. From woman sprang man's salvation. A woman was the first that believed, and a woman likewise the first that revered of him.“ Simon SHEPHERD (ed.), *The Women's Sharp Revenge: Five Women's Pamphlets from the Renaissance*, London 1985, s. 39.

46 „Adam was deceived by Eve, and not Eve by Adam, and therefore just i tis that woman receive and acknowledge him for governor whom she called to sin, lest that again she slide and fall by womanly facility.“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 51.

47 „Let women be subject to their own husbands as unto the Lord; for the man is head to the woman, and Christ is head to the congregation, and he is the savior of the body; but the congregation is subject to Christ; even so ought women to be to their husbands in all things.“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 51.

promlouval Bůh, který jim dovolil vidět pravdu. Ve srovnatelném stavu prozření se v daném momentu měl nacházet i John Knox, kterému byla též vyjevena Boží pravda, jejíž šíření mělo být hlavním stimulem ke vzniku *Prvního zatroubení*.

Za zmínku stojí také závěr Knoxových „nábožensko-přírodních“ zákonů a argumentů, ve kterém se zabýval srovnáním mužského a ženského těla, kde mužské tělo mělo představovat vzor správného řádu a fungování, jakýsi pomyslný vrchol stvoření.⁴⁸ „A hlava se spojila s tělem, aby z ní proudil život a pohyb do všech zbylých útrob. Do hlavy [Bůh – pozn. autora] umístil oko, aby bylo možno vidět; ucho, aby bylo možno slyšet; jazyk, aby bylo možno mluvit [...] Zbylé části těla měly svá místa a úkoly, ale nic nezastávalo tak důležitý úřad jako hlava. Kdo by takové tělo nepovažoval za monstrum, kdyby na něm nebyla hlava řídicí vše ostatní, kde by oči byly na ruce, jazyk a ústa pod břichem a uši na nohou? Muži, jak tvrdím, by nejen prohlásili, že takové tělo je monstrum, ale jistě by mohli dospět k závěru, že by takové tělo nemohlo mít dlouhého trvání. A neméně obludné je tělo společnosti, kde žena vládne říši, neboť takové tělo postrádá právoplatnou hlavu, popř. na místo hlavy umístí modlu. Modlou v tomto případě označuji to, co má jistou formu a vzhled, ale postrádá to ctnost a sílu, jež jméno a poměry připomínají a přislíbují. Je to, jako když namalujete obraz, který má tvář, nos, oči, ústa, ruce a nohy, ale přitom je nemůže použít, protože toho není možné dosáhnout skrze žádné lidské řemeslo či umění“.⁴⁹ Ženy-královny tak pro Knoxe představovaly jakási monstra, protože si neprávem přisvojovaly funkci hlavy, i když samy byly nanejvýše krkem. Autor tak užil kontrastu řádu a chaosu, kdy mužský panovník nastoluje řád a žena chaos, protože v takovém případě uzurpuje úlohu hlavy, která podle Knoxe byla svěřena výhradně mužům. „Je proto nemožné pro muže i anděla, aby ženě propůjčili vlastnosti a dokonalou kontrolu právoplatné hlavy. Ze stejného důvodu Bůh nedal rukám schopnost mluvit, břichu slyšet a nohám vidět. Ženám tedy odepřel schopnost vládnout mužům, stejně tak jako moudrost potřebnou k rozhodování a předvídání věcí, které by byly společnosti užitečné“.⁵⁰ Knoxovy slovní útoky a urážky namířené proti královnám byly stále silnější a opovážlivější, vedle toho se však jednalo

48 „In the natural body of man God hath appointed an order that the head shall occupy the uppermost place.“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 55.

49 „And the head hath he joined with the body, that from it doth life and motion flow to the rest of the members. In it hath he placed the eye to see, the ear to hear, and the tongue to speak – which offices are appointed to none other member of the body. The rest of the members have every one their own place and office appointed, but none may have neither the place nor office of the head. For who would not judge that body to be a monster where there was no head eminent above the rest, but that the eyes were in the hands, the tongue and mouth beneath in the belly, and the ears in the feet? Men, I say, should not only pronounce this body to be a monster, but, assuredly, they might conclude that such a body could not long endure. And no less monstrous is the body of that commonwealth where a woman beareth empire; for either doth it lack a lawful head (as in very deed it doth), or else there is an idol exalted in the place of the true head. An idol I call that which hath the form and appearance but lacketh the virtue and strength which the name and proportion do resemble and promise. As images have face, nose, eyes, mouth, hands, and feet painted, but the use of the same cannot the craft and art of man give them.“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 56.

50 „But impossible it is to man and angel to give unto her the properties and perfect offices of a lawful head. For the same God that hath denied power to the hand to speak, to the belly to hear, and to the feet to see, hath denied to woman power to command man and hath taken away wisdom to consider

o argumenty velmi dobře srozumitelné i obyčejnému člověku, protože i prostý sedlák si po vyslechnutí výše citovaných slov dokázal představit, že na místo hlavy nepatří noha atd. Lehce srozumitelná srovnání s přírodou tím však nekončila. Knox neváhal upozornit i na hierarchii v říši zvířat, kde podle něj bylo odnepaměti zcela přirozené, že samci měli převahu nad samicemi, a proto nebylo možné spatřit situaci, kdy by se lev klaněl lvici a poslouchal její příkazy.⁵¹ Navzdory všem citacím a uvedeným argumentům Knox opomíjel praktická mocenská fakta. Pro danou éru bylo sice normální, že se muž těšil větší vážnosti a jeho autorita měla běžně navrch nad tou ženskou, ale navzdory tomu stále existovalo třídní rozvrstvení společnosti, které bránilo shodě mezi Knoxovými představami a každodenní realitou. Ženy z mocných šlechtických rodin mohly svůj vliv a autoritu uplatňovat jako dvorní dámy, jejichž rady možná neměnily politickou mapu Evropy, ale určitá váha se jim nedala upřít. A kdyby ani tento vliv nebyl dostatečný, tak každá urozená a movitá žena mohla finančně podpořovat umělce, ovlivňovat svého manžela nebo usilovat o lepší budoucnost pro své děti. Ženská podřízenost, nedůležitost a zranitelnost tak nesmí být vnímána jako univerzální pravda, protože Knoxovo vnímání světa bylo silně ovlivněno jeho náboženským přesvědčením a vnímáním dobových problémů, které dle jeho názoru sužovaly Britské ostrovy. Vláda Marie Tudorovny a Marie de Guise navíc nebyla prvním případem, kdy by se žena dostala do vedoucí pozice v rámci správy království, protože srovnatelného postavení mohly dosáhnout též královny-regentky a královny-rádkyně, které vládly namísto nedospělých mužských následníků trůnu.⁵²

V *Prvním zatroubení* byl též patrný velký vliv Knoxovy životní praxe, kterou spoluutvářela především jeho kazatelská činnost. Z tohoto důvodu se styl celého díla i použité argumentace nápadně podobal stylu, který byl pro Knoxe zcela typický, tzn., že byl velmi podobný kázáním, při kterých mluvčí mohl efektivně spílat tyranským královnám, ale zároveň si musel zachovat dostatečnou úroveň srozumitelnosti, aby jeho slova neovlivňovala pouze učence a šlechtice, ale také prostý lid.⁵³ Dá se tedy usuzovat, že Knoxovým cílem nebylo pouhé sepsání spisu, který by si lidé tajně četli po nocích. Jak by také mohli, když většina z nich neuměla číst, a ani by neutráceli poslední peníz za text namířený proti vládě královen. Jedinou možností masového šíření bylo stále mluvené slovo, což znovu podtrhává smysl celého textu, tzn. masové ústní šíření prostřednictvím kázání.⁵⁴

---

and to foresee the things that be profitable to the commonwealth.“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 56.

51 *Tamtéž*, s. 58.

52 A. SHEPHARD, *Gender...*, s. 24.

53 *Tamtéž*, s. 16.

54 Knoxův spis byl již krátce po svém vydání zakázán. Jeho čtení a šíření bylo vnímáno jako vlastizrádná činnost detailně popsána v zákonech o velezradě vydaných za vlády Marie I. Tudorovny. Jakékoliv slovní útoky a urážky namířené proti královně bylo možné chápat jako velezradu. Z těchto důvodů bylo šíření Knoxova spisu velmi ztíženo a více se spoléhalo na ústní šíření Knoxových myšlenek. Kvůli nedostatku pramenů není možné jasně určit, ke které sociální skupině se Knoxovy spisy a myšlenky dostávaly v nejhojnější míře. S jistotou však můžeme říct,

Je až s podivem, že vedle všech svých tezí, argumentů a tvrzení vržených proti ženským panovnicím Knox dokázal též uznat, že se výjimečně může stát, že žena bude svou zemí, královstvím, popř. říší povýšena a ctěna stejně jako hlava, jejíž roli by normálně zastával muž. Stejně tak ve svém spisu připomněl radost, která panovala v ulicích Londýna v den korunovace Marie Tudorovny.⁵⁵ Jak se ale mohlo stát, že takto „pozvednutá“ žena přinesla Anglii a místním protestantům tolik utrpení? Podle Johna Knoxe se jednalo o spravedlivý Boží trest uvržený na Anglii a Skotsko právě proto, že v obou zmíněných zemích bylo ženám umožněno nejen to, aby usedly na trůn a vládly mužům, ale dokonce i to, aby se odvrátily od protestantismu a tím podle Knoxova chápání zradily Boha. Trest v tomto případě tedy nezasluhovaly pouze královny, ale také šlechta a všichni poddaní, kteří jejich nástup na trůn umožnili, nijak se jim nevzepřeli, a tím se podle Knoxe stali spoluviníky protivíci se Boží vůli.⁵⁶

Tento způsob uvažování ale z Knoxe dělal jasného zrádce, který se stavěl proti dobovým zákonům a který nabádal poddané k násilnému povstání a svržení tyranských panovnic. Knox tak zcela vybočil z dobové normy, kdy například Jan Kalvín poukazoval na to, že lid musí zachovat svou poslušnost panovníkovi i v případech, že by jeho jednání nebylo správné, protože není na prostých lidech, aby soudili vládce. Podobnou úvahu ve svém spise stručně nastínil i John Knox, ale vzápětí se vrátil zpět ke svým radikálním názorům.⁵⁷ Právě tyto názory ale z *Prvního zatroubení* udělaly svým způsobem unikát, protože se jednalo o průkopnické dílo z hlediska šíření myšlenky na oprávněnost násilné revoluce a reformace v případě, že se panovník protiví Božím zákonům. Knox tak sám sebe znovu dosadil do role prvního člověka, který na ženskou špatnost poukázal, a díky tomu se jako první přestal protivit Božím záměrům. Díky tomuto výjimečnému postavení a „prohlédnutí“ Boží vůle začal John Knox popisovat, kdo by se měl stát novým panovníkem jmenovaných království, aby tak obnovil pořádek a ukončil období pohrom a zasloužených Božích trestů. Nikoho nejspíše nepřekvapí, že se mělo jednat o muže, který by pocházel z Britských ostrovů a který by byl dostatečně schopný na to, aby zkontroloval ženskou vládu. Knox též kladl důraz na to, že se v žádném případě nesmělo jednat o cizince, přičemž sliboval, že se tomuto tématu bude více věnovat ve svém *Druhém zatroubení*, k jehož sepsání však nikdy nedošlo.⁵⁸

Knox ve svém spise také rád zdůrazňoval, že aktuální vládkyně ostrovních království svým jednáním připomínají starozákonní Jezábel a Ataliu, a proto jsou tak kruté vůči svým poddaným, které nenechají vyznávat protestantskou víru. O Jezábel se Knox zmiňoval již dříve, ale odkazy na Ataliu dodávaly jeho

---

že doložené ohlasy, reakce a polemiky pocházejí od církevních představitelů a šlechticů, kteří v hojnější míře vystupovali proti Knoxovým argumentům, psali obrany žen-královen a usilovali tak o vlastní politický vzestup. Srov. A. SHEPHARD, *Gender...*, s. 16.

55 M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 58.

56 *Tamtéž*, s. 60.

57 *Tamtéž*, s. 48.

58 *Tamtéž*, s. 61.

dílu nový rozměr, protože Atalia byla dcerou Jezábel a izraelského krále Achaba. Byla to jediná žena, která usedla na judský trůn, ale známá byla především proto, že po smrti manžela získala nejprve post královny-regentky a teprve po vyraždění všech mužských členů královského domu, včetně vlastních vnuků, usedla na královský trůn jako svrchovaná vládkyně. Stejně jako její matka Jezábel, tak i Atalia podporovala staré modly a bránila lidu v uctívání Hospodina.⁵⁹ V případě Knoxova díla se tak doslova nabízelo spojení mezi Jezábel, v tomto případě Marií Tudorovnou nebo Marií de Guise, a Ataliou, kterou mohla představovat jakákoliv další žena, která by usedla na trůn po některé z Marií. V aktuálním případě se samozřejmě nabízela příhodnější spojitost matka-dcera mezi Marií de Guise a Marií Stuartovnou, ale i v případě Marie Tudorovny a její nevlastní sestry Alžběty⁶⁰ mohl tento příběh působit jako varování a odstrašující případ do budoucna, což bylo možné, stejně jako většinu předchozích prohlášení, označit za vlastizrádná slova podkopávající královskou autoritu.

John Knox ve své práci vedle královen napadal také jejich muže-cizince. V *Prvním zatroubení* totiž zmínil biblický zákon vztahující se na dědictví dcer Zelophehad, kterým bylo zakázáno, aby se provdaly za muže, který nepocházel z jejich vlastního kmene. Díky sňatkům s cizinci tak docházelo k přesunům půdy a majetku, které oslabovaly dědictví jejich předků. Knox tento zákon připomněl právě proto, že anglická královna Marie Tudorovna byla provdána za španělského krále Filipa II. Habsburského⁶¹ a skotská královna Marie Stuartovna se provdala za francouzského dauphina Františka.⁶² Obě dvě se tak provdaly za cizince a svá království otevřely vlivu ze strany cizinců. Negativní důsledky těchto sňatků se asi nejvýrazněji projeví v pozdějších konfliktech mezi Francií a Španělskem, kdy Francie naplno využívala svého spojení se Skotskem a Španělsko své provázanosti s Anglií, která se tak stejně jako Skotsko ocitla v cizí válce, která pro ni znamenala pouze řadu problémů. K biblickému zákonu o dcerách Zelophehad Knox ještě dodal, že: „*Zajímavé je to, že ochránci a patroni práv našich dam nevezali tento zákon v potaz předtím, než poradili zaslepené princezně a nedobrym šlechticům, aby zradili staré svobody a předali moc do rukou cizinců. Anglie byla pro uspokojení nesmírného chtíče toho ukrutného monstra Marie (pro krvavou tyranii nehodně označená žena) zrazena,*

59 A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, s. 46–47.

60 Alžbětě I. se věnovaly tyto práce David LOADES, *Elizabeth I*, London 2006; Richard REX, *Elizabeth I*, Stroud 2003; David STARKEY, *Elizabeth: The Struggle for the Throne*, New York 2001; Christopher HAIGH, *Elizabeth I*, London 2000; Wallace MacCAFFREY, *Elizabeth I*, London 1993; John NEALE, *Queen Elizabeth I*, Chicago 1992; Anne SOMERSET, *Elizabeth I*, New York 1991; Carolly ERICKSON, *The First Elizabeth*, New York 1983; Paul JOHNSON, *Elizabeth I*, New York 1974.

61 O Filipovi II. se můžeme dozvědět více z těchto výzkumů Benton PATTERSON, *With the Heart of a King: Elizabeth I of England, Philip II of Spain, and the Fight for a Nation's Soul and Crown*, New York 2007; Geoffrey PARKER, *The Grand Strategy of Philip II*, New Haven 2000; Henry KAMEN, *Philip of Spain*, New Haven 1999; David LOADES, *The Reign of Mary Tudor*, London 1991.

62 Františkovi II. se ve své práci věnoval například Frederic BAUMGARTNER, *France in the Sixteenth Century*, New York 1995; Mack HOLT, *The French Wars of Religion*, Cambridge 1995.

běda, ve prospěch hrdého Španěla. A Skotsko, pro vlnu šílenství a hlouposti svých správců a pro praktiky dravé dámy, rezignovalo obdobně pod záštitou manželství pod nadvládou Francie“.⁶³ Stejně jako ve všech předchozích úryvcích z *Prvního zatroubení*, tak i zde je patrné, že Knox velmi často pracoval s emocemi, které se skrývají za spojeními jako „zaslepená princezna, nedobrý šlechtic, zrada starých svobod, předání moci cizincům, ukruté monstrum Marie, krvavá tyranie, nehodna označení žena, dravá dáma, nadvláda Francie“. Tento způsob práce se slovy Knox nepoužil pouze v tomto krátkém úryvku, ale v celém *Prvním zatroubení*. Jak ale právě analyzovaný úryvek dokazuje, tak koncentrace emocionálně zabarvených slov byla v Knoxově díle opravdu výrazná. Zajímavý je také fakt, že John Knox nepracoval se svými argumenty tím způsobem, že by napřed zmínil argument, a potom ho podložil důkazy, ale tak, že na sebe jednotlivé důkazy a argumenty neustále nabaloval a vytvářel z nich dílo plné promyšlených a dobře formulovaných, ale stále se opakujících argumentů, které samotným úvahám o ženské nadvládě neumožňovaly posun vpřed.

Tento fakt se dá prokázat na dalším úryvku dokazujícím Knoxovy názory na Francii a Španělsko, které se u něj stejně tak jako v předchozím případě neseťkaly se sebemenším slitováním. Španělé pro Knoxe představovali pouze zapřisáhlé katolíky, s nimiž byla Marie spřízněna krví po své matce Kateřině Aragonské,⁶⁴ a proto byli součástí všech problémů, které Anglii potkaly. Stejně tak fakt, že právě kvůli sňatku Marie Tudorovny se španělským králem Anglie vstoupila do války s Francií, Knox často připomínal. Ve Francii na druhou stranu docházelo k pronásledování protestantů, a proto se v Knoxových očích jednalo o další zemi s tyranskou vládou, která se jen snažila uchvátit více moci skrze sňatek se skotskou královnou.⁶⁵ Díky všem těmto hříchům a hrůzám bylo podle Johna Knoxe zcela patrné, že: „[Bůh – pozn. autora] proklel Jezábel z Anglie spolu se smrtícími a odpornými papeženci, neschvaluje a není pyšný na to, že triumfovala nejen nad Wyattem, ale též nad všemi ostatními, kteří proti ní vystoupili, popř. kritizovali její jednání. Nechť si však uvědomí, že nezískala převahu nad Bohem, jehož trůn se nachází výše, než kam kdy její rohy dosáhnout. A nechť též vezme v potaz, že její vláda započala spolu se žněmi nespravedlnosti velmi nedospěle a nezrale. Ne, bylo to tak nezkušené, tak utajované, tak zaobalené, tak skryté a pokrytecké, že někteří muži – dokonce i služebníci Boží - mysleli, že není nemožné, aby se z vlků stala

63 „Wonder it is that the advocates and patrons of the right of our ladies did not consider and ponder this law before that they counseled the blind princes and unworthy nobles of their countries to betray the liberties thereof into the hands of strangers. England, for satisfying of the inordinate appetites of that cruel monster Mary (unworthy by reason of her bloody tyranny of the name of a woman), betrayed, alas, to the proud Spaniard; and Scotland, by the rash madness of foolish governors and by the practices of a crafty dame, designed likewise, under title of marriage, into the power of France.“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 71.

64 O Kateřině Aragonské se můžeme dozvědět více z prací Giles TREMLETT, *Catherine of Aragon: The Spanish Queen of Henry VIII*, New York 2010; David LOADES, *Mary Tudor: A Life*, London 1992; Retha WARNICKE, *Women of the English Renaissance and Reformation*, Greenwood 1983; John PAUL, *Catherine of Aragon and Her Friends*, New York 1966.

65 M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 72.

jehňata, a že se zmije může zbavit svých přirozených jedů [...]“.⁶⁶ „Muži i ženy, učení i neučení, bohatí i muži z prostých vrstev, letití otcové i citlivé slečny, a konečně kosti mrtvých žen a mužů tak okusili její tyranii“.⁶⁷ „Nejen krev otce Latimera, mírného muže Božího, biskupa z Canterbury, učeného a diskrétního Ridleyho, nevinné lady Jane Dudleyové, a mnoha zbožných a ctihodných kazatelů nesmí být zapomenuta“.⁶⁸

V případě opětovně „emocionálního“ rozboru užitých slov, popř. díky interpretaci uvedených úryvků uvidíme, že se Knoxova argumentace nijak nevyvíjí, protože stále odkazuje na to samé. Knox zde opět zmiňoval „prokletou Ježábel z Anglie, odporné papežence, nedospělou a nezralou vládu, všechny ovlivňující tyranii“, čímž sice barvitě popsal všemožné špatnosti, ale nepředložil žádné nové důkazy a opory pro svá obvinění. Ano, odkazoval na krev, která byla prolita ve jménu Marie Tudorovny, která v bojích o trůn rozdrtila tzv. Wyattovo povstání, popř. nechala upálit biskupa Latimera, ale o podobných proviněních se zmiňoval již dříve. Navzdory tomuto opakování královniných zločinů je ale nutné připomenout i další z jejích obětí, mezi které patřil i Nicholas Ridley, jehož proviněním nebylo jen přetrvávající protestantské vyznání, ale také otevřená podpora Mariiny konkurentky Jane Greyové⁶⁹ (někdy též Dudleyové). Podpora Jane Greyové byla natolik závažným proviněním jen proto, že se jednalo o pravnučku Jindřicha VII. Tudora⁷⁰ a sestřenicí Edwarda VI., který ji ve své závěti dokonce označil za svou dědičku, protože Marie Tudorovna byla katolička a jeho druhá nevlastní sestra Alžběta byla v problematickém postavení kvůli faktu, že její matku, Annu Boleynovou,⁷¹ nechal Jindřich VIII. Tudor popravit a Alžbětu později označit za pancharta. Po Edwardově smrti byla Jane prohlášena královnou, ale díky slíci podpore nároků Marie Tudorovny si titul udržela pouhých devět dní, poté byla sesazena a v únoru 1554 spolu s manželem

66 „Cursed Jezebel of England, with the pestilent and detestable generation of papists, make no little brag and boast that they have triumphed not only against Wyatt, but also against all such as have enterprised anything against them or their proceedings. But let her and them consider that yet they have not prevailed against God; his throne is more high than the length of their horns be able to reach. And let them further consider that in the beginning of this their bloody reign the harvest of their iniquity was not comen to full maturity and rupeness. No, it was so green, so secret I mean, so covered, and so hid with hypocrisy that some men - even the servants of God - thought it not impossible but that wolves might be changed into lambs, and also that the viper might remove her natural venom.“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 77.

67 „For man and woman, learned and unlearned, nobles and men of baser sort, aged fathers and tender damsels, and finally the bones of the dead, as well women as men, have tasted of their tyranny.“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 77.

68 „So that now not only the blood of father Latimer, of the mild man of God, the bishop of Canterbury, of learned and discrete Ridley, of innocent Lady Jane Dudley, and many godly and worthy preachers that cannot be forgotten...“ M. MARLOW (ed.), *The Political Writings...*, s. 77.

69 Srov. Eric IVES, *Lady Jane Grey: A Tudor Mystery*, Oxford 2009; David LOADES, *John Dudley, Duke of Northumberland, 1504–1553*, Oxford 1996.

70 Sean CUNNINGHAM, *Henry VII*, London 2007; Roger LOCKYER, *Henry VII*, London 1997; Ralph GRIFFITHS, *The Making of the Tudor Dynasty*, New York 1985.

71 Anně Boleynové se věnoval například George BERNARD, *Anne Boleyn: Fatal Attractions*, New Haven 2010; Eric IVES, *The Life and Death of Anne Boleyn*, Oxford 2004; Retha WARNICKE, *The Rise and Fall of Anne Boleyn*, Cambridge 1989.

popravena. Není proto divu, že Knox všechny tyto oběti ve své práci neváhal připomenout.⁷²

V době dokončení tohoto spisu, tzn. v roce 1558, nemohl ani John Knox tušit, že se mu jeho přání splní a Marie Tudorovna brzy zemře. Po jejím skonu však na anglický trůn usedla její nevlastní sestra Alžběta, která sice podporovala obnovu anglikánské církve, ale stejně jako všechny dobové panovnice, tak i ona zaujala k Johnu Knoxovi a jeho *Prvnímu zatroubení* velmi odmítavý postoj, který se promítl i do pozdějších nařízení namířených proti Knoxovu návratu do Anglie a návštěvě přátel. Sám Knox tak krátce po vydání svého díla uvedl, že: „*Mé První zatroubení ode mne odehnalo všechny mé anglické přátele*“.⁷³ Tím však Knoxovy problémy neskončily, protože se jeho spis stal pro řadu dalších let předmětem nevybíravé kritiky, jejímž cílem byla, kromě jiného, obhajoba ženských nároků na královský titul skrze uplatňování dědických práv.⁷⁴ John Knox tak v podstatě vydáním své práce dosáhl pravého opaku toho, co zamýšlel. Místo stržení pomyslné pásky z očí zaslepených národů otevřel debatu o vztahu mezi příslušností k určitému pohlaví a jeho schopností užívat královské moci. V této debatě se však našlo velké množství obhájců bojujících za práva žen-královen, což tedy znamená, že bojovali proti názorům Johna Knoxe.

Autor / Author

Miroslav Beneš

Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
nám. Svobody 331
500 02 Hradec Králové
miroslav.benes@uhk.cz

Mgr. Miroslav Beneš (*1992) je doktorandem Historického ústavu FF UHK (obor: Historie), absolvent PdF UHK (obor: Učitelství pro SŠ – Český jazyk a literatura, Dějepis). Ve svých dosavadních pracích se autor věnoval tématu krize raně alžbětinského státu (1558–1560), osobě Williama Cecila, prvního barona z Burghley, popř. zkoumání jeho politických vizí směřujících ke sjednocení Britských ostrovů pod vládou královny Alžběty I. z rodu Tudorovců.

72 John WAGNER, *Eyclopedia of Tudor England*, Vol. 2, Oxford 2011, s. 530–531.

73 „My First Blast hath blown from me all my friends in England.“ D. LAING (ed.), *The Works...*, Vol. 4, s. 353.

74 A. SHEPHARD, *Gender...*, s. 81.

recenze

Michal DRAGOUN, *Středověké rukopisy v českých zemích. Handbušek kodikologa, Scriptorium, Praha 2018, 189 s., ISBN 978-80-88013-75-4*

V posledním desetiletí patří Michal Dragoun mezi nejčastěji vydávané autory spolku Scriptorium, které je již stabilně pro historiky zárukou kvality. Po dvou autorských monografiích (*Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 K* (2017); *Soupis středověkých rukopisů Knihovny Národního muzea. Doplnky ke katalogům F. M. Bartoše, J. Vašici a J. Vajse* (2011)) a sedmi spoluautorstvích na publikacích, které se dotýkají dochovaných středověkých rukopisů, byla M. Dragounovi vydána další kniha. V ní autor zúročuje své dosavadní badatelské zkušenosti ze studia rukopisů literárního (neúředního) charakteru, tedy opět z oblasti kodikologie, která náleží mezi tradiční pomocné vědy historické.

Autor v úvodu správně upozorňuje, že zůstane-li výklad nějaké problematiky pouze v teoretické rovině, je jeho účinnost mnohem menší než v případech, kdy má text více praktické zaměření. Kniha, jejíž těžiště je zejména v období 13. – 15. století, je tak především určena studentům pomocných věd historických, kteří získávají poznatky z oblasti kodikologie. Lze však konstatovat, že by se měla stát „handbuškem“, jak je i výstižně a originálně uvedeno v podtitulu, pro každého historika (nejen) středověku, pro něhož není studium rukopisů zaběhnutou praxí a jenž ve svých výzkumech využívá či chce využívat i tento typ pramenů, který náležitým kodikologickým rozbořem může přinést celou řadu velmi zajímavých a důležitých informací. V této souvislosti je možno pochválit i vysokou kvalitu a dostatečný počet doprovodného obrazového materiálu, který svou názorností zvyšuje impakt obsahu sledované knihy. Za redakční práci je tak opět možno poznat pomyslný rukopis historika Tomáše Rataje.

Kniha je tvořena dvěma hlavními částmi, v nichž je pozornost věnována jednak dějinám knihoven v českých zemích, kdy si publikace nečiní nárok na vyčerpávající přehledy sledované problematiky, jednak popisu rukopisu, kdy sled jednotlivých podkapitol vychází z tradičně respektovaných *Zásad popisu rukopisů* (1983). Z textu je patrný badatelský nadhled, který se promítá do srozumitelného výkladu, zaměřeného na hlavní vývojovou linku a na klíčové pojmy, které vhodně doplňují připojená vyobrazení; ta pocházejí zvláště ze sbírek Národní knihovny ČR a Knihovny Národního muzea. Z didaktického hlediska je možno pochválit připojení modelového popisu kodexu, aby měl čtenář možnost vidět v praxi deskripci kodexu, byť v tomto případě účelově fiktivního. Chvályhodné je též pravidelné připojování výběrové bibliografie k jednotlivým podkapitolám, čímž se vytváří příležitost nastudovat k tématu i další relevantní domácí či zahraniční literaturu, případně si dohledávat potřebné informace v řadě již existujících elektronických databázích, na něž autor v textu také upozorňuje a hodnotí je. I v tomto ohledu je Dragounův *Handbušek* velmi aktuální a zaslouhuje si náležitou badatelskou pozornost.

Lze knize něco vyčíst? Snad jen nižší náklad v počtu 250 kusů, který je čtenářům k dispozici, a proto lze knize předpovědět brzké druhé vydání. Tento text se totiž nepochybně stane integrální součástí předepisované povinné literatury k výuce kodikologie na všech vysokých školách zaměřujících se na studium pomocných věd historických, kdy doplní vysokoškolské skriptum z pera Ivana Hlaváčka (*Úvod do latinské kodikologie* (1994) a základní přehled kodikologické problematiky, který poskytuje též autor ve známém *Vademecu pomocných věd historických* prostřednictvím kapitoly Kodikologie (2002).

Autor | Author

doc. PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
nám. Svobody 331
500 03 Hradec Králové
jana.vojtiskova@uhk.cz

Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války, 1914–1918*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2016, 273 s., ISBN 978-80-7422-371-6

Předkládaná monografie se zabývá tématem první světové války z optiky genderové identity. Na základě genderové identity je analyzována především motivace, morálka a mužnost českých vojáků během zkoumaného období.

První světová válka a osudy českých vojáků bojujících v uniformách c. a k. armády patří k tématům, která jsou v české historiografii rozsáhle zmapována. Nicméně naprostá většina prací zabývajících se touto problematikou nevybočuje z klasického prostoru interpretace ekonomických, politických či sociálních dějin aplikovaných na sledované období českých dějin. Autor svou studií otevírá nový obzor v nahlížení na různá specifika českých vojáků ve výjimečné dějinné situaci, především oddanost českých mužů k soudobým vládnoucím strukturám. Z metodologického hlediska tato studie obohacuje českou historiografii o genderovou analýzu aplikovanou na dějiny českých válek. Díky výzkumu založeném na genderové analýze se v české historiografii naskýtá široký rámec doposud nezkoumaných úhlů pohledu, na druhé straně neposkytuje možnost kritických konfrontací s jinými studiemi. České historiografii přispívá sledovaná studie nejen novým metodologickým pohledem na české poznávání historie válek a vojenství, nýbrž také seznamuje českou historiografii s nejmodernějšími tendencemi světové historiografie. Autor při svém výzkumu vychází vedle domácí a zahraniční literatury v prvé řadě z pramenů osobní povahy jako jsou deníky, korespondence či vzpomínky.

Primárním analytickým rámcem této studie je teorie australské socioložky R. W. Connellové. Podle Connellové existuje v každé mnohosti maskulinit vždy jedna hegemonní maskulinita, jež je stále vystavena zpochybňování. Osoby ve společnosti, jež jsou vnímané jako součást hegemonní maskulinity, nabývají tzv. patriarchální dividendy, která je úzce spojena se symbolickou mocí nad jinými maskulinitami, a hlavně nad feminitou. Jedná se v podstatě o historickou proměnlivost vztahu mezi vládnoucími a ovládanými, jenže s nezbytným ohledem na dominanci jedné hegemonní maskulinity. Zde však vyvstává několik zásadních otázek týkajících se toho, jak vnímali čeští vojáci bojující v rakousko-uherské armádě svou maskulinitu a jak se tato maskulinita během války měnila nebo jaké měli představy o vlastních vojenských povinnostech vzhledem k pojetí sebe sama coby mužů. Spojitost mezi dějinami genderu a historiografií vojenství je bohužel v české historiografii minimálně zmapována, přesto jako inspirační zdroj autorovi posloužila řada odborných prací zahraničních vědců. Sledovaná studie aplikuje poznatky amerického historika Johna Lynna o třech fázích motivace vojáků do svých jednotlivých kapitol, kde se zaměřuje na genderovou identitu českých vojáků a rovněž se zabývá motivačním faktorem

v jejich diskutabilní morálce, zejména vůči soudobým autoritám. Jedná se o fázi prvotní, udržovací a bojovou.

Celá práce je rozčleněna do šesti kapitol. V první kapitole s názvem *Turnaj mužnosti: mobilizace* se věnuje největší pozornost Lynnově prvotní fázi motivace, kdy je analyzována motivace českých vojáků jít bojovat do rakousko-uherské armády v kontextu soudobého genderového stavu v rakousko-uherském mocnářství. Autor zohledňuje prvky, které vedly k hladkému průběhu mobilizace českých vojáků. Vysvětlení vidí především v imaginární představě války a jejích následků, v dlouholeté absenci válečné zkušenosti a v představě, která nerozlišovala mezi společenským statutem či věkem, že vojenská služba byla spjata s mužností, tedy v soudobé morálce by muži popřeli svou mužnost, pokud by se nestali vojáky. Zásadním autorovým postřehem je, že výše zmiňovaný ideál muže coby oddaného vojáka své říše intenzivně podporovala rakouská státní moc a tento diskurz spojující v sobě mužnost s vojenskou povinností byl pochopitelně rozšiřován jak mezi mužskými generacemi, tak i ve školách a jiných státních institucích. Hladkému vstupu Čechů do rakousko-uherské armády je ve zkoumané studii věnována hlubší analýza. Důraz je kladen na podřízení se českých mužů diskurzu militární maskulinity. Autor vychází z Lynnovy teorie zabývající se poslušností mužů ke splnění vojenské povinnosti. Lynn rozlišuje tři faktory poslušnosti – donucovací, normativní a poslušnost stojící na pozitivní odměně. Největší vliv na mobilizaci českých vojáků měla normativní poslušnost, tedy nutnost podřídit se normám chování uznávaných většinou společností. Faktor poslušnosti založený na pozitivní odměně je také možné interpretovat z pohledu genderu, neboť jako odměna se jeví postup v maskulinní hierarchii. Tento *turnaj mužnosti* se stal pro určité skupiny českých mužů motivujícím činitelem k hladkému vykonání mobilizace. Pochopitelně lze ochotu či neochotu ke vstupu do armády zkoumat z další rovin pohledu, zejména z ekonomické či věkové roviny jednotlivce.

Druhá kapitola *Kompromisy mužnosti: válečná každodennost* se zabývá všední válečnou realitou a jejím vlivem na morálku jednotlivých vojáků. Jedná se v prvé řadě o základní fyziologické potřeby mužů na frontě, jako byl hlad, nedostatek spánku, sexuální strádání, nepřízeň počasí či fyzické a psychické vyčerpání. V této kapitole je klíčovým prvkem rozpor mezi každodenní realitou fronty a ideálem chrabrého vojáka. Uvedený rozpor se v důsledku zhoršující se válečné situace zvětšoval a vedl k markantnímu rozdílu mezi pasivně prožívanou realitou a aktivní hegemonní maskulinitou. Se zhoršujícím se stavem fyziologických potřeb šla ruku v ruce ztráta kontroly nad sebou samým a nad svým tělem. Z genderové optiky není tělo interpretováno v biologickém smyslu, ale ve smyslu symbolickém. Autorovou významnou reflexí je mimo jiné existence vzájemné interakce mezi tělem a genderem, neboť ve sledovaném období byla součástí válečné hegemonní maskulinity představa ideální podoby tělesné mužnosti. Podstatnou součástí této kapitoly je také rozbor a determinace sexuality vojáků důsledkem válečné reality.

Ve třetí kapitole s názvem *Transformace mužnosti: kamarádství* autor pokračuje v analýze Lynnovy udržovací fáze motivace, nyní však věnuje pozornost vojenskému kamarádství. Nachází přitom inspiraci v teoriích zahraničních badatelů, především u německého historika Thomase Kühna a britského historika Johna Toshe. Kamarádství je zde definováno jako prostor, kde se přeměňovala maskulinita důsledkem válečného tlaku do určité femininní podoby. Na několika příkladech ze života českých vojáků Velké války je v této kapitole kamarádství popsáno jako primární skupina, kde se transformuje mužnost do stavu vyhovujícím citovým potřebám a podmínkám válečné každodennosti v homosociálním prostoru. V podmínkách změn dosud zaběhlého genderového řádu představovalo kamarádství jistou formu úniku či stmelující prvek, který vyvolával mezi vojáky dojem normálního stavu.

Mezi nezbytnou udržovací motivací českých vojáků patřil postoj vůči svým vojenským autoritám a potažmo k instituci státu jako takové, jak je to interpretováno ve čtvrté kapitole s přílehlavým názvem *Degradace mužnosti: autority*. Vztah mezi veliteli a mužstvem z pohledu genderu reflektoval patriarchální diskurz sociálního řádu, jenž se přenášel do podoby otce coby velitele a jeho dětí coby mužstva. Podstatnou autorovou zmínkou je část textu zabývající se sexuální závistí českých vojáků vůči svým velitelům, jak opět dokládají některé písemné prameny. Popsaná analýza vztahu mezi českými vojáky a jejich vojenskými autoritami byla v těsné interakci s vytvářením maskulinní identity nejenom v souvislosti s kulturně podmíněnými představami týkajícími se ideálních autorit vykonávajících od nich očekávanou činnost, avšak také s pocitováním ztráty vlastního místa v hierarchii maskulinit a z ní vycházející společenské moci. Dalším důležitým faktorem na vliv udržovací motivace českých vojáků měla především v druhé polovině sledovaného období národní sebeidentifikace. Na základě hlavně historických pramenů však mezi našimi vojáky měla národní sebeidentifikace druhořadý rozměr a na rozdíl od materiální dimenze byla jedním z důsledků poklesu udržovací motivace, ale nikoliv jeho zásadním důvodem.

Pátá kapitola *Jevišť mužnosti: domov* pojednává o interakci mezi vojáky a zázemím. Jednalo se, jak autor v úvodu této kapitoly popisuje, o nevyjasněnou problematiku v západní historiografii. V závěru devadesátých let minulého století docházelo k přehodnocení postoje, že vztah vojáků na frontě k civilistům v zázemí procházel neustále se zvětšujícím neporozuměním. Nicméně řada historiků a historiček dospěla k přesvědčení, jež vyvracelo teze o frontě jako prostoru maskulinním a zázemím jako prostoru femininním. Jejich postoj vychází ze vzájemné citové a symbolické provázanosti obou výše uvedených domén, což mimo jiné autor u českých vojáků potvrzuje některými prameny osobní povahy. Tato interakce každodenní frontové reality a domácího vývoje byla tedy pro většinu vojáků jedinou stabilní linií jejich existence a identity, neboť idea domova nabyla významu pro citové přežití vojáků a byla nezbytnou součástí udržovací motivace. Fyzickou odloučenost těchto dvou světů pomáhala překonávat polní pošta, která se stala doslova citovou závislostí mužů na frontě. Válečná korespondence přinášela na druhé straně některé potíže

týkající se především jejich distribuce v určitých vypjatých situacích války či obavy velení, že vojáci ve svých dopisech prozradí válečná tajemství a ohrozí morální stav civilního obyvatelstva. Korespondence je rovněž analyzována na základě genderové optiky, neboť většina korespondence byla citově spjata s genderově podmíněnými rolami jejich původce a s domovem, který byl vnímán jako feminizované prostředí. V tomto prostředí byla pro české vojáky ústřední citovou osou komunikace s matkou. Fyzickým kontaktem s domovem byla pochopitelně během války dovolená, v níž chtěl vracející se voják nabýt opět pocitu genderové normality. Znovu se však ukazuje rozpor mezi realitou a ideálem. Vojáci pod tlakem všední válečné reality nemohli dosáhnout ideálu hegemonní maskulinity jako ve stavu normality a tím ztráceli kontrolu nad svou domácností i nad hospodářským stavem své rodiny, jelikož jejich maskulinní identita byla válečnou realitou narušena.

Oproti předešlým kapitolám je poslední kapitola s názvem *Mužnost pod palbou: boj* poněkud odlišná, poněvadž se zabývá působením samotného boje, jenž má zvláštní význam než předchozí dvě Lynnovy fáze motivace. Důvod autor objasňuje primárně v převážení strachu, stresu, boje o přežití či emocemi před složitou logikou motivačních rámců dlouhodobých vlivů, které byly charakterizovány v předchozích kapitolách. Jenomže strach je z genderového pohledu vnímán jako nemaskulinní pocit, jenž musí být překonán, aby mohl voják zůstat stále mužem v rámci soudobého genderového řádu. Podstatným genderovým faktorem těsně spjatým s bojem a s utvářením maskulinity je deformace či destrukce těla. U českých vojáků autor zjišťuje, že tělesná deformace byla jimi velice často živě a detailně popisována, na rozdíl od tabuizace zabíjení. Největší hrůzu našim vojákům přinášela představa bolestivého a dlouhého umírání. Tělo tvořilo v tehdejší společenské diskurzu základní prvek mužské identity a mělo zásadní význam pro utváření maskulinního prostoru. Bojová situace jasně ukázala z genderového úhlu pohledu svou entitu tím, že tělo nabývá symbolického prostoru a muži v něm během válečných útrap ztrácejí kontrolu nejenom nad sebou samými, nýbrž i nad svou maskulinní identitou. Muži se tak kvůli důsledkům zranění ocitli často v situaci, kdy kontrolu nad jejich tělem přebíraly ženy v roli ošetřovatelek, což v podstatě převracelo jejich pozice v dosavadním genderovém řádu.

Předkládaná monografie patří k ojedinělému postoji v poznávání života českých vojáků během první světové války. Autor na základě studia domácí i zahraniční literatury potvrzuje svá zjištění jednotlivými prameny osobní povahy a srovnává konkrétní odlišnosti či shody českých vojáků s jinými vojáky Velké války. Přichází s novým úhlem pohledu pro výzkum výše uvedené problematiky, který má dosud téměř nulové zastoupení v české historické vědě. Tento nedostatek autor kompenzuje svými zkušenostmi a znalostmi ze západní historické vědy a dalších společenských věd, čímž podle mého soudu dokáže oslovit především odbornou veřejnost. Díky nejenom své vysoké jazykové a stylistické úrovni ve formulování textu, nýbrž také v hluboké empatické reflexi k jednotlivým aktérům této výjimečné historické události zaujme zvláště neobornou

veřejnost. Práce se tak stává cenným námětem pro hledání nových, potažmo v českém prostředí netradičních metodologických perspektiv výzkumu naší národní historie.

Autor/Author

Mgr. Milan Hanzl

Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
nám. Svobody 331
500 03 Hradec Králové
milan.hanzl@uhk.cz

**Jakub DRÁBEK – Aleš SKŘIVAN – Andrej TÓTH (eds.),
*Cukrovarnický průmysl jako opomíjený aktér mezinárodního
obchodu v meziválečném období*, Nakladatelství a grafické
studio HALAMA, České Budějovice 2017, 280 s.,
ISBN 978-80-870-8237-9**

Cukrovarnický průmysl jako opomíjený aktér mezinárodního obchodu v meziválečném období je název monografie z pera vyučujících a doktorandů Katedry hospodářských dějin (KHD) Národohospodářské fakulty Vysoké školy ekonomické v Praze (VŠE), kteří se pokusili na dvě stě osmdesátí stranách svého kolektivního díla podchytit význam cukrovarnického průmyslu v komparaci s hospodářským vývojem vybraných evropských zemí v časovém horizontu dvacátých až třicátých let 20. století. Jako další poslání knihy lze spatřovat v rozšíření a doplnění dosavadních badatelských snah, které se týkají vývoje a tradice cukrovarnického průmyslu. Z poměrně širokého seznamu autorů by bylo jistě vhodné zmínit Ing. Jakuba Drábka, který se podílel na spoluautorství tří ze šesti kapitol, do nichž je kniha rozčleněna. Ing. Drábek se totiž v rámci své profesní specializace zabývá přímo vývojem cukrovarnictví a řepařství v Českých zemích, s důrazem na vývoj v meziválečném Československu a Protektorátu Čechy a Morava. Z dalších autorů, kteří participovali na vytvoření této odborné publikace lze uvést Jana Hladíka, Terezu Burianovou, Terezu Hruškovou a Kláru Fabiánkovou.

Vznik této publikace byl realizován za podpory Interní grantové soutěže VŠE v Praze v rámci ročního projektu, přičemž je nutné zmínit, že k jejímu sepsání, alespoň podle tvrzení autorů, notně přispělo sté výročí od založení první samostatné Československé republiky, která na tehdejší poměry patřila k hospodářsky vyspělým státům nejen v Evropě, ale i ve světě. S ohledem na pramennou základnu díla využili autoři kromě česky psané odborné literatury také zahraniční zdroje, a to zejména německé, maďarské, anglické a španělské provenience. Stejně tak využili i dostupné archivní prameny, které se nacházely v českých, ale i zahraničních archivech, a sice např. ve Vídni, Londýně, Budapešti, Ženevě nebo Madridu. Na základě studia ať už tištěných, nebo archivních materiálů vznikla publikace, v jejímž úvodu se čtenář může dozvědět informace o výzkumu a bádání, které předcházelo jejímu vydání, ale také poznatky o vzniku a vydání knihy. Na konci knihy se nachází přehledně sestavený seznam použité literatury, po němž následuje část dedikovaná autorům, a na níž navazuje kapitola s přílohami. Kapitola přílohy obsahuje vyjma obrazových příloh také dobové zprávy, listiny a dopisy.

Vyjdeme-li z obsahové a koncepční struktury díla, snaží se autoři podat čtenáři vývoj československého cukrovarnického průmyslu na chronologické bázi, o čemž se můžeme přesvědčit již v první kapitole s názvem: „*K vývoji cukrovarnického průmyslu v Československé republice v souhrnné komparaci se situací v Maďarském království ve dvacátých a třicátých letech se stručným nástinem situace v období před rokem 1918*“, v níž je popsán rozvoj a význam tohoto od-

větví potravinářského průmyslu v obou zemích. Z dalších kapitol, které stojí za čtenářovu pozornost, lze např. zmínit hned tu následující: „*Cukrovarnictví a řepařství v první Československé republice pohledem sociální politiky*“, v níž Jan Hladík nahlíží na danou problematiku prizmatem sociální politiky, přičemž se zaměřuje hlavně na mzdovou stránku věci. Z hlediska pokusu o analýzu nejenom ekonomického stavu československého a španělského cukrovarnického průmyslu mezi válkami, ale také načrtnutí obchodních vztahů mezi oběma zeměmi pojednává kapitola č. 5, jejíž autorkou je Tereza Hrušková. Závěr knihy je, podle mého názoru, vhodně doplněn o rekonstrukci vývoje cukrovarnictví v Českých zemích a Uhersku, který je v podání autorů rozčleněn do čtyř fází. Zatímco pro první dvě fáze je charakteristický přerod manufakturní výroby na průmyslovou a pozdější upevnění výroby a její navrácení na úroveň před první světovou válku, zbylé dvě fáze popisují proces zrušení vázaného hospodářství a následného přechodu od tržní struktury k administrativně řízené výrobě.

Vzhledem k tomu, že cukrovarnický průmysl stál velmi dlouhou dobu mimo pozornost historiků, potažmo ekonomů, jejichž ohnisko zájmu spadá do oblasti hospodářských dějin, lze nově vzniknuvší kolektivní monografii členů KHD považovat za cenný vklad do okruhu děl, jež zkoumají jednotlivá odvětví potravinářského průmyslu.

Autor / Author

Mgr. František Krejčí

Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
nám. Svobody 331
500 03 Hradec Králové
frantisek.krejci.1@uhk.cz

Ladislav ZIKMUND-LENDER, *Struktura města v zeleni: Moderní architektura v Hradci Králové, Pravý úhel, Hradec Králová 2017, 279 s., 978-80-907128-0-5*

Historik umění Ladislav Zikmund-Lender se několik let systematicky věnuje studiu královéhradecké moderní architektury ve 20. století. Zároveň je prvním autorem, který se akademicky v českém prostředí zabývá queer studies v dějinách umění. Po absolvování doktorské rigorózní zkoušky na Masarykově univerzitě v Brně v roce 2015 působí jako pedagog a odborný asistent na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích a své alma mater. Zároveň pracuje jako nezávislý kurátor a autor či editor řady odborných publikací. V oblasti queer studies šlo o spoluautorství u studií *Teplá Praha*, nebo *Homosexualita v dějinách české kultury*.¹ Zároveň byl autorem či spoluautorem osmi publikací, jež byly věnovány moderní architektuře v Hradci Králové a výrazným architektonickým osobnostem.² Jednotlivé publikované analytické výzkumy a studijní projekt rigorózní práce, pak autor synteticky zpracoval v recenzované monografii *Struktura města v zeleni: Moderní architektura v Hradci Králové*.

Recenzovaná publikace je třetím pokusem o syntetický přehled královéhradeckého urbanismu ve 20. století.³ Ladislav Zikmund-Lender ve své monografii na předcházející výzkumy zdatně reaguje a komparuje je se závěry svých dílčích i kompletních zjištění. Mnohdy vyvrací starší závěry a přichází s novými interpretacemi. Recenzovaná publikace o 279 stranách je členěna do 19 kapitol, součástí je také seznam vybraných pramenů a literatury, jmenný rejstřík, mapa popisovaných objektů a velice široká paleta ilustrací o 323 fotografiích. Právě podrobná a kvalitní fotodokumentace jednotlivých realizací architektů, stavebních plánů a dobových fotografií je jedním z velkých přínosů recenzované publikace. Autor si vytyčil jako jeden z hlavních cílů ukázat jaká byla odlišnost Hradce Králové od ostatních radikálně architektonicky proměňovaných měst (Praha, Zlín, Brno) a zdůraznit specifika městského urbanizačního vývoje. Zároveň chtěl syntetizovat jednotlivými analýzami především své starší texty o Janu Kotěrovi, Janu Rejchlovi, Milanu Rejchlovi či židovské otázce v Hradci Králové a navázat je na již publikované monografie Jakuba Potůčka, Marcela Pencáka, Marie Benešové a mnohých dalších kunsthistoriků.

Autor v úvodu a první kapitole vymezuje širokou historiografickou a teoretickou základnu na níž vybudoval svůj výzkum. Vzhledem k mnohaměsíčnímu

-
- 1 Jan SEIDL (ed.), *Teplá Praha: průvodce po queer historii hlavního města 1380–2000*, Brno 2014; Martin C. PUTNA a kol., *Homosexualita v dějinách české kultury*, Praha 2013.
  - 2 Srov. Ladislav ZIKMUND-LENDER, *Tři generace architektů: Václav st., Václav ml., Jan a Milan Rejchlovi*, Hradec Králové 2012; Ladislav ZIKMUND-LENDER – Jiří ZIKMUND (eds.), *Budova muzea v Hradci Králové 1909–1913: Jan Kotěra*, Hradec Králové 2013; Ladislav ZIKMUND-LENDER, *Jan Kotěra in Hradec: Jan Kotěra v Hradci*, Hradec Králové 2016.
  - 3 Marie BENEŠOVÁ – Jan JAKL – František TOMAN, *Salón republiky: moderní architektura Hradec Králové*, Hradec Králové 2000; Jakub POTŮČEK, *Hradec Králové: Architektura a urbanismus 1895–2009*, Hradec Králové 2009.

pobytům ve Spojených státech amerických klade velký důraz na teoretické práce Vincenta Scullyho, Roberta Venturiho, Manfreda Tafuriho, Francesca Del Co, Kennetha Framptona a Neila Levina, které reflektuje v celém textu. Správně se snaží o definici modernity v rámci pojmu moderní architektura a vnímá ho přes původní pojetí spjaté s dobovou módou. Vzhledem k názvu monografie vymezuje i teoretické pojetí architektury jako struktury. Pojem struktury konfrontuje s různými přístupy rakouských, německých, italských nebo amerických autorů. Absentuje však vymezení pojmu a jeho vztah k francouzské historiografii a prioritně pak k dílu filozofa a sociologa Michela Foucaulta, který v mnohém kodifikoval strukturalistické pojetí času, faktů apod. Vzhledem k řadě realizovaných výzkumů autora v oblasti queer studies vymezuje pojmový aparát a teoretické spojení s vnímáním architektury, koncepcí umění u v současnosti populárních tematických celků genderu, feminismu či vnímání homosexuality v moderním umění. V několika partiích textu je také patrný příklon Zikmund-Lendera k teoretickým konstruktům marxistické historiografie – využívání pojmů materialita či buržoazie a k většímu prostoru, který dává levicově zaměřeným tématům sociálního bydlení, dělnických domů, lidových organizací apod.

Jednotlivé kapitoly monografie je možné rozdělit hned do třech segmentů se společnými znaky. Největší část textu autor věnuje výrazným osobnostem, které se svou tvorbou zapsaly do tváře moderního Hradce Králové.⁴ Tyto kapitoly obsahují životopisné medailony jednotlivých architektů, kde využívá jak stručnějších přístupů biografické metody, jako v případě části o Oldřichu Liskovi, tak podrobnějších sond u Vladimíra Zákrejse. Díla jednotlivých autorů často synteticky popisuje výčet realizací, vybrané doplňuje o podrobnější kunsthistorickou analýzu a sociokulturní pozadí. Vždy se také snaží o hodnotící prvek, který vyzdvihuje konkrétní přínosy osobností pro královéhradeckou moderní architekturu.

Dalším segmentem je oblast výrazných staveb a fenoménů.⁵ Autor zde na základě podrobného původního výzkumu vystavuje kompletní stavební medailon budov. Součástí je podrobná kunsthistorická analýza, stručný medailon stavebníka nebo architekta, případně postižení současného „života“ dané realizace. V těchto kapitolách je také stěžejním momentem autorův podrobný výzkum dobových periodik a jejich komparace se zjištěnými závěry z pramenného studia. Tento segment je také charakteristický výrazným využitím teoretických

4 Osobnostem architektů je primárně věnováno 10 kapitol z celkových 19. Ve výčtu jde o tyto kapitoly – 4. Architekt a politika: Jan Kotěra v Hradci, 5. Struktura zeleně: František Thomayer v Hradci, 6. Konzervativní urbanista: Vladimír Zákrejs v Hradci, 8. Architekt konformního vkusu: Jindřich Freiwald v Hradci, 9. Kubismus na periferii: Theodor Petřík v Hradci, 10. Mezi módou a modernitou: Oldřich Liska v Hradci, 15. Továrník a jeho architekt: Otakar Novotný na Hradecku, 16. Tradicí proti zločinu: Heinrich Kulka v Hradci, 18. Otec a syn: Jan a Milan Rejchlovi na Hradecku.

5 Jednotlivým stavebním fenoménům a výrazným stavbám je věnováno pět kapitol. Ve výčtu jde o tyto kapitoly – 3. Kousek orientu: Nový synagoga a její architekt, 7. Přivést k sobě chladná srdce osadníků zdejších: Čtyři moderní sakrální stavby, 12. Radostné bydlení: Stopy funkcionalismu v Hradci, 13. Zaplaveny světlem a vzduchem: Gočárový školy, 14. Novákovy PALACE garáže.

prací k vymezení jednotlivé terminologie, dobových souvislostí apod. Zikmund-Lender se také snaží nabourávat stereotypní vnímání jednotlivých fenoménů jako funkcionalismus v Hradci Králové, moderní sakrální stavby nebo Gočárový školní projekty a architektův význam pro moderní urbanismus města. Důležité je postupné oprostění osob Františka Ulricha či Josefa Gočára od aury neomylných a ve všem originálních tvůrců/politiků, kteří silným marketingem mnohdy zastiňovaly tvorbu jiných tvůrců (v případě Josefa Gočára).

Nejmenší část monografie autor věnoval samostatným kapitolám o urbanistickém vývoji ve městě.⁶ V tomto segmentu vychází z předchozích výzkumů Jakuba Potůčka, které doplňuje o kritický komentář. Text však také rozšiřuje o vlastní původní výzkum, jež doplňuje starší závěry a opravuje některá chybná zjištění či nepřesnosti. V tomto segmentu práce autor nejčastěji využívá syntetického projetí tématu s teoretickým vymezením pojmosloví. Pozitivně postihuje, že vývoj královéhradeckého urbanismu nebyl žádným revolučním přerodem, ale evolučním vývojem, jež kombinoval původní tradiční pojetí s novými moderními přístupy. Tedy výrazné pojmání kontinuity vývoje místo doposud prosazované diskontinuity. I vzhledem k dlouhé tradici místního územního plánování se podařilo s menšími odchylkami udržet pozitivní urbanistický rozvoj Hradce Králové i v druhé polovině 20. století. Tomu odpovídalo citlivé navázání projektantů na studie Oldřicha Lisky, Václava Rejchla mladšího, Vladimíra Zákeje a Josefa Gočára.

Publikace v závěrečné kapitole také předkládá aktuální otázky týkající se památkové ochrany staveb a urbanismu z 20. století. Autor se na základě vlastního hodnocení snaží vykázat ukázky pozitivních i negativních zásahů do památkové obnovy konkrétních staveb. Zde se na základě současných trendů moderní historické práce objevuje osobní autorův názor na rekonstrukci jednotlivých staveb, subjekt historika zde přináší vhled a situaci k aktuální společenské situaci na lokální i celostátní úrovni v otázce urbanistického rozvoje měst a památkové ochrany moderní architektury.

Souhrnně lze konstatovat, že práce Ladislava Zikmund-Lendera je skutečně potřebnou syntetickou prací, která přináší široký pohled do současných trendů bádání v oblasti dějin umění a rozšiřuje kontext soustavného studia královéhradecké moderní architektury. Práci je možné vnímat jako dílčí příspěvek k budoucímu podrobnějšímu výzkumu o architektonických osobnostech jako v případě Oldřicha Lisky, Vladimíra Zákrejse či Františka Thomayera. Tak jako syntetickou studii k urbanistickému vývoji plánování městské výstavby, lokální stavební tradici či k vývoji celkového kontextu meziválečné architektury v Československu. Text je tedy určitou výzvou k vytvoření řady odborných monografií o lokálních tvůrcích, ale také k budoucím architektonickým manuálům či velké „totální“ knize o vývoji moderní architektury v Hradci Králové ve 20. století. Tedy o vytvoření tzv. velkých dějin Salonu republiky.

6 Vývoji královéhradeckého urbanismu a územního plánování autor věnoval tři kapitoly. Ve výčtu jde o tyto kapitoly – 2. Cesty moderní architektury v Hradci Králové, 17. Zitřek stavíme dnes: Architektura a urbanismus Hradce v letech 1945–1989, 18. Péče o město v zeleni.

Autor | Author

Mgr. Matěj Bekera

Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
nám. Svobody 331
500 03 Hradec Králové
bekeramatej@gmail.com

Michal BABÍK – Gabriela BROKEŠOVÁ (edd.), *Poklady sbírek Královéhradeckého kraje, Regionální muzeum a galerie v Jičíně pro Královéhradecký kraj, Jičín 2018, 286 s., ISBN 978-80-87486-12-2*

Editoři rozčlenili obsah reprezentativní publikace do oddílů věnovaných devatenácti muzeím se sídlem v Královéhradeckém kraji. Jedná se o muzea zřizovaná městy, krajem, Farmaceutickou fakultou Univerzity Karlovy v Hradci Králové, ta je zřizovatelem Českého farmaceutického muzea v Kuksu, a Správou krkonošského národního parku ve Vrchlabí, která je zřizovatelem Krkonošského muzea ve Vrchlabí. V textu věnovaném Krkonošskému muzeu ve Vrchlabí mohlo být zmíněno i druhé muzeum zřizované Správou Krkonošského národního parku, byť se nachází v Libereckém kraji, a to Krkonošské muzeum v Jilemnici. Dalším kritériem pro zařazení muzeí do publikace bylo jejich členství v Asociaci muzeí a galerií České republiky.

Zmíněným oddílům knihy předchází úvodní slovo Martiny Berdychové, náměstkyně hejtmána Královéhradeckého kraje, a editora titulu, Milana Babíka, ředitele Regionálního muzea a galerie v Jičíně a předsedy Královéhradecké krajské sekce Asociace muzeí a galerií České republiky. Oddíly jsou jednotně strukturovány a, až na oddíl věnovaný Českému farmaceutickému muzeu, řazeny abecedně podle názvu jejich sídla.

Autory nebo spoluautory textů publikace je pět desítek stávajících nebo bývalých pracovníků v knize zastoupených muzeí. Oddíly publikace jsou uvedeny dvojstranou, z níž levá strana patří celostránkové černobílé reprodukci, ve většině případů pohledu do muzejní expozice, na pravé je název a adresa muzea. Následují vstupní texty ilustrované černobílými a barevnými reprodukcemi fotografií objektů, v nichž muzea nebo jejich pobočky sídlí, snímků historických i stávajících muzejních expozic nebo s muzei spjatých osobností. Reprodukce nejsou bohužel opatřeny popiskami.

Vstupní texty věnované muzeím mají podobný obsah. Patří významným událostem z minulosti i současnosti muzeí, s akcentem na okolnosti spjaté s jejich založením (uspořádání výstavy celostátního i lokálního významu, založení muzejního či vlastivědného spolku, iniciativa aktivní místní osoby, ...). Je v nich pojednáno o sbírkách muzeí a jejich oddílech, o vytváření muzejních expozic. Často je v nich věnována pozornost také zřizovatelům muzeí, respektive jejich změnám, budovám, v nichž muzea či jejich detašovaná pracoviště sídlí, respektive sídlila. Uváděna jsou v nich i jména správců, respektive ředitelů nebo vedoucích.

Na vstupní texty navazují stěžejní části publikace, oddíl věnovaný podrobnému popisu muzejníky vybraných sbírkových předmětů, muzejních „pokladů“, a oddíl, který patří velkým, převážně barevným reprodukcím stojedenácti sbírkových předmětů. Součástí zmíněných zevrubných popisů předmětů jsou i další informace (např. k osobnosti tvůrců „pokladů“, „příběhy“ předmětů, ...).

Popisy jsou v některých případech doprovázeny malými černobílými reprodukcemi fotografií (kreseb) „pokladů“. Velké reprodukcce jsou opatřeny stručnou popiskou.

Závěrečných patnáct stran titulu tvoří maloformátové reprodukcce snímků sbírkových předmětů, respektive výřezů z nich, se stručnými popiskami v anglickém jazyce.

K muzejním „pokladům“ zahrnutým do knihy patří například unikátní Pechánkovo dřevěné kolo z roku 1867, vyrobené, jako první v Čechách; v Hořicích (Městské muzeum a galerie Hořice); Franusův kancionál (Codex Franus) dokončený roku 1505 a v kubistickém duchu v letech 1912–1913 zhotovená prosklená skříň (skleník), navržená Josefem Gočárem (Muzeum východních Čech v Hradci Králové); na herduli (podložce na paličkování) s podvinkem (návrhem) upevněná rozpracovaná vamberecká paličková krajka – vláčka z konce 19. století (Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou – Muzeum krajky Vamberk); dermoplastický preparát (vycpanina) pravděpodobně posledního medvěda z Krkonoš, uloveného roku 1762, nebo soubor fotografií z let 1882–1884 věnovaný krkonošským motivům, který vytvořil známý český fotograf Jindřich Eckert (Krkonošské muzeum ve Vrchlabí).

Ačkoli kniha není odborným titulem, měl (mohl) do ní být zařazen výběrový soupis publikací a statí pojednávajících o muzeích zastoupených v titulu. Zvídaví čtenáři, lidé se zájmem o další, bližší informace, by to bezpochyby ocenili.

Nápaditě, kvalitně upravená práce naplňuje poslání, o kterém se zmiňuje v úvodním slovu M. Berdychová a ve slovu editora M. Babík. Přibližuje široké veřejnosti minulost a současnost a zejména pak hodnotné sbírky (výjimečné sbírkové předměty) muzeí Královéhradeckého kraje zřizovaných městy, krajem, vysokou školou a institucí z oblasti ochrany přírody. Podobnou publikaci by si bezpochyby zasloužily i další paměťové (sbírkotvorné) instituce Královéhradeckého kraje – všestarský archeopark, krňovický skanzen a v publikaci *Poklady sbírek Královéhradeckého kraje* neuvedená samostatná muzea výtvarného umění – galerie.

Autor | Author

PhDr. Vlastimil Havlík, Ph.D.

Pedagogická fakulta
Univerzita Hradec Králové
nám. Svobody 331
500 03 Hradec Králové
vlastimil.havlik@uhk.cz

zprávy

Prezentace publikace *Staré letopisy české (Východočeská větev a některé související texty)* na Univerzitě Hradec Králové

V roce 2003 byly vydány *Staré letopisy české*, vzácný soubor zápisů paměti různých autorů na českou minulost mezi lety 1378 a 1526, období půl druhého století sahajícího do sklonku středověku a zachycujícího dramatické doby husitské revoluce i její druhé fáze v časech vlády Jiřího z Poděbrad a jagellonských králů. Poprvé je shromáždil a jako celek vydal pod uvedeným názvem František Palacký již v roce 1829, po druhé byly vydány v Charvátově edici Palackého díla v roce 1941. Po cezúře, dané přirozeným rytmem historického výzkumu, byl úsilím stejného autorského kolektivu připraven k vydání druhý svazek rozsáhlého kronikářského díla. Tentokrát byl zaměřený na letopisy, zahrnující východočeskou větev původních vyprávěcích pramenů. Nová kritická edice je jedním z výsledků grantového projektu excelence Grantové agentury ČR (P405/12/G148 *Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období*), její vydání v nakladatelství Filosofia z ledna 2019 předjalo 600. výročí počátku husitské revoluce.

Ve středu 30. ledna 2019 byla krásná publikace o rozsahu 734 stran uvítána na půdě Univerzity Hradec Králové za přítomnosti královéhradeckého hejtmana PhDr. Jiřího Štěpána, Ph.D., který akci poskytl záštitu a ve svém úvodním vystoupení ocenil publikaci i skutečnost, že je prezentována v Hradci Králové. Další, kteří byli přítomni autorské prezentaci knihy, zastupovali hostitelskou instituci a její složky (prorektor PhDr. Zdeněk Beran, Ph.D., proděkanka Mgr. Pavla Dočekalová, Ph.D., ředitel Historického ústavu Filozofické fakulty Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D. i ředitelka Univerzitní knihovny PhDr. Marie Otavová), tak ředitel Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze PhDr. Martin Prošek, Ph.D., jehož pracovníci se o edici zasloužili.

Jeden z důvodů, proč se prezentace knihy konala na hradeckém vysokéškolském učilišti, je více než zřejmý. Její texty z 15. století jsou vázány na východočeský prostor a konkrétně přímo na Hradec Králové. Východočeská větev letopisů skutečně vznikala v Hradci Králové, městě, jež bylo v době husitství jeho významnou baštou a hlavní oporou sirotčího svazu, navazujícího na hnutí orebitů a Žižkova východočeského bratrstva. Zároveň byl tehdejší Hradec nad Labem předním královským městem a jako nejdůležitější věnné město českých královen na čas sídlem vdovy po císaři Zikmundovi Barbory Celské, obdobně jako tomu bylo za života královny Elišky Rejčky. Druhým důvodem byla skutečnost, že UHK a její Historický ústav Filozofické fakulty byly výslovně požádány, zda by s ohledem na východočeské souvislosti přivítání nové knihy zajistily. Kdo jiný, než univerzita, mající sídlo ve městě, jehož jméno nese ve svém názvu, by měl poskytnout prostor pro takovou slavnostní akci. Naplnilo se tak i přání jednoho z recenzentů publikace, který doporučil, aby byla prezentována na českých vysokých školách, kde se studuje historie s českým jazykem a literaturou.

Publikaci připravili PhDr. Alena M. Černá, Ph.D., prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc., a PhDr. Markéta Klosová, Ph.D., vědeckí pracovníci Akademie věd České republiky. Jedná se o přední odborníky a v dané oblasti o renomované

autory. Petr Čornej je naším význačným historikem a excelentním husitologem, Alena Černá přední badatelkou a editorkou starých českých rukopisů, což rovněž platí o Markétě Klosové, zaměřené zase na latinsky psané prameny. Edice je významným vědeckým počinem. Obsahuje kritické vydání šesti textů, jejichž archetyp vznikl v průběhu 15. století v Hradci Králové. Vydávaný soubor chápe jako důležitý pramen hned z několika hledisek – historického, literárněvědného i jazykového. Zároveň zdůrazňuje jeho mimořádný význam pro dějiny pozdně středověkých východních Čech.

Přivítání knihy se neobešlo bez uvítacích projevů představitelů univerzity a zástupce pořadatele akce, přirozeně hlavní náplní prezentace knihy byla vystoupení autorů, nejprve prof. Čorneje, po té obou editorek Dr. Černé a Dr. Klosové, kteří představili záměr, s nímž k přípravě knihy přistupovali, a své podíly na přípravě tak mimořádného vkladu, jaký publikace přináší. Zastoupení východočeské větve letopisů dává nahlédnout do děl, které vznikaly v Hradci Králové buď v městské kanceláři, nebo v latinské škole, požívající tehdy značné obliby pro kvalitu výuky. Vydání edice je o to záslušnější, že se z bouřlivých husitských časů dochovalo malé množství pramenů východočeské nebo přímo hradecké provenience, a to na vzdory významu regionu v tehdejších dějích. Z šesti textů je pět napsáno česky, jen Kronika starého kolegiáta latinsky. Svazek je oproti předcházejícímu více než dvojnásobný, rozsáhlý textově kritický aparát, historický komentář, zasvěcená úvodní studie stejně jako podrobné rejstříky – jmenný a místní – z něj činí skutečně pozoruhodné vědecké dílo. Editoři otiskli texty zcela poprvé v jejich autentické podobě, měli totiž na zřeteli právě jejich historické, literárněvědné i jazykové využití, což jen podtrhuje mimořádný význam díla pro husitologické bádání i pro historiografii pozdně středověkých východních Čech. Určení práce především vědecké obci neznamena, že okruh jejího působení bude omezený. Nepochybně se pro své přednosti stane předmětem pozornosti také širší poučené veřejnosti, zajímající se jak o dějiny husitství, tak o minulost východních Čech.

Po autorských vystoupeních následovalo přivítání knihy pokřtěním s pomoci obligátního šampaňského vína. V závěrečném slově organizátor akce prof. PhDr. Ondřej Felcman, CSc., vyzdvihl význam edice a poděkoval autorům za jejich přání zrealizovat přivítání publikace na UHK a za jejich vystoupení. Součástí slavnostní akce byla také hudební vložka – při jejím zahájení a v závěru ji naplnily studentky Katedry hudební výchovy Pedagogické fakulty UHK několika skladbami a zpěvem. Lze říci, že publikaci přivítali účastníci více než důstojně. Prožili s autory radost nad úspěšně dokončeným dílem.

Autor | Author

prof. PhDr. Ondřej Felcman, CSc.

Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
nám. Svobody 331
500 03 Hradec Králové
ondrej.felcman@uhk.cz

Textil v muzeu: Textilní ruční práce – zrcadlo ženského světa

K aktivitám Technického muzea v Brně patří rovněž pořádání seminářů a konferencí, a to i takových, které jsou věnovány textilní problematice.¹ Součástí muzejní sbírky jsou totiž také doklady kdysi bohaté textilní výroby na Brněnsku, ale i výroby textilií z dalších oblastí českých zemí. Jsou zastoupeny v muzejní expozici, čas od času jim patří výstava, respektive sbírkové předměty muzea jsou prezentovány na výstavách pořádaných jinými pamětovými institucemi.² Textilní problematice jsou věnovány rovněž odborné publikace pracovníků muzea.³

Od roku 2005 muzeum každoročně pořádá mezioborovou konferenci s výstižným názvem *Textil v muzeu*.⁴ Pro každý rok je stanoveno ústřední téma konference. Témata se vztahují k problematice historie textilní výroby a oděvní tvorby, textilních technik a technologií, historických textilií a jejich restaurování a konzervování, specifických druhů textilií, k problematice péče o textilie a další sbírkové předměty organického původu v depozitáři nejrůznějších institucí, práce s nimi, k problematice s textilnictvím spjatých osobností, spolků, organizací a institucí atp. Přínos konference spočívá zejména v její mezioborovosti, ve skutečnosti, že v rámci vystoupení jejích účastníků, v rámci jejího programu,⁵ je dané téma pojednáno z pohledu pracovníků mnoha institucí, specialistů různých oborů. Setkávají se na ní a nové informace z oboru si předávají pracovníci pamětových a církevních institucí, pedagogové, restaurátoři a konzervátoři, podnikatelé, zájemci o obor příbuzných i vzdálenějších profesí, a to zejména z České republiky a ze Slovenské republiky.

Většina příspěvků z konferencí je, počínaje jejím prvním ročníkem, otištěna v souborech statí – sbornících z akcí s názvem *Textil v muzeu*, od roku 2010 je jim věnován odborný recenzovaný časopis *Textil v muzeu*⁶, který byl roku 2015 zařazen do seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik.⁷

- 1 V letech 1974–1990 muzeum uspořádalo deset přínosných seminářů, věnovaných minulosti různých oblastí textilní výroby a textilnictví (vlnářství, přádelnictví, tkaní, pletení, netkaný textil, úpravy textilií a jejich zkoušení, oděvnictví, textilní stroje a zařízení). *K seminářům byly vydány sborníky sestavené z textů hlavních referátů.*
- 2 Srov. např. v roce 2015 brněnskou Moravskou galerií uspořádaná výstava *Brno – moravský Manchester. 250 let metropole textilního průmyslu.*
- 3 Naposledy Petra MERTOVÁ, *Textilní tvorba brněnských firem*, Strážnice 2015.
- 4 U zrodu konference stála odborná pracovnice Technického muzea v Brně PhDr. Petra Mertová, Ph.D.
- 5 Součástí konference jsou též postery a komentáře k nim, exkurze do muzeí, zpřístupněných vil bývalých brněnských textilních podnikatelů, výrobních závodů
- 6 Naposledy *Textil v muzeu*, roč. 14, Brno 2018.
- 7 Časopis vydává Technické muzeum v Brně ve spolupráci s odbornými komisemi Asociace muzeí a galerií ČR. „Textil v muzeu je, jak se lze dočíst na www stránkách brněnského Technického muzea <http://www.technicalmuseum.cz/casopisy/textil-v-muzeu/>, „jediným periodikem v ČR orientovaným na problematiku historie textilní výroby a oděvní tvorby, identifikace historických textilií, restaurování a konzervování historických textilií a na problematiku historických textilních technik a technologických pomůcek.“ Zmíněnému mezioborovému charakteru konference odpovídá i oborová pestrost textů publikovaných v časopisu. „Periodikum je koncipováno mezioborově, proto mezi hlavní příspěvky patří texty z oborů jako dějiny, archeologie,

Tématem konference Textil v muzeu uspořádané v brněnském Technickém muzeu ve dnech 4.–5. června 2019 byly textilní ruční práce, spjaté zejména s dívčím a ženským světem. Vystoupily na ní tři desítky přednášejících. Jejich příspěvky byly rozděleny do sedmi bloků. Drtivá většina přednášek byla věnována textiliím a jejich souborům, textiliím ozdobeným, respektive vytvořeným výšivkou, krajkou, popřípadě jinými předtkalcovskými technikami a autorkám a autorům, jejich skupinám, kteří se tvorbě uvedených textilií věnovali, respektive věnují.

K přínosným vystoupením věnovaným textiliím ozdobeným výšivkami a krajkami a deponovaným v paměťových a církevních institucích, v mobiliárních fondech Národního památkového ústavu, v institucích provádějících archeologický výzkum, k vystoupením věnovaným jejich zhotovování (technologie, pracovním nástrojům a pomůckám, předlohám) patřila přednáška Kateřiny Cichrové (Národní památkový ústav⁸, ú. o. p. středních Čech v Praze) zaměřená na luxusní výšivky z kovových vláken v souboru divadelních kostýmů a koňských postrojů českokrumlovského státního hradu a zámku, přednáška Markéty Grill Janatové (Uměleckoprůmyslové museum v Praze) o proměně výšivky na paramentech pod vlivem historizujících slohů, o místech, na nichž byly sakrální textilie vyšívány, o Paramentním ústavu Křesťanské akademie v Praze a jeho významných návrhářích. Milan Jančo (NPÚ, ú. o. p. středních Čech v Praze) hovořil na téma Textilní ruční práce žen pohledem mobiliárních fondů Národního památkového ústavu. Věnoval se nejenom textiliím, ale i pracovním nástrojům, pomůckám, vzorníkům předloh, vytvořeným, respektive používaným od 18. století. Přednášející vyšel zejména z průzkumu pramenů ikonografické a hmotné povahy. Pavel Kopeček (Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci) pojednal o sakrálních textiliích, zejména o oltářích plátnech a textiliích spjatých s mešním kalichem, a o jejich výzdobě výšivkou a krajkou. Veronika Pilná (NPÚ, ú. o. p. v Plzni) se ve svém vystoupení Dekorativní techniky 16. a počátku 17. století věnovala nejenom uvedeným technikám, ale i tištěným předlohám a druhům textiliích vytvořených příslušnými technikami. Veronika Provodovská (Muzeum J. A. Komenského v Uherském Brodě) promluvila o muzejním projektu *Řemeslo jak vyšíté*, o elektronické i tištěné podobě⁹ jeho výstupu a Markéta Škrdlantová (Vysoká škola chemicko-technologická v Praze) se v přednášce *Vliv lepenek s alkalickou rezervou na živočišná vlákna při dlouhodobém uložení* zaměřila na problematiku vhodného uložení textilií v depozitáři.

---

etnologie, umění, kulturní dědictví, konzervace a restaurování a přírodovědné obory. Druhou část periodika tvoří texty, materiály a zprávy, jejichž prvotním účelem je informovat o dění v oboru. Posláním periodika Textil v muzeu je přinášet nové původní vědecké práce, materiály i informace o dění v oboru a přispívat tak ke zvyšování odborné úrovně i informovanosti všech, kteří se ve svém profesním životě věnují tématům spojeným s textilní problematikou.“ V časopisu jsou publikovány také texty, které neodpovídají tématu, tématům příslušné konference a tudíž o nich nebylo na konferenci pojednáno, a recenze a anotace publikací a výstav.

8 Dále jen NPÚ.

9 Veronika PROVODOVSKÁ, *Řemeslo jak vyšíté*, Uherský Brod 2017.

K podnětným příspěvkům o vyšivačkách, krajkářkách, textilních výtvarnicích a obchodnicích patřilo vystoupení Aleše Brožka (Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem a Česká vexilologická společnost, z. s.) České a moravské ženy jako vyšivačky praporů v letech 1850–1950. Příspěvek patřil nejenom ženám vyšivačkám, ale i ženám, které vlastnily, respektive řídily větší vyšivačské dílny a firmy, v nichž byly vyšívány prapory, a konkrétním artefaktům – praporům. Konstantina Hlaváčková (Uměleckoprůmyslové museum v Praze) přiblížila účastníkům konference náročnou přípravu výstavy Šílený hedvábník. Zika a Lída Ascher: textil a móda. Nastínila jim osudy a životní dílo návrhářky a sportovce, obchodníka, podnikatele. Ascherovi se narodili v Čechách a byli donuceni opustit vlast po nástupu nacistů k moci. Marie Kuldová (NPÚ, ú. o. p. středních Čech v Praze) se ve svém vystoupení zaměřila na výšivky aristokratů, na jimi ozdobené sakrální textilie, Alena Křížová (Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně) na výuku specifické zuberské výšivky industriální učitelkou Marií Schoberovou v Zubří u Rožnova pod Radhoštěm. Júlia Marcinová (Katedra mediatické a kulturního dědictví Žilinské univerzity v Žilině) informovala o žilinském spolku Živena, o textilní tvorbě jeho členek, Marie Szadkowska (Muzeum hlavního města Prahy) se v přednášce Božena Rothmayerová Horneková a Alice Masaryková. Svěřenkyňe a mentor (1926–1939) zaměřila na osobnost známé textilní výtvarnice a pedagožky a na její textilní realizace, vytvořené v letech, v nichž byla pod vlivem dcery prezidenta T.G. Masaryka Alicí.

Martin Šimša (Národní ústav lidové kultury ve Strážnici) se na konferenci věnoval výzkumu Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici věnovanému krejčovským cechům v českých zemích a uskutečněných, respektive uskutečňovaných v letech 2017–2019.

Účastníci konference dostali také příležitost seznámit se s několika postery věnovanými textilním artefaktům a jejich souborům a prohlédnout si výstavy Počátky sportu v Brně v brněnském Technickém muzeu a přehlídky Jak se poznávali: moravsko-slovenské vztahy v letech 1848–1919; Tradiční lidová kultura – výkladní skříň státu – vděčný symbol národa a Srpen 1968 mezi dějinnými osmičkami. Přehlídky byly součástí výstavního projektu Moravského zemského muzea v Brně k 100. Výročí vzniku Československa. Prohlídky byly spojeny s odborným výkladem autorů výstav.

Patnáctý ročník konference Textil v muzeu byl velmi dobře zorganizován a bezpochyby splnil i tentokrát svoje poslání, z několika úhlů pohledu přiblížil účastníkům problematiku textilních ručních prací, problematiku spjatou zejména se světem žen a dívek, s oblastí tvorby krajků, s vyšíváním a dalšími textilními zdobnými technikami, se sociálním kontextem jejich zhotovování, s textiliemi sloužícími k výzdobě oděvu a drobnými textiliemi pro světské a církevní interiéry a pro obřadní účely, s péčí o ně, s jejich prezentací.

Autor | Author

PhDr. Vlastimil Havlík, Ph.D.

Pedagogická fakulta
Univerzita Hradec Králové
nám. Svobody 331
500 03 Hradec Králové
vlastimil.havlik@uhk.cz

Obsah

STUDIE

- Franciszek Pino Friedenthal na wrocławskim agonie retorycznym
w roku 1738 7
BEATA GAJ
- Legionáři v řadách správního důstojnictva československého četnictva 17
MARTIN LOKAJ
- Odsunutí broumovští Němci a jejich pohled na bývalou domovinu 31
DANA FÜGNER URBÁŠKOVÁ – ZDENĚK JIRÁSEK
- Úloha akčních výborů Národní fronty v Hradci Králové v únoru 1948 53
PAVEL HORÁK

MATERIÁLOVÉ STATĚ

- Tzv. Listina Václava IV. z 25. března 1397 aneb Konfirmace listiny Oldřicha
z Lichtenburka pro Ronov nad Doubravou z 22. ledna 1307. Diplomatický,
paleografický a jazykový rozbor 75
PETR SEDLÁČEK
- První zatroubení polnic proti obludné nadvládě žen 87
MIROSLAV BENEŠ

RECENZE

- Michal DRAGOUN, *Středověké rukopisy v českých zemích.*
Handbušek kodikologa 109
- Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků*
Velké války, 1914–1918 111
- Jakub DRÁBEK – Aleš SKŘIVAN – Andrej TÓTH (eds.), *Cukrovarnický průmysl*
jako opomíjený aktér mezinárodního obchodu v meziválečném období 116
- Ladislav ZIKMUND-LENDER, *Struktura města v zeleni: Moderní architektura*
v Hradci Králové 118
- Michal BABÍK – Gabriela BROKEŠOVÁ (edd.), *Poklady sbírek*
Královéhradeckého kraje 122

ZPRÁVY

- Prezentace publikace *Staré letopisy české (Východočeská větev a některé*
související texty) na Univerzitě Hradec Králové 127

Textil v muzeu: Textilní ruční práce – zrcadlo ženského světa	130
Pokyny pro autory <i>Východočeských listů historických</i> (VLH)	137

Pokyny pro autory *Východočeských listů historických* (VLH)

Časopis vychází dvakrát ročně. Uzávěrka prvního svazku každého roku je stanovena na 15. únor, pro druhý svazek je to 1. září. Redakce přijímá pouze původní práce, které vznikly v badatelské dílně autora. Práce mohou být psány česky, slovensky a polsky. Studie a materiálové stati (včetně edic dokumentů a vzpomínek) mohou mít maximálně do 40 stran, recenze a zprávy v rozsahu 4–10 stran.

Pokyny pro úpravu rukopisu:

1. Rukopis napsaný na počítači **zašlete** redakci VLH v jednom výtisku a na označeném CD/DVD nebo zašlete na adresu redakce (vlh@uhk.cz) elektronicky. **Pište ve Wordu, písmo Times New Roman, velikost 12, řádkování 1,5 – poznámky pod čarou velikost 10, řádkování 1.**

2. K textu studie či materiálové stati **přiložte** resumé (rozsah max. 1800 znaků – 1 strana), abstrakt (do 600 znaků) a klíčová slova (5–7 slov), to vše v českém jazyce. Ke studii, materiálové stati a recenzi je třeba připojit krátký medailonek autora – max. 400 znaků (odborná specializace, význačné dílo...) **Redakce je POVINNA vytisknout následující údaje o autorovi: plné jméno se všemi tituly, rok narození, afilace** (údaje o zaměstnání; v případě, že autor nepracuje v odborné instituci, je povinen uvést svou privátní kontaktní adresu), **plná kontaktní poštovní** (pracoviště nebo privátní) **a emailová adresa. BEZ TĚCHTO ÚDAJŮ NEMŮŽE BÝT ŽÁDNÝ TEXT OTIŠTĚN.**

3. Pro zvýraznění slov nebo pasáží v textu je možné:

Použít kurzívu pro citáty; tučné písmo pro názvy dílčích částí práce nebo vybrané části textu; případně prostrkání nebo petit (s využitím obvyklých korektorských značek). Zásadně nepoužívejte podtrhávání.

4. Poznámkový aparát připojte na stranách pod čarou, jak umožňuje Word: přes příkazy *vložit, poznámka pod čarou, značení automaticky*. V textu pište horní index za interpunkční znaménka.

5. Literaturu a edice citujte podle následujících zásad:

- **Monografie:** Jméno autora (v pořadí osobní jméno v plném znění, iniciálou až v dalších citacích, PŘÍJMENÍ, jméno příp. spoluautorů oddělit pomlčkou), název knihy (kurzívou), místo a rok vydání (příp. nakladatel před rok vydání), údaje o stranách (celkový počet, konkrétní strana nebo rozmezí stran). Srov. Josef ŠUSTA, *Úvahy o všeobecných dějinách*, Praha 1999, s. 134.

- Studie publikovaná v periodiku: Autor stati/spoluautoři (viz monografie), název studie kurzivou, název periodika (v závorce zkratku používanou u dalších odkazů na dané periodikum), údaje o ročníku (svazku), roku vydání a stranách. Srov. Jiří MAREK, *Historie mezi teorií a praxí*, Český časopis historický (dále jen ČČH) 96, 1998, s. 792.
- Studie publikovaná v příležitostném sborníku: Autor stati/spoluautoři (viz monografie), název studie kurzivou, in: název sborníku, (ed./edd.), jméno editora/editorů sborníku, pokud je uváděno, místo a rok vydání (příp. nakladatel před rok vydání), údaje o stranách. Srov. Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, *Vývoj zbroje a válečného umění – významné bitvy na Moravě*, in: *Středověká Morava*, ed. Z. Měřínský, Brno 1999, zvláště s. 100–102 nebo Josef PETRÁŇ – Eduard MAUR, *František Kutnar a univerzita Karlova*, in: *Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisce na formování obrazu české minulosti*, Semily 1998, s. 148.
- Edice: Při citaci edice se přihlíží pokud možno k výše uvedeným zásadám. Je-li obvyklé citovat nejprve nebo pouze název edice, uvést při první citaci plný název edice, a to verzálkami. Ve jméně editora za názvem edice použijte u křestního jména pouze první písmeno, příjmení napište normálním písmem, např. CODEX DIPLOMATICUS ET EPISTOLARIS REGNI BOHEMIAE V/3, edd. J. Šebánek et S. Dušková, Praha 1982, č. 1570, s. 363. V opačném případě, je-li uváděno nejprve jméno autora/autorů edice, postupuje se jako u monografie. Za jménem autora/autorů je v závorce uvedeno (ed./edd.). Pro názornost srov. Antonín BENČÍK – Jaromír NAVRÁTIL – Jan PAULÍK (edd.), *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 6. díl, 1. svazek: *Vojenská varianta řešení čs. krize (1967–1968)*, Praha-Brno, ÚSD – Doplněk 1996.
- Archivní prameny: Oficiální název archivu (v závorce zkrácený název používaný u dalších citací), archivní fond a další nezbytné identifikační údaje. Srov. Státní okresní archiv v Hradci Králové (dále jen SOKA Hradec Králové), f. Archiv města Hradec Králové, inv. č. 1776, č. j. 1708, kart. 361.
- Zkrácené citace se používá při opakování literatury i archivních pramenů. Uvést nejprve citaci nezkrácenou, poté zkracovat osobní jméno autora/autorů na iniciálu a název monografie i studie po první podstatné jméno, ukončit třemi tečkami a čárkou; zachovat kurzivu v názvu. Např. J. PETRÁŇ – E. MAUR, *František Kutnar...*, s. 149.
- V citování je třeba důsledně používat odkaz srov., nikoliv viz
- Při bezprostředním následném opakování téhož odkazu (na stejnou práci) je použito slovo *tamtéž* (v kurzivě). Při následném citování další práce téhož autora je použito slovo TÝŽ (kapitálkami).

6. Záznam literatury pro recenzi, anotaci apod. dle následujících příkladů:

- Monografie nebo celý neperiodický sborník. Jitka GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler: legenda a fakta*, Brno, Barrister a Principal 1997, 158 s.; Bohuslav Balbín *a kultura jeho doby v Čechách. Sborník z konference Památníku národního písemnictví*, Praha, Památník národního písemnictví 1992, 302 s. + obrazové přílohy.
- Celé periodikum: *Pomezí Čech a Moravy. Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy*, sv. I, 1997, vyd. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 276 s.

7. V případě připojených obrazových příloh je třeba předat obrazovou dokumentaci redakci v jednom výtisku společně s verzí naskenovanou na označeném elektronickém médiu (ne disketa). Přílohy je nutné opatřit seznamem popisek s uvedením zdroje.

8. Příspěvek zasílejte na adresu: Historický ústav Filozofické fakulty, redakce Východočeských listů historických, Univerzita Hradec Králové, Rokitsanského 62, Hradec Králové 500 03. Obálku označte vlevo dole výraznou zkratkou **Příspěvek pro VLH**. V průvodním dopise uveďte bydliště autora, telefonní číslo a e-mailovou adresu.

Pokyny pro dodání obrazových podkladů:

- Obrázky (fotografie, plány apod.) v elektronické podobě dodávat v souborech jpg nebo tiff. Velikost dodaného obrázku musí být stejná (nebo větší) jako výsledná reprodukce v brožuře při rozlišení 300 dpi (šířka sazebního obrazce sborníku je 125 mm, výška 186 mm). Digitální fotografie dodat v originálních souborech bez úprav.

Pokyny pro psaní textu:

- **První řádek odstavce** neodsazovat mezerníkem ani tabelátorem – pokud je třeba odsadit, pak toto nastavit v programu (Word): FORMÁT – ODSAVEC – ODSAZENÍ – SPECIÁLNÍ
- **Pozor na psaní a použití SPOJOVNÍKŮ (-) a POMLČEK (-)!**
Spojovník je podstatně kratší než pomlčka.
 Okolo spojovníku se **mezery nedělají nikdy** a používá se při:
  - připojení spojky -li (např. můžeš-li)
  - spojení jmen (např. Rakousko-Uhersko)
  - slučovacím spojení (např. propan-butan)
  - upřesnění místa (např. Praha-Vysočany)
  - adjektivních složeninách (např. modro-bílý)
  - rozdělování slov

Pomlčka

- klávesová zkratka Alt + 0150
- můžeme-li dosadit místo pomlčky jakékoli slovo (až, do, versus, apod.), **nejsou okolo ní mezery** (např. 1950–1960, 7–9 dní, otevřeno 8–12 h)
- v ostatních případech okolo pomlčky mezery jsou

Texty zaslané redakci se autorům nevrací, ani v případě odmítnutí otištění textu podle rozhodnutí redakční rady. Redakční rada vlh nakládá s osobními daty autorů podle zákona o ochraně osobních údajů ČR.

Průběh recenzního řízení**I.**

Autor doručí redakci VLH text (podrobnosti v pokynech pro autory).

Termíny pro přijetí odborných textů redakcí VLH jsou:

15. února každého roku – uzavírka přijímání textů pro **první svazek** daného roku

1. září každého roku – uzavírka přijímání textů pro **druhý svazek** daného roku

II.

Redakce seznámí autora s časovým plánem a průběhem recenzního řízení. Recenzní řízení je anonymní.

Na základě návrhů redakční rady VLH jsou vybráni a osloveni dva nezávislí recenzenti na každý doručенý text. Kritériem výběru je především odbornost a vědecké zaměření recenzentů. Každý recenzent po dohodě vypracuje jeden posudek na obdržенý text. Formulář pro vytváření odborných posudků je na této stránce zveřejněn.

III.

Redakce seznámí redakční radu s podobou odborných recenzí.

IV.

Na pravidelném zasedání redakční rady VLH dojde k výběru textů, které budou ve VLH uveřejněny. Kritériem výběru jsou doručené odborné recenzní posudky. Dále redakční rada přihlíží k tematickému vymezení každého čísla a k vhodné skladbě článků a studií v něm. Autorům je výsledek hlasování redakční rady ihned oznámen, stejně jako případný návrh na dopracování doručených textů podle návrhů recenzních posudků. Autorům jsou recenzní posudky (v anonymní podobě) poskytnuty k nahlédnutí.

V.

Redakční rada VLH na svém pravidelném zasedání sestaví a odhlasuje podobu každého svazku VLH. K provádění redakčních prací mezi jednotlivými zasedáními redakční rady VLH je utvořena stálá redakce časopisu, jejíž činnost je kontrolována redakční radou.

Výsledek recenzního řízení má čtyři možné výstupy:

1. doručený text je na základě recenzního řízení schválen redakční radou k vytištění v připravovaném svazku,
2. doručený text není na základě recenzního řízení schválen k vytištění redakční radou, autorovi (autorům) příslušného textu je doporučeno text přepracovat (podle návrhů recenzentů) a podat jej v dalším kole recenzního řízení k novému posouzení,
3. doručený text je přijat k otištění, není však schválen redakční radou k zařazení do aktuálního připravovaného svazku z důvodu odlišné tematické orientace svazku nebo témat dílčích studií. Autorovi (autorům) je v takovém případě nabídnuta možnost otištění textu v dalším svazku.
4. doručený text není na základě recenzního řízení schválen k vytištění redakční radou pro jeho nedostačující formu.

Každý autor může znovu podat (např. při přepracování) k recenznímu řízení jeden text **pouze dvakrát**. Poté jej již redakční rada nezařadí do dalších kol recenzních řízení.

Východočeské listy historické
41/2019

Historický ústav Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové

První vydání
2019
142 stran

Tisk OFTIS Ústí nad Orlicí

ISSN 1211-8184
MK E 21784